

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА СХІДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ГЕЛЬВЕТИКА»
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VII КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ

27 листопада 2023 року

УДК 005.745:910(1-11)(062.552)
С 96

VII Конгрес сходознавців : збірник матеріалів, м. Київ,
С 96 27 листопада 2023 року. – Київ : Таврійський національний
університет імені В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres,
2023. – 152 с.

ISBN 978-966-397-356-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень,
поданих на VII Конгрес сходознавців, який відбувся на базі Таврійського
національного університету імені В. І. Вернадського 27 листопада
2023 року.

УДК 005.745:910(1-11)(062.552)

ISBN 978-966-397-356-2

© Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, 2023
© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2023

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ:

Валерій Бортняк, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Олександр Бессараб, кандидат філологічних наук (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Марсель Ердал, професор (Франкфуртський університет імені Йоганна Вольфганга Гете);
Озкул Чобаноглу, професор (Університет Хаджеттепе, Анкара);
Хакан Кирилми, професор (Університет Бількент, Анкара);
Олексій Хамрай, професор (Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України);
Ласло Кароль, доцент (Упсальський університет, Швеція);
Мажена Годзінська, доктор філософії з культурної антропології (Варшавський університет);
Ібрагім Шахін, доцент (Егейський університет, Ізмір);
Уміт Їлдиз, доцент (університет Акденіз, Анталія, Туреччина);
Ірина Дрига, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Ольга Мавріна, доцент (Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України);
Мехмед Челенк, доцент (Університет Улудаг, Бурса).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Емірамзасва Афізе Саїтмустафаївна, в.о. завідувачки кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Дрига Ірина Миколаївна, доцентка кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Сеїтг'яєва Таміла Решатівна, старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Яссін Мохаммад, старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Арнаутова Айше Рустемівна, старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Криж Дар'я Сергіївна, викладач кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

КООРДИНАТОРИ КОНГРЕСУ:

Емірамзасва Афізе Саїтмустафаївна, в.о. завідувачки кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Дрига Ірина Миколаївна, доцентка кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Челік Катерина Степанівна, старший викладач кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Арнаутова Еміне Алі кизи, лаборантка кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ФУАТА СЕЗГІНА)

Головата В. Є.

Codex Cumanicus комунікативно-прагматичні виміри
та організаційна структура 8

Дрига І. М.

Османотурецька наука в оцінці Фуада Сезгіна 10

Пушкаренко О. С.

Еметуллах Гюльнуш-султан: шлях від наложниці до валіде 13

Starostenko T. M.

Afghani American literature as a portrait of the contemporary
Afghan society 17

Стоєцький О. С.

Давні бібліотеки шингетті – перлина арабської культури
посеред пустелі 19

Фоміченко А. О.

Тематичний периметр кримськотатарської поезії 20–30 рр. ХХ ст.
(на матеріалі конволюту «Література Криму») 21

Ямаш Ю. В.

Палестинські сюжети в живописі і фотографії Івана Труша 24

НАПРЯМ 2. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Венгер С. В.

Особливості перекладу сучасного японського діалогічного мовлення:
лексико-граматичний та жанрово-стилістичний аспекти 29

Hadzhosa D. R.

Cultural aspects of Guqin tradition (古琴): language, music, philosophy
and their profound relationship 31

Ганус С. О.

«Шинуазрі» у філософсько-історичній та культурно-естетичній
парадигмі німецького Просвітництва ХVІІІ ст. 36

Карпіцький М. М., Філь Ю. С. Релігійно-етичний парадокс у Магабгараті у контексті індійської культурної традиції.....	40
Короваєнко П. О., Ямпольська Л. М. Іредзумі: феномен натільного живопису Японії	44
Кубрак О. В. «Корейська хвиля» південнокорейського кінематографу: початок тріумфу.....	47
Матюшко М. В. Стратегія ввічливості в японській мові: лінгво-семіотичний аспект.....	50
Ожерельєва Д. П. Шлях трансформації китайської ідеології протягом ХХ століття: проблема дискурсу в міжнародному вимірі.....	52
Рахно К. Ю. Дельфін у покрівельній кераміці Китаю.....	56
Щепанський В. В. Трансформація бурятських традиційних вірувань у творчості Миколи Трублаїні	60
НАПРЯМ 3. ДО 100-РІЧЧЯ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ТУРЕЧЧИНА, КРИМ ТА ТЮРКСЬКИЙ СВІТ	
Алієва З. К. Азербайджанський мультикультуралізм: історичний аспект.....	62
Бубенок О. Б., Тортіка М. В., Сошников А. О. Центральноазійські мотиви в килимах колекцій Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова та етнографічного музею Інституту етнології та фольклористики Болгарської академії наук.....	65
Васьків М. С. Ян Бжехва і його переклади віршів Магтимгули Пираги (Махтумкулі Фрагі) польською мовою.....	71
Дворова О. Ю. Гендер у тюркських літературах: теоретичний аспект.....	75
Левченко В. В. Роль одеського історика О. Б. Варнеке у розвитку тюркології в 1920-х рр.....	78

Меміш О. М. Агатангел Кримський та його візія історії кримськотатарського народу	83
Рева-Лєвшакова Л. В. Турецькі наративи в українському романі «Роксолана» П. Загребельного.....	85
Сорокін А. А. Встановлення побратимських зв'язків міст Києва і Анкари	88
Телешун К. О. Особливості перекладу турецьких дипломатичних текстів	92
НАПРЯМ 4. СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ	
Демочко Г. Л., Робак І. Ю. Ідея здорового міського середовища для України: корейський досвід втілення концепції URBAN HEALTH.....	95
Стрихоцький Т. Л. Співпраця між ОАЕ та КНР у сфері «чистої» енергетики.....	98
Фролов С. В. Китай в сучасних міжнародних відносинах.....	103
Chukhnii O. Yu. The Greater Bay Area in People's Republic of China: a Metropolitan Hub for Innovations.....	105
Шуляк С. В. Арабські країни у близькосхідній політиці КНДР	108
Ямпольська Л. М. Ісламський фундаменталізм: причини активізації в сучасному світі.....	113
НАПРЯМ 5. КРАЇНИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ СХОДУ В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ	
Белік М. О. Інтернет-цензура та свобода слова: взаємодія між контролем над медіапростором та відкритістю у Китаї	118

Калашнікова О. Російська пропаганда в інформаційному просторі Японії: аналіз онлайн активності проросійських політиків.....	122
Комарницька Т. К. Сугестивний потенціал еліпсису і номінативних речень у мові масової культури Японії.....	124
Комісаров К. Ю. Особливості репрезентації політичної коректності у сучасній японській мові.....	128
Кучеренко А. О. Особливості арабськомовного дипломатичного дискурсу в соціальній мережі X (на матеріалах дописів про ізраїльсько-палестинський конфлікт).....	132
Стрижко Н. В. Естетика лінії та крапки в сучасній каліграфії Китаю: образна та візуальна складова.....	136
Хоменко А. О. Використання можливостей штучного інтелекту у медіапросторі Китаю.....	142
НАПРЯМ 6. ПІДТРИМКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ: 2023–2024 РР.	
Кулешір М. М. Крим у музиці та піснях.....	145

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ФУАТА СЕЗГІНА)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-1>

Головата В. Є.

магістрантка кафедри тюркології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

CODEX CUMANICUS КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА

Дана тема є дуже актуальною, так як не існує повного перекладу даної роботи на українську мову.

Надамо певні відомості стосовно самого Кодексу.

Однією з письмових пам'яток куманських мов, зокрема й кримсько-татарської, є рукопис "Кодекс Куманікус", складений італійськими, німецькими місіонерами та торгівцями.

У візантійських джерелах кипчаки називаються Коман/Куман, в ісламських джерелах – Кипчак/Кифчак, а їхній регіон – Дешт-і-Кипчак (Кипчацький степ), але в українських джерелах вони називаються Половцями [1].

Виникнення кипчацької тюркської мови оцінюють у межах середньотюркського періоду, який відноситься до періоду між 11-м і 16-м століттями. У цей період також сформувалися караханідська, харезмська, чагатайська та давньоанатолійська турецькі мови відповідно.

Написаний мовою куманів цей твір складається з двох частин і відображає не письмову, а розмовну мову того періоду.

Перша частина починається зі вступу латинською мовою і містить словник, написаний у три колонки трьома мовами – латинською, перською, куманською. Слова розташовані в алфавітному порядку. Тут же показані відмінювання дієслів, іменники, прикметники, займенники, відмінювання займенників, прислівники – матеріал із граматики куманської мови [2].

У першій колонці 1560 слів, але не всі з них перекладено перською та куманською мовами. Далі подано такий самий тримовний словник, що складається з 1120 слів, які об'єднані за своїм значенням у групи, що мають певні назви. Семантичні групи даних слів містять у собі назви днів тижня, місяців, тварин, рослин, предметів побуту, знарядь праці, слова, пов'язані з часом, природою, господарством, заняттями, соціальним, державним устроєм куманів тощо. Близько 200 слів цієї частини "Кодексу Куманікуса" не перекладено перською та куманською мовами.

Як вказували вчені "латинська колонка... явно говорить про італійське авторство цієї частини кодексу", тому "і носить у науці назву "італійської"".

Друга частина складається з християнських релігійних історій, написаних місіонерами, фрагментів з Біблії, гімнів, проповідей, 47 загадок, відмінювання дієслова *aŋla-*, двох сторінок деяких особливостей кипчацької граматики, написаних латиною, та списків слів і фраз. У цьому розділі, який називається "Німецький кодекс", еквіваленти слів у списках подано переважно середньонімецькою мовою. Ця книга є збіркою не пов'язаних між собою сторінок. Тому в роботі було випробувано багато різних ручок та правописів [2].

Беручи до уваги явні відмінності між частинами "Кодексу Куманікуса" можна сказати, що обидві частини являють собою різні пам'ятки, які згодом були з'єднані.

Досі точаться суперечки: ким, з якою метою і коли точно був написаний "Кодекс Куманікуса"? Найімовірніше, першу частину, що складається з тримовного словника, написали італійці, які займалися торгівлею, колонія яких була на той час у столиці Криму – Солхаті (Ескі Кирым – Старий Крим), де італійці перебували в тісному контакті з персами і куманами.

Судячи зі змісту "Німецької" частини, її авторами були місіонери-францисканці, метою яких було поширення християнського віровчення серед куманів. Існує думка, що ці німецькі місіонери, зшивши обидві частини, відредагували першу, зробивши деякі поправки в куманській колонці словника.

Проаналізуємо лексику кодексу. Деякі зі слів "Кодексу Куманікуса" як у кримськотатарській, так і в інших тюркських мовах, не зазнавши ні фонетичних, ні семантичних змін, збереглися та використовуються донині (at "кінь", qurt "черв'як", ana "мати", ayaq "нога"). Частина слів змінилася фонетично, при цьому зберігши своє значення (KK altun крт. "altın" ("золото"), KK qorğaşın крт. "qırşun" ("олово"), KK keçe крт "gece" (рос. "ніч"). Невелика кількість слів таки використовується в сучасній кримськотатарській мові в семантично зміненому варіанті

(salkun – у КК "погода", "повітря", у крт. "прохолодний"; ova – у КК "пагорб", "височина", у крт. 1.пагорб, височина, 2.купа). Такі куманські слова, як it "собака", böğü "вовк", bürçe "блоха", ot "вогонь", використовуються лише в окремих діалектах і говірках кримськотатарської мови, деякі слова не зустрічаються в сучасній кримськотатарській мові, але входять до складу сучасної лексики інших тюркських мов (таçı "кішка" – у караїмській, tüş "полудень" – у башкирській, казахській, каракалпацькій, киргизькій, çatlavuq "фундук" – у карачаєво-балкарській, башкирській мовах) [3].

Література:

1. Codex Cumanicus ve Türk Dili Tarihindeki Önemi. URL: <https://turkdilbilim.wordpress.com/2021/09/14/codex-cumanicus-ve-turk-dili-tarihindeki-onemi/> (дата звернення: 22.11.2023).

2. CODEX CUMANĪCUS. Argunşah, Mustafa; Güner, Galip (2015), Codex Cumanicus, İstanbul: Kesit URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1531946/> (дата звернення: 22.11.2023).

3. İmanyar Quliyev. CODEX CUMANICUS'TA ALINTI KELİMELELER.-Azerbaijan National Academy of Sciences, 2018.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-2>

Дрига І. М.

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
доцентка кафедри східної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОСМАНТУРЕЦЬКА НАУКА В ОЦІНЦІ ФУАДА СЕЗГІНА

Професор доктор Мехмед Фуад Сезгін (1924–2018) – великий турецький сходовознавець, дослідник ранньої та середньовічної ісламської науки, засновник та директор Інституту арабської ісламської науки та почесний професор університету Гете (Франкфурт), що його 100-річчя від дня народження за спільною ініціативою Туреччини та Німеччини відзначатиме на міжнародному рівні ЮНЕСКО в 2024 році.

М.Ф. Сезгін народився 24 жовтня 1924 року в м.Бітліс, звідкля після закінчення середньої школи поступив навчатися на факультет літератури Стамбульського університету до світила німецької

орієнталістики Гельмута Ріттера (1892–1971). Саме Г. Ріттер заохотив Ф. Сезгіна досліджувати науковий внесок арабських вчених 9–13 ст. у розвиток сучасної наукової парадигми. Під керівництвом Г. Ріттера у 1950 р. Сезгін захистив у Стамбульському університеті докторську дисертацію «Джерела Бухарі» та отримав статус доцента у 1954 р. Утім після першого військового перевороту 1960 р. в Туреччині потрапив до списку 147 «небажаних» вчених та у 1961 р. покинув Туреччину, щоб розпочати кар'єру в університеті Гете в Німеччині. У Франкфурті ж Ф. Сезгін отримав у 1965 р. габілітацію в галузі історії золотого періоду арабо-ісламських природничих наук, а 1967 р. вийшов у світ перший том його фундаментальної 18-томної праці «Історія арабо-ісламської науки» («Geschichte des Arabischen Schrifttums»), останній, 18-й, том котрої не був повністю завершеним. Помер Ф. Сезгін після повернення на батьківщину 30.06.2018 р. Для підготовки своєї праці вченим було опрацьовано біля 300000 письмових джерел та на їх підставі видано також 5 каталогів артефактів ісламської астрономії та астрології, геометрії, фізики, хімії, медицини та фармакології, мореплавства, географії та картографії тощо. Він створив у Німеччині (1983) та Стамбулі (2008) музеї ісламської науки та мистецтва, де експонуються більше 800 копій історичного арабо-ісламського інструментарію, мап тощо, розбудував Центр орієнталістичних досліджень Стамбульського університету та був незмінним редактором наукового журналу з орієнталістики «Şarkîyat Mestuası». Сезгінові належить також честь відкриття раніше невідомих книг «Арифметики» Діофанта у святилищі м. Мешхед з Ірану.

Для розуміння ролі М.Ф. Сезгіна в оцінці османотурецької науки та введення її у ширший загальноісламський контекст слід навести вислів самого вченого: «...Ми прагнемо поставити на своє місце одну з ланок в історії науки, якої досі бракувало: це – прогалина, що її утворила помилкова ідея напряму пов'язувати Ренесанс із античністю. Ми хочемо відновити (знання) про наукові успіхи креативних вчених ісламського культурного виднокола, продемонстровані ними услід за добою запозичення та засвоєння з 900 по 1600 рр...».

Про Сезгіна турецькі ЗМІ писали, що «він поклав край заколисуючій омані Ренесансу», в смислі того, що євроцентристську історію науки останні 300 років збудовували на надто вузькому помилковому підґрунті під назвою Ренесанс... Насправді, як доводить вчений, передача наукових знань між цивілізаціями відбувалася в Європі на протязі 500 років від арабо-ісламського наукового світу, що продукував ці наукові знання вже від 2 половини 10 ст., через Іспанію. На думку мислителя, як європейські, так і османотурецькі вчені також у 15–18 століттях використовували створені мусульманами карти,

зокрема карти Америки, ба навіть до 18 століття не маючи повноцінних підручників з географії, розглядаючи останню в парадигмі теології, тоді як уже в 10–11 століттях ісламський світ мав окрему галузь науки – математичну географію, а точні карти Анатолії та Балкан в Османській імперії 17 століття виготовляли військові та кадастрові чиновники. І саме з початком ери тюльпанів 18 століття та, зокрема, текстами Ібрагіма Мютефферіка (1674–1747) пов'язує в Османській імперії вчений закладення комплексу меншовартості по відношенню до європейської науки.

Література:

1. Sezgin, Fuat. Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi ve Piri Reis. İstanbul : Boyut Yayın Grubu; 2013.
2. Sezgin, Fuat. İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi (Toplu Bir Bakış). İstanbul: İBB Yayınları; 2010.
3. Sezgin, Fuat. Kâtip Çelebi'nin Esas Kitab-ı Cihannüması ve Coğrafya Tarihindeki Yeri. İstanbul: Boyut Yayın Evi; 2018.
4. Sezgin, Fuat. İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri. Ankara : TÜBA Yayınları; 2014.
5. Publikationen: Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften [ISSN 0179-4639]. URL: <https://web.archive.org/web/20100302223742/http://web.uni-frankfurt.de/fb13/igaiw/publication/publication.html>
6. Prof. Dr. Fuat Sezgin (1924-2018). İslam Bilim Tarihi Araştırma Eserleri. URL: <https://fuatsezgin.erciyes.edu.tr/gsfuatsezgin/#eserleri>
7. Fuat Sezgin'in Hayatı, Eserleri ve 2019 yılı etkinlikleri // Mehmet Doğan, Mert Can Erdoğan. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/915860>
8. Ömrünü İlme Vakfetmiş Bir Âlim: Mehmet Fuat Sezgin // Öğr. Gör. Sadık Kocabaş. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/861043>
9. İslam medeniyetinin altın çağının kaşifi: Fuat Sezgin // Mücahit Türetken. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/islam-medeniyetinin-altin-caginin-kasifi-fuat-sezgin/2289637>
10. Fuat Sezgin Rönesans ninnisine son vermişti. URL: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş. <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/07/06/fuat-sezgin-ronesans-ninnisine-son-vermisti>
11. Fuat Sezgin'in Vefatının Yıl Dönümü ve Bilim Tarihi / AçıkBeyin Belgeselleri. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qNeHoy6QKA4>
12. TRT Fuat Sezgin Belgeseli (İngilizce Altyazılı). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QxgAKvvpFDc>

Пушкаренко О. С.

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету історії і права
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ЕМЕТУЛЛАХ ГЮЛЬНУШ-СУЛТАН: ШЛЯХ ВІД НАЛОЖНИЦІ ДО ВАЛІДЕ

За загальновідомими даними Гюльнуш-султан, першим ім'ям якої було Євгенія (Євменія), народилася у 1640-х рр. в Ретімно, на острові Крит, який на той час перебував під владою Венеції. У гаремі їй дали ім'я Гюльнуш (у перекладі з османської – «Та, що п'є трояндову воду»). Її ще називали Рабія, тобто «Четвертий осінній місяць арабського календаря», і Еметуллах – «Раба Аллаха» [3, с. 39].

Інформація про її перші кроки у гаремі майже відсутня, як і свідчень про те, коли вона стала хасекі султана Мехмеда IV (правив у 1648–1687 рр.). Відомо, що у 1657 р. вона приєдналася до нього та валіде Хатідже Турхан (українки за походженням) під час поїздки до Бурси й Едірне, а у 1660 р. народила доньку Хатідже [4, с. 175].

Невдовзі після цього хасекі Гюльнуш наказала звести у священній для мусульман Мецці імарет і лікарню на 30 ліжок-місць. Там до неї подібний благодійний проєкт реалізувала найвідоміша хасекі в османській історії – Хюррем-султан [4, с. 175].

Ось як у документах вакфу величали Гюльнуш: «Наречена всемогутнього падишаха й палацового гарему, дорогоцінна, господиня коштовної шлюбної кімнати, перлина державної корони, сяюче сонце небосхилу, найвеличніша, найцнотливіша, Рабія свого часу, Зюбейда нової епохи, мати султанського сина» [4, с. 175].

Є один відомий факт, який виділяє Гюльнуш-султан серед попередніх валіде. Як стверджує історик Гусейн Бехчеті, за часів, коли Гюльнуш була наложницею, Мехмед IV ніколи не залишав її саму, а брав із собою у свої походи та на знамениті полювання, за які султана і прозвали Мехмед IV Мисливець, і вони разом часто подорожували Балканами та Східною Європою.

Настільки часто вони були разом у походах, що Гюльнуш-султан народила свого другого сина, шехзаде Ахмеда, під час Хотинської кампанії: «У ніч 22-го дня місяця Рамазан [31 грудня 1673 р.]

милостивий султан (...) споглядав у батьківському місті Бабадазі, і в землі трьох держав – Стамбул, Бурса та Едірне – від імені флоту були проголошені міські свята на три дні та три ночі» [2, с. 211]. Таким чином, уперше засвідчено про народження шехзаде під час походу та далеко від столиці.

Гюльнуш-султан також брала участь в експедиції до Кам'янця у 1672 р. разом із султаном. Після захоплення Кам'янця (нині Кам'янця-Подільського) 28 серпня 1672 р. церкви цієї фортеці були перетворені на мечеті під іменами видатних державних діячів, і одна з них була названа на честь Хасекі-султан. Таким чином, уперше в історії ім'я Хасекі-султан було приписано до мечеті, перетвореної з церкви у щойно захопленому місті. Нагадуванням про мечеть хасекі Гюльнуш є мінбар (амвон), з якого мусульманські духівники читали проповіді в костелі Святого Миколая. Саме цей храм султан зробив мечеттю своєї дружини [4, с. 176]. На арці над входом до мінбару, на зовнішньому (коронному) її боці зберігся вибитий на камені напис арабською мовою: «Немає Бога, крім Аллаха, і Магомет його пророк». Над цим написом можна побачити вирізьблену з каменю квітку тюльпана, що є символом правлячої династії османів.

Завдяки тому, що Гюльнуш супроводжувала Мехмеда IV під час військових походів на Крит у 1668 р., Кам'янець у 1672 р., Хотин у 1673 р. та Відень у 1683 р., її могли споглядати європейці. Тому не дивно, що в історичній літературі збереглося чимало її гравюр та портретів. Дві з них під назвою «Evmenia Grande Sultana Reyne», тобто «Велика султана Евменія», створив у другій половині XVII ст. французький гравер Ніколя де Лармессен. В описі під гравюрою написано: «Головна жінка Євменія-султан, дружина Мехмеда IV, має грецьке походження, критянка та народилася в Ретімно. Дуже красива жінка, яка стала рабинею в дуже молодому віці у 1647 р. Вона всюди слідує за Мехмедом IV, бо він надто сильно її любить» [2, с. 210].

Бельгієць Теодор ван Мерлен навіть зобразив її верхи, що для жінок османської династії було надзвичайною рідкістю, адже фаворитки султанів зазвичай не залишали гарему, на відміну від Гюльнуш, яка супроводжувала султана під час загарбницьких воєн. Через це за нею закріпилося почесне ім'я завойовниці, насаджувачки віри – «Газі». Раніше так називали лише султанів, які славилися гучними перемогами над християнами [3, с. 40].

Таким чином, Гюльнуш-султан стала чи не першою і єдиною хасекі-султаном, яка мала шанс вийти із замкнутого світу гарему та побачити багато місць: міста Пловдив, Каринабад, Янболу в Болгарії. Крім того, вона подорожувала до Фессалії, Македонії та Румунії.

Під час правління Ахмеда II (1691–1695 рр.) Гюльнуш залишалася у Старому палаці – традиційній резиденції жінок неправлячих членів султанського будинку [1, с. 210]. 7 лютого 1695 р. відбулася важлива подія, коли Гюльнуш-султан, яка перебувала в Старому Палаці в Стамбулі, сповістили про сходження на престол її сина Мустафи II (правив у 1695–1703 рр.). Це символізувало початок нового періоду в житті Гюльнуш-султан. Фон Хаммер-Пургсталь пише, що з цього моменту Гюльнуш-султан управляла гаремом з абсолютною владою, впливаючи і на долю імперії. Відтепер, як мати султана, вона мала ще більший вплив та вагу [2, с. 212].

Той факт, що Мустафі II був 31 рік, коли він зійшов на престол, не заважав його матері мати вплив на нього. Ставши валіде-султан при першому синові, Гюльнуш продовжувала проявляти свою рішучість та підтримку у військових кампаніях. Мустафа II тричі очолював військові походи у 1695 р., 1696 р. та 1697 р. Гюльнуш-султан супроводжувала його до Едірне, проводжаючи у похід, а після повернення – зустрічала його там же та дарувала подарунки [2, с. 212].

Про вплив Гюльнуш-султан свідчить також той факт, що на прапорах санджаків періоду правління її сина Мустафи II, які символізували владу султана і датуються 1698–1699 рр., прикрашені аятами на лицьовій та зворотній сторонах, було також вказано ім'я Гюльнуш-султан. Уздовж краю прапорів розташований напис: «Emetullah Sultan Valide-i Sultan Mustafa Han Gazi ibn merhum Sultan Mehmed Han» («Еметуллах Султан, Валіде-і Султан Мустафа Хан Газі, син покійного Султана Мехмеда Хана») [2, с. 212].

Вплив Гюльнуш-султан був значним і за часів правління її другого сина Ахмеда III (правив у 1703–1730 рр.). Особливо це можна побачити з пояснень та архівних документів тогочасних істориків. Наприклад, у 1709 р., коли шведський король Карл XII після поразки у битві під Полтавою знайшов притулок на території Османської імперії, Гюльнуш-султан знову з'являється на політичній арені. Вона зайняла жорстку позицію щодо Росії і направила свого сина Ахмеда III на допомогу Карлу XII у його боротьбі проти цієї держави. Гюльнуш-султан зверталася до свого сина Ахмеда III з запитанням: «Коли мій лев роздере цього царя [Петра I], ти коли допоможеш йому [Карлу XII]?» [2, с. 213].

Зрештою, Османська армія вирушила у похід проти Росії в 1711 р., здобула перемогу, і був укладений мирний договір з Росією. 30 листопада 1712 р., посилаючись на невиконання Росією умов мирного договору, було видано фетву шейх-уль-ісламом, і знову було оголошено війну Росії. Разом зі своїм другим сином, падишахом Ахмедом III, Гюльнуш-султан вирушила зі Стамбула в Едірне, щоб

очолити армію в цій кампанії. Однак після переговорів з російськими делегатами та під впливом загрози підготовки нової кампанії Росія погодилася підписати новий мирний договір [2, с. 213].

У ніч з 5 на 6 листопада 1715 р., після тривалої хвороби, Гюльнуш-султан пішла з життя у палаці Едірне. Її тіло привезли до Стамбула на похорон з великою урочистістю. Вона пішла з життя, залишивши своєму сину Ахмеду III правління на наступні 15 років та безліч благодійних проєктів.

Таким чином, Еметуллах Рабія Гюльнуш-султан, як і багато жінок-султан Османської імперії, починала своє життя як рабня в гаремі, але завдяки особливій прихильності Мехмеда IV, вона стала його хасекі та народила султанові двох спадкоємців. Тож змогла піднятися на більш високі позиції. Що робить її особливою? Окрім значної ролі в житті держави, ще і творча діяльність. Маючи можливість подорожувати разом з чоловіком Мехмедом IV, підтримуючи своїх синів за часів їхнього правління, Гюльнуш мала можливості розширювати свій світогляд. Найвидатнішим проєктом вальде Гюльнуш за правління Мустафи II стала її мечеть у Галаті – європейському районі нинішнього Стамбула. Водночас вальде Гюльнуш подбала про спорудження у засушливому районі Галата водогону та водограїв. Два з них облаштували із мармуру обабіч мечеті, а ще три відкрили у глибині району. Також біля Нової мечеті викопали колодязі, з яких черпали воду місцеві мешканці [4, с. 182]. З огляду на її вплив на синів, особливо на молодшого сина Ахмеда III, можна припустити, що її освічений характер міг сприяти підготовці до змін в османській архітектурі, переходу до періоду «тюльпанної архітектури» на початку XVIII ст.

Література:

1. Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the St. St. Cyril i Metodijus National Library : P. 1 / Comp. Evgeniy Radoshev et al. / Sofia: St. St. Cyril i Metodijus Nat. Library ; Intern. Center for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR), 2003. 352 p. URL: https://www.academia.edu/45674760/INVENTORY_of_Ottoman_Turkish_Documents_about_Waqf_Preserved_in_the_Oriental_Department_at_the_St_St_Cyiril_and_Methodius_National_Library_Part_1_Registers

2. Kadın Hayatlarını Yazmak: Osmanlı Hareminin En Çok Seyahat Eden Kadını: Gülnuş Sultan ve Mirası / Birsen Talay Keşoğlu, Leyla Şimşek-Rathke. Istanbul: 2014. P. 209–214. URL: https://www.academia.edu/35481080/Writing_Womens_Lives_Symposium_Book_Kad%C4%B1n_Ha

yatlar%C4%B1n%C4%B1_Yazmak_edt_Birsen_Talay_Ke%C5%9Fo%C4%
%9Flu_ve_Leyla_%C5%9Eim%C5%9Fek_Rathke_

3. Шутко О. Валіде Гюльнуш – покровителька подільських мечетей: біографічний нарис. *Матеріали XVII науково-практичної конференції «Хотинська фортеця у літописах» до 350-річчя від дня народження Самійла Величка*. 2020. С. 38–42.

4. Шутко О. Гарем османських султанів. Доба «Жіночого султанату». Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2021. 318 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-4>

Starostenko T. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the English Philology Department
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

AFGHANI AMERICAN LITERATURE AS A PORTRAIT OF THE CONTEMPORARY AFGHAN SOCIETY

One of the youngest literatures of Asian origin in the USA is Afghan American literature, which development dates back to 1979 and is linked to foreign invasion of Afghanistan and further immigration to the USA. Afghan American literature is contemporary literature written by Americans of Afghan descent. The very term *Afghan* was selected by Ahmad Shah Durrani and means “people who cause suffering,” while the *-istan* means “land” [1, p. 5]. According to “*The Greenwood Encyclopedia of Asian American Literature*”, “the term Afghan American is a post – 9/11 creation. As an American ethnic community, Afghans did not come to speak of themselves as Afghan Americans until post-9/11 required this particular community to voice their opinions and offer their assistance and expertise in the situation in Afghanistan” [1, p. 5]. Afghan American writers spotlight current political and the internal community issues, linguistic unity, ethnicity, war and peace reality. The notable writers of this category are Khaled Hosseini, Mir Tamim Ansary, and Farooka Gauhari. The interest towards the Afghani issues in literature may fluctuate depending upon the political agenda. With the focus shift to the war in Iraq, Afghan topics have been brushed aside for a while. Some writings like “*Come Back to Afghanistan: A California Teenager’s Story*” (2006) by Said Hyder Akbar, with Susan Burton; “*Torn Between*

Two Cultures: An Afghan American Woman Speaks Out” (2004) by Maryam Qudrat Aseel; *“A Bed of Red Flowers: In Search of My Afghanistan”* by Nilofar Pazira (Afghan Canadian); and *“My War at Home”* (2006) by Masuda Sultan appeal to the return to Post-Taliban Afghanistan.

The Afghani writings can be grouped as those written by male and female authors with the first Afghani American female writer Farooka Gauhari, a biologist at the University of Nebraska, who delivered a memoir, *“Searching for Saleem: An Afghan Woman’s Odyssey”* (1986), which was linked to the Soviet period in Afghanistan and her subsequent migration. Other female authors whose fiction and non-fiction grew in America are Wajma Ahmady, Sahar Muradi, Khaleda Maqsudi, and Zohra Saed.

Asian American literature can be written by the authors of hybrid background. Thus, a journalist, Mir Tamim Ansary, the son of an Afghan father and an American mother, created a memoir *“West of Kabul, East of New York”* (2002) and a historical novel set in Afghanistan, *“The Malang of Kabul”*, set in the nineteenth-century Anglo-Afghan Wars. While the first works features the contemporary to the author country, the novel dwells on its past.

Afghanistan's contemporary literature has its deep roots in rich heritage of both oral composition and traditionally written texts, which makes it to some extent intertextual. Despite the considerable heritage, left by the American Afghani authors, the most notable critical acclaim has been achieved by the contemporary California-based doctor of Afghan origin Khaled Hosseini. “Born in Kabul, Afghanistan, to a diplomat and high school teacher, Hosseini was an internist from 1994–2006” [1, p. 6]. His novels *“The Kite Runner”* (2002), *“A Thousand Splendid Suns”* (2007), featuring the brotherhood in the first case and the world of Afghan women within the war-torn reality in the second, were on the best-seller list of the *New York Times* for two years. His further novels *“And the Mountains Echoed”* (2013) and *“Sea Prayer”* (2018) also reached a mainstream market.

The topography in the novels by Khaled Hosseini is always linked to Afghani setting. His characters are mono-ethnic and face the challenging both from inside of the closed Afghani Muslim society and the intruding alien forces embodied both by the USSR and the USA. The traditional realias like burqa and hijabs get intervened with the contemporary European elements like red high-heeled shoes and lipstick. The European elements are linked to progress and innovation, as well as destruction. The characters watch the *Titanic* movie, children lose their limbs on the foreign mines and get foreign prosthetic hands and legs, which have to be substituted while they are aging. Thus, on the one hand, the alien culture is beautiful, intriguing and beneficial (e.g. education for women), on the other, it is

robbing and then compensatory. The Afghani society is portrayed as the one ailing with the unhealthy ideas of Taliban, characterized by gender oppression and rigid stratification.

Thus, the Afghani American literature is often self-contemplative and tries to solve the issues inside the society which, being to great extent stuck in its traditions, needs to learn living in the new world.

Bibliography:

1. Huang, G. The Greenwood Encyclopedia of Asian American Literature. Volume 1, 2 and 3. Greenwood Press. 2009. 1197 p.
2. Hosseini, Kh. And the Mountains Echoed. Bloomsbury. 2018. 404 p.
3. Hosseini, Kh. A Thousand Splendid Suns. New York : Riverhead Books, 2016. 420 p.
4. Hosseini, Kh. The Kite Runner. Bloomsbury. 2014. 371 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-5>

Стоцький О. С.

студент магістратури 2-го курсу

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДАВНІ БІБЛІОТЕКИ ШИНГЕТТІ – ПЕРЛИНА АРАБСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПОСЕРЕД ПУСТЕЛІ

Арабська культура багатогранна. Рівень її багатства та різноманітності виходить далеко за межі Хіджазу, де вона зародилася. В той же час арабська культура стрімко поширювалася не лише на сучасний Близький Схід, а й на територію Африки. Завойовницька політика арабських країн також була однією з найголовніших причин поширення арабської культури. Варто відзначити, що чинну роль відіграв іслам, який стрімко знаходив прихильників у нових землях. Можна констатувати, що саме через іслам посеред пустелі Сахара у західній частині теперішньої Мавританії зародилися бібліотеки Шингетті.

Найдавніші пустельні арабській бібліотеки ще є маловідомими в Україні. Постає питання популяризації цих перлин арабської самотньої культури.

Мавританське місто Шингетті (شنقيط) – це справжній скарб берберської культури, який зберігся до наших днів. Це місто було засновано у VIII ст. н. е. (777 р.). Шингетті стрімко розвивалось, адже було одним з проміжних пунктів для паломників та караванів, які прямували з Тімбукту до Середземного моря та Мекки. Пустельні каравани були справжнім джерелом розквіту для Шингетті. У найкращі часи в цьому місті проживало 20 000 тисяч осіб та перебувало 30 000 тисяч верблюдів, які несли на південь вовну, фініки, просо, а поверталися із золотом, слоною кісткою, рабами.

Постійні подорожі пілігримів до Мекки дали поштовх до розвитку науки у Шингетті, адже назад люди поверталися з середньовічними коранічними текстами, привозили праці відомих науковців зі Сходу у галузях математики, хімії, астрономії, літератури та права. Для зберігання цих текстів було споруджено 30 унікальних бібліотек, які згодом стали цінними пам'ятками берберської архітектури. Бібліотеки побудовані з пустельного червоного каменю. Вони є приватними і належать родинам мандрівників, які колись привезли стародавні тексти. Через багату культурну спадщину бібліотеки Шингетті отримали назву «Сорбонна в пустелі», а саме місто прозвали «сьомим святим містом ісламу». Як стверджує Ахмад Ульд Мохаммед Яхья, директор відділу рукописів Мавританського науково-дослідного інституту в Нуакшоті, саме в Шингетті були знайдені повні екземпляри праці відомого арабського філософа Ібн Рушда.

Наразі зберіглося лише 13 діючих бібліотек, 4 з них відкриті для відвідувачів: Аль-Хабот, Аль-Ахмад Махмуд, Аль-Хамоні та Ульд Ахмад Шеріф. Загальний фонд налічує понад 2 тисячі рукописів. Усі вони функціонують, книги каталогізовані, бібліотеки відвідують дослідники, знавці ісламського права та туристи.

Бібліотека Аль-Хабот є найвідомішою та найретельніше каталогізованою. Була заснована у 18 ст. Зараз у колекції зберігається близько 2000 рукописів, які охоплюють період з 1088 року. Тут знаходиться єдина відома повна копія «Ташіх аль-Вуджу» гранадського автора Абу Хіляля аль-Аскарі.

Бібліотека Аль-Ахмад Махмуд містить близько 400 рукописів і 1400 документів, що стосуються місцевої родинної історії.

Бібліотека Ульд Ахмад Шеріф дещо скромніша. На її полицях знаходяться картонні коробки, в яких зберігаються рукописи. Основні фонди бібліотеки були придбані в 14 ст. в Тунісі під час поїздки туди засновника бібліотеки.

Шингетті є пам'ятником Світової спадщини ЮНЕСКО. Не дивлячись на це, зберігати стародавні рукописи стає все складніше. Сухе пустельне повітря, пустеля, яка постійно розширюється завдає багато

шкоди унікальним текстам. Місцеві бібліотекарі зберігають унікальну спадщину та відмовляються її перевозити. Один з місцевих бібліотекарів Саїф аль-Іслам аль-Ахмад Мухаммад у 2020 р. розповів виданню BBC Reel, що ці рукописи нічого не варті без бібліотек, у яких вони зберігаються. Нагальним залишається питання збереження цієї історико-культурної спадщини меценатами, культурними організаціями та органами державної та місцевої влади.

Література:

1. Maglaty Jeanne *Endangered Site: Chinguetti, Mauritania*. URL: <https://www.smithsonianmag.com/travel/endangered-site-chinguetti-mauritania-54168194/> (Last accessed: 18.10.2023).

2. Werner Louis *Mauritania's manuscripts* URL: <https://web.archive.org/web/20050920104700/http://www.saudiaramcoworld.com/issue/200306/mauritania.s.manuscripts.htm> (Last accessed: 19.10.2023).

3. *Khrustaleva Olga, Inside the abandoned city of ancient libraries*, BBC REEL, 4 March 2020. URL: <https://www.bbc.com/reel/video/p085dgnl/inside-the-abandoned-city-of-ancient-libraries> (Last accessed: 19.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-6>

Фоміченко А. О.

магістрантка кафедри тюркології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ТЕМАТИЧНИЙ ПЕРИМЕТР КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ 20-30 РР. XX СТ. (НА МАТЕРІАЛІ КОНВОЛЮТУ «ЛІТЕРАТУРА КРИМУ»)

Історія кримськотатарської літератури налічує тисячолітню спадщину, яка відображає багатий культурний доробок цього народу. Заснована на власній писемності, яка базується на арабському алфавіті з елементами модифікованої тюркської графіки, ця література розквітала в різні епохи.

Важливо зазначити, що кримські татари мали розвинену усну традицію, яка передавалася через покоління від старших до молодших. Це включало в себе народні казки, легенди, поезію та історії.

Зародження писемної літератури датується середньовіччям, коли виникли перші письмові твори на арабській або перській мовах.

З часом кримські татари використовували різні мови для своєї літератури, включаючи тюркські діалекти, перську та арабську. Розвиток культури й літератури був тісно пов'язаний з історичними подіями та соціальними змінами, які відбувалися у різні періоди. Наприклад, під впливом російської імперії та радянського періоду кримськотатарська література зазнала значних змін та викликів, але все ж продовжувала розвиватися й відтворювати свою культурну спадщину.

Література будь-якого народу в різні часи проходить стадії підйому та спаду. Говорячи про розвиток середньовічної літератури Криму, необхідно відзначити класичну епоху в історії культури кримських татар.

Час, коли формувалася і розвивалася класична кримськотатарська поезія, був періодом відносного суспільного, зовнішньо- і внутрішньополітичного, а також соціального спокою. У цих обставинах склалися сприятливі умови для урбанізації Кримського ханства. У зростаючих старих і збудованих нових містах, крім розвитку економічних відношень, спостерігається помітне культурне зростання, що сприяє появі суспільної групи інтелігенції. Ця група населення заробляє на життя розумовою роботою. Саме ці люди та їхні послідовники власною творчістю представляють світові класичну кримськотатарську літературу. Необхідно відзначити безупинну підтримку державою людей культури і мистецтва, а також широко поширений інститут меценатства, які дозволили літературі зробити настільки відчутний ривок у розвитку [5, с. 145].

Темою доповіді є збірник-конвюлот «Література Крима» бібліотеки-колекції Агатангела Кримського Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Академік Агатангел Юхимович Кримський – одна з вершин у світовій філології і культурології. Найглибший слід лишив він як видатний сходознавець, найавторитетніший арабіст, іраніст, тюрколог, семітолог, а також як найбільший спеціаліст в галузі славистики. Він вражав сучасників широким колом науково-творчої діяльності, був справжнім титаном праці. Йому належить 1275 друкованих праць. Вчений-поліглот знав понад 60 мов, у тому числі санскрит, завдяки чому мав доступ до невичерпних джерел світової культури, історії мистецтва, літератури. Вченого-гуманіста вабило в духовному житті народів світу усе, що мало "загальнолюдську цінність" [2, с. 4].

Агатангел Кримський кримськотатарській темі присвятив ґрунтовні дослідження, історичні перипетії на теренах Криму є облігаторним

матеріалом для компаративних конклюдій автора, кримськотатарська мова фігурує в багатьох соціолінгвістичних узагальненнях ученого [1].

Тема Криму займає важливе місце у загальній концепції колекції відомого вченого. Вона визначає головні напрямки наукової діяльності вченого. Структурні особливості конволюта відображають наукові та бібліографічні пріоритети А. Кримського, що він проявив, встановлюючи порядок розміщення алігатів [3].

У сучасній бібліотекознавчій теорії конволют визначається у форматі книжкової одиниці, синтезованої власником із гетерогенних публікацій, рукописів та інших текстових чи графічних матеріалів (алігатів), об'єднаних в один том відповідно до стратегії формування колекції чи наукових інтенцій фундатора [4, с. 81]. У загальній тематичній та структурній ієрархії колекції він стає не лише науковою платформою, а й дослідницькою лабораторією вченого.

Зібрані А. Кримським у власноручно створений конволют твори талановитих поетів в історії кримськотатарської літератури, дають можливість наступним поколінням отримати своїх кримськотатарських класиків і свої ідеали в поезії, Рахіма Тинчерова, К. Джаманакли, Менлі-Азіз, Омера Іпчі, Латіф-заде, Бекіра Чобан-заде, переклади Османа Акчокракли.

З огляду на актуальність аналізованого збірника для деталізації історії кримськотатарської літератури, конволют «Література Крима» є не тільки бібліографічним унікатом, а й прецедентним явищем в історії українсько-кримськотатарських літературних зв'язків [3, с. 192].

Література:

1. Вівчар С. Кримські студії Агатангела Кримського. Аль-Калям. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. № 8. С. 10–21.

2. Кримський А. Література кримських татар / Республіканська кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського; упорядник, автор вступної статті, перекладач з української мови на російську О.І. Губар ; автор приміток І.А. Керімов ; перекладач на кримськотатарську мову Н.С. Сейтягяєв.-Сімферополь : ДОЛЯ, 2003. 200 с., іл. портр. Серія «Джерело знань».

3. Підвойний В. М. Конволют «Література Крима» у складі бібліотеки-колекції Агатангела Кримського: Зміст, Структура, Функціональна специфіка. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2020. С. 192–197.

4. Словник книгознавчих термінів : понад 1 400 термінів / Книжкова палата України ; уклад. В. Бурян ; наук. ред. Н. Петрова. Київ : Книжкова палата України, 2003. 159 с.

5. Усеїнов Тимур. Класичний період в історії кримськотатарської літератури. С. 145. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Useinov_Tymur/Klasychnyi_period_v_istorii_krymskotatarskoi_literatury.pdf?PHPSESSID=25fa19fgcbgnhmtq3eaqvf735

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-7>

Ямаш Ю. В.

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри дизайну

Національного лісотехнічного університету України

м. Львів, Україна

ПАЛЕСТИНСЬКІ СЮЖЕТИ В ЖИВОПИСІ І ФОТОГРАФІЇ ІВАНА ТРУША

Творча подорож Івана Труша з Єгипту до Палестини весною 1912 р. відбувалась через Порт Саїд [1, с. 68]. Свідченням його перебування у місті слугує невеличкий етюд (Порт Саїд. 1912 р. к., о., 16,5 × 26,5. НМЛ, Ж-754) з видом на порт, що зберігається у фондах НМЛ [2, с. 288]. На горизонтальному форматі картону зображений на дальньому плані порт з кораблями що стоять на рейді, або пришвартованими до берега. Більше половини горизонтальної нижньої частини (передній план) займає пристань перед якою знаходиться відносно вузька зеленкувато-мутна смуга води. Дві площини (пристань, смуга води) практично написані в одній й той самій світлій тональності. Воду виказує більш холодний відтінок. Художник в етюді не прописує деталей і в чотирьох коричневих плямах на передньому краю пірсу важко відразу розпізнати конкретну форму. Проте, Трушеві крапки-мазки дуже нагадують пали, або причальні тумби до яких кріпляться канати що фіксують рух корабля. Саме пали є ознакою облаштованого причалу морського порту. Мандруючий маляр, судячи з композиції, не міг малювати пірс стоячі перед ним на воді. Такий етюд він міг зробити стоячи на палубі пароплаву. Це досить вірогідна версія, яка наводить на відтворення реконструкції подальших подій мандрівки.

Художник починає працювати над створенням палестинської частини його нової серії. Деталі, послідовність цієї роботи до сьогоденішнього дня були не відомі, оскільки, як вже згадувалось

письмових джерел не зберіглося. В архіві Труша (Національний музей у Львові) зберігаються буквально декілька авторських чорно-білих світлин, які за змістом зображення можуть відноситись до палестинських [3]. Одна з фотографій при порівнянні із історичними і сучасними знімками і малюнками, що є у вільному доступі в інтернеті, ідентифікується в ході нашого дослідження, як панорама Єрусалиму.

На Трушевій світлині зробленої з високої гори, зафіксований вигляд міста обнесеного високими кам'яними мурами. На передньому плані зліва стежка обнесена високим кам'яним насипом яка веде з гори де знаходиться автор фотографії до низу.

Вінтажна фотографія Труша «Єрусалим» містить ледь непомітне між тим впізнаване зображення ще однієї відомої єрусалимської споруди. В крайньому лівому положенні видно баню мечеті, яка майже зливається з насиченою тональністю крон дерев. Це Купол Скелі – мусульманська святиня що знаходиться на Храмовій горі в Єрусалимі. На сучасній фотографії баня споруди мала би іншу більш ясну тональність і була істотно помітна, оскільки у 1959–1961 рр. була покрита сусальним золотом. Наявність зображення Куполу Скелі на фотографії Труша є додатковим аргументом, що на ній зафіксована східна частина Єрусалиму.

Припускаємо, що один з перших етюдів Труш робить при підйомі на Оливну гору недалеко від того місця з якого фотографує панораму Єрусалиму. В одній з приватних збірок знаходиться картина яка на перший погляд не має до палестинського нарративу ніякого відношення оскільки має назву «Під Єгипетським селом» (ф. о. , 23,8 x 13,5. С. IX, № 25) [4, с. 77]. Наші дослідження доводять що назва є помилковою [5, с. 360]. Якщо повернутись до історичної фотографії Труша «Єрусалим» й уважно співставити її зі згаданою картиною то очевидно що твір написаний на шляху до Гетсиманського саду. Явна ознака автентичності сюжетів – подібність кам'яного насипу обабіч дороги. Сюжет, на перший погляд абсолютно не цікавий і беззмістовний, якщо не розуміти що насправді Труш малює Єрусалим.

У Гетсиманському саду Труш робить фотографічні знімки та декілька швидких етюдів. Пізніше у Львові з плерного матеріалу художник виконує чисельні авторські репліки на яких будуть в різних версіях зображені тисячолітні оливні дерева, свідки моління про чашу Ісуса Христа. Фотографії і живописні твори митця зроблені на Оливній горі, або за мотивами палестинської серії, що зберігаються сьогодні в НМЛ, досі не ідентифіковані і мають в переважно назву «Оливні дерева». Більшість творів із зображенням оливних дерев як з музейних колекцій так і з приватних збірок виконані Трушем у Львові за його

власною авторською фотографією. Прикладом такої роботи може бути картина «Оливні дерева» (к., о., 26,5 × 23,5) з приватної збірки, експертиза та ідентифікація якої була проведена в ході сучасного дослідження 27. 05. 2013 р. (Акт № 201). Мотивом роботи стає куточок Гетсиманського саду запозиченого художником із зображення згаданої власної його фотографії. Труш трохи обрізає композицію світлини і на живописну роботу не потрапляє фрагмент будівлі з фотографії.

В багатьох живописних версіях Гетсиманського саду написаних художником в різні роки автор додає до зображення краєвиду стафажні постаті арабів. Це одна, або дві фігури запозичені Трушем з його власних світлин зроблених під час єгипетсько-палестинської подорожі. Деякі з персонажів його фоторобіт мандрують з однієї картини в другу.

Вибіркова частина єгипетсько-палестинського мистецького спадку художника має не символічне, а пряме трактування мотиву «молитва». Як хроніст Труш спостерігає й фотографічно фіксує східні типажі. Серед його світлин є сюжети з арабами зазнимкованими під час молитви.

Якщо ретельно проаналізувати живописний доробок Труша, який доступний й знаходиться у науковому обігу, то картин, які могли би бути написані в межах міських мурів Єрусалиму не знаходиться. Окремі його твори мають назви які дозволяють зробити припущення що, у випадку правильної наукової атрибуції, вони могли бути написаними десь в околицях Єрусалиму. Зокрема це картина «Єрусалим» (1928 р. к., о., 61 × 49,2. НМЛ. Ж-263), яка експонувалась на ювілейній виставці в НМЛ у 2019 році [2]. Аналогічний за мотивом твір з додатком стафажної фігури «Араб під селом» (Кінець 1920-х рр. ф., о., 46 × 36. НМЛ. Ж-1917) також був виставлений на згаданій експозиції [2]. Ще один твір «З Єрусалиму» (1912 р. к., о., 26,4 × 16,5 НМЛ. Ж-758) за авторською атрибуцією – назвою твору та датою, відноситься до натурального, зробленого під час палестинської подорожі і є дуже цінним в контексті сучасного дослідження. [2, с. 288]. Назви згаданих робіт, які не є конкретними, тому прив'язку до місцевості чи реальних палестинських об'єктів цих сюжетів зробити проблематично.

В Архіві Труша НМЛ зберігаються також світлини художника з зображенням архітектурних об'єктів які нагадують храмові споруди, і які ймовірно мають відношення до орієнтальної подорожі художника. На одній зі світлин можна побачити ту саму споруду що й на згаданих двох живописних роботах Труша, а саме «Єрусалим», «Араб під селом».

В результаті сучасного дослідження вдалось з'ясувати що на картинах Труша «Єрусалим» (1928 р. к., о., 61 × 49,2. НМЛ. Ж-263) та

«Араб під селом» (Кінець 1920-х рр. ф., о., 46 × 36. НМЛ. Ж-1917) та на автентичній за сюжетом авторській світліні художника зображене поховання Бней Хезир (іврит : ר״ח בנ׳ חזיר). Це один з найстаріших монументальних пам'ятників долини Кедрон. В кінці XIX початку XX ст. тобто на час перебування Труша в Єрусалимі була поширена думка що гробниця належить апостолу Якову.

В декількох метрах з права від згаданої пам'ятки знаходилась гробниця Захарії бен Йодай. Згідно версії Менахема ха-Хеброні, викладеної в його працях 1215 р. поховання належить священнику, якого згідно Книзі Хронік, було побито камінням. Гробниця також привернула увагу митця-мандрівника. Труш її зазнимкував, не виключено, й намалював, але поки що в поле зору науковцям картини художника за цим мотивом не траплялись. Могила Захарії як і попередній пам'ятник Бней Хезир являють собою моноліт вирізаний повністю у скелі. Основою споруди слугує крепідрома – трьохступінчастий стилобат. Фасад прикрашають дві йонічні колони, по боках – дві пілястри. Верхня частина пам'ятника оздоблена карнізом у египетському стилі що увінчується високою пірамідою.

Зліва від скельної гробниці Бней Хезир знаходиться ще одна значна пам'ятка, яку також малює і фотографує Труш. Найбільш відома її назва – Стовп Авессалома. Гробниця Авессалома (іврит : מוֹלֶשֶׁבַּא דִּי, пер. Яд Авшалом ; дослівно Меморіал Авшалом) також монументальне поховання вирізьблене у скелі. Ім'я Авессалом належить бунтарному сину царя Давида, який пішов проти батька.

Під час передування в Єрусалимі і огляду згаданих пам'яток Труш міг не знати їх історії, історій пов'язаних з особами на честь яких вони зводились. Скоріш за все так і було, оскільки на натурному етюді з зображенням Стовпа Авессалома він написав би конкретну назву, а не абстрактно зазначив місце «З Єрусалиму» (1912 р. к., о., 26,4 × 16,5 НМЛ. Ж-758). У випадку з трьома мотивами в долині Кедрон у визначенні мотивації художника важливо їх розташування. Для художника мало велике значення що згаданий шлях був пов'язаний з Ісусом Христом. Ландшафт навколо дороги за майже дві тисячі років, зрозуміло, змінився, але не вигляд трьох придорожніх гробниць. Тому для Труша архітектурні пам'ятки не згадка історичного минулого і ознака місцевого колориту. Це сакральне місце, сакральний пейзаж пов'язаний з життям Мессії.

Існують ще декілька авторських фотографій які зберігаються в Архіві Труша у НМЛ, а також живописні твори з різних збірок які мають відношення до орієнтальної тематики Івана Труша, але потребують точної атрибуції і наукової ідентифікації.

Скільки часу Труш перебуває в Єрусалимі достовірно не відомо. До палестинської серії відносяться також низка авторських живописних реплік з видом на ріку Йордан [6, с. 132]. Це дозволяє стверджувати що художник після Єрусалима продовжив паломницьку місію і відправився на берега річки де відбулось хрещення Ісуса Христа.

Література:

1. Лист І. Труша до Аріадни Труш (Драгоманової). Каїр, 4 квітня 1912 р. НМЛ. АТ-54888/2. Арк. 68.

2. Біла О. Відомий і невідомий Труш: науковий альбом-каталог. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. Львів, 2019. 376 с.: іл.

3. Список фотознімків Труша І. та його сім'ї, пояснення до них. НМЛ. АТ. од. зб. 54888/211. Арк. 44–45.

4. Іван Труш. Твори з приватних збірок. Львів : Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ. Київ : Оранта, 2005. 128 с.

5. Yamash Y. V. Digitization of vintage photographs as a method of identifying objects and reconstructing historical events (using the example of Ivan Trush's creative trip to Jerusalem in 1912). Digital transformations in culture : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. Section 21. P. 357–372. ISBN 978-9934-26-319-4

6. Островський Г. С. Труш. Оповідь-колаж. НМЛ. АТ 301. Арк. 225.

НАПРЯМ 2. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-8>

Венгер С. В.

студент магістратури кафедри японської мови і перекладу

факультету східних мов

Київського університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОГО ЯПОНСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ ТА ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Ключ до розуміння різниці між розмовою (会話) та діалогом (対話) лежить у семантиці, або ж – у значущості. Навіть якщо ми переживаємо певну ситуацію, ми не завжди усвідомлюємо весь спектр її значення. Наприклад, те, що для досвідченого співробітника є «поширеною несуттєвою помилкою», новому працівнику може здатися «фатальною помилкою, яка вплине на його роботу або й усю кар'єру». Отже, досвідчені люди й люди без досвіду перебувають в однаковій ситуації, але «значення» (чи значущість) її для кожної з двох категорій буде різним. Японські фахівці, у цьому контексті, полюбляють наводити також приклад, коли різні люди ніби по-різному сприймають один і той самий колір (що, безперечно, віддзеркалюється в мові) [3].

Проте, наскільки це проблематично, і навіщо ми взагалі про це заговорили? Річ у тім, що спілкування ніяк не налагоджується зазвичай тоді, коли виникає якесь непорозуміння (або ж – так звана інформаційна прірва, コミュニケーション・ギャップ [4], яка, до речі, широко використовується як мотивуючий чинник під час розробки комунікативних вправ з розмовної японської мови для роботи в аудиторії), і це, на нашу думку, – істина, що не потребує перевірки. І саме діалог передбачає подолання цієї прірви або, іншими словами, розбіжностей у трактуванні семантики та сприйнятті значущості ситуації, що склалася. Японці часто наголошують на тому, що коли ви відчуваєте, що не можете адекватно висловити свої почуття, то йдеться про неможливість поговорити взагалі, тобто комунікація не має успіху. Задля того, щоб це усунути, необхідно спершу виявити, а потім спробувати подолати персональні відмінності в «значеннях», які кожен

з нас має, тобто ту саму інформаційну прірву, складові якої ще належить ретельно вивчити, що ми, зокрема, і плануємо зробити у процесі написання магістерської роботи.

Загалом же, дослідження сучасного японського діалогічного мовлення у лексико-граматичному та жанрово-стилістичному ключах постає вельми актуальним як для теорії, так і для практики перекладу, не кажучи вже про лінгводидактику [2]. Наведемо тут лише окремі, але дуже суттєві з точки зору системи японської мови приклади. Так, у процесі перекладу роману Ріса Ватая “Спина, яку ви хочете вдарити” [6] ми дійшли попереднього висновку, що аналіз лексико-граматичних особливостей допоможе виявити, зокрема, цікаві відмінності у вживанні специфічних лексичних одиниць *васей ейго* (和製英語, букв.: японська мова, створена в Японії) [5], а також оноματοпоетичної лексики (прошарок якої є в японській мові дуже значним) у діалогах персонажів порівняно з авторським текстом, адже це, з-поміж іншого, підкреслює необхідність урахування широкого контексту у процесі перекладу, аби забезпечити повноту та точність передачі всіх відтінків (культурологічних, стилістичних, стильових, жанрових тощо).

Окрім того, дослідження діалогів у контексті жанрових та стилістичних особливостей японських художніх текстів дає достатньо об’єктивне уявлення про важливість використання в японській лінгвокультурі ввічливої мови та специфічних засобів сигналізації про підтримання контакту зі співрозмовником *айдзучі* (相槌) [1] для ефективної передачі емоцій та взаємодії між учасниками розмови. Ці аспекти роблять діалогічне мовлення одним із ключових об’єктів вивчення японського мовознавства й перекладознавства, а власне дослідження ввічливого мовлення та *айдзучі* сприяє поглибленню розуміння культурних контекстів та, звісно ж, підвищує ефективність перекладу.

Ми також не минаємо у процесі дослідження питання про різницю у використанні *васей ейго* та оноματοпеї, з одного боку, в межах діалогів персонажів роману, а з іншого – в авторському тексті. Проведення такого порівняльного аналізу становить нові виклики для перекладача, зокрема в розумінні та передачі автентичності індивідуального стилю в різних контекстах під час роботи з художнім текстом.

Отже, прогнозовані результати цього дослідження постають значущими у контексті системного вивчення та врахування лексико-граматичних та жанрово-стилістичних особливостей японського діалогічного мовлення для досягнення високої якості перекладу, що враховує не лише структурний, але й культурологічний та соціологічний аспекти.

Література:

1. Бондарчук Т. До питання про особливості формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів на початковому етапі мовних ВНЗ (на матеріалі айдзучі). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. № 40. С. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2012_40_32
2. Горновська О. До питання про організацію навчання майбутніх філологів японського діалогічного мовлення в умовах кредитно-модульної системи. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. № 45. С. 137–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_45_25
3. キャリアカウンセラー、キャリアコンサルタントなどの通信講座・通学講座は、日本マンパワー。日本マンパワーWebサイト。URL: <https://www.nipponmanpower.co.jp/> (date of access: 24.11.2023).
4. コミュニケーションギャップとは？無くすための対策は？【業務効率/コミュニケーション】 – 経営コンサルティングの株式会社武蔵野。経営コンサルティングの株式会社武蔵野。URL: <https://www.m-keiei.jp/musashinocolumn/management/communicationgap> (date of access: 24.11.2023).
5. 和製英語事典 / 編集: 亀田 尚己, 青柳 由紀江, J.M.クリスチャンセン. 東京: 丸善出版, 2014. 320頁.
6. 綿矢 りさ. 蹴りたい背中. 東京: 河出書房新社, 2007. 192頁.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-9>

Hadzhosa D. R.

Independent researcher (ethnomusicology and religious studies),

Senior Lecturer

*Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

CULTURAL ASPECTS OF GUQIN TRADITION (古琴): LANGUAGE, MUSIC, PHILOSOPHY AND THEIR PROFOUND RELATIONSHIP

Among the vast number of ancient Chinese musical instruments that embodied the concordance of philosophy, language, religion, and music, one can single out one special one: the qin (琴), also known as the guqin (古琴).

It is an absolutely unique musical instrument, both in its simplicity yet exquisite in its structure and in its almost three thousand-year history of transformations that reflected the dynamics of changes in philosophy, religion, and the state, nonetheless preserving the integrity and continuity of its tradition. [1, p. 83; 2, pp. 95–96].

During its centuries-long history, the civilization of China created an extremely complex and diverse system of music that included both the musical instruments themselves, the theoretical concepts corresponding to them, unique aesthetics, and a special system of philosophy that explained the place and functions of these instruments in the broader structure of ancient Chinese cosmological views.

The Western mind tends to differentiate between aspects of aural experiences/musicality, philosophy, language, and religion and tends to perceive them as separate cultural phenomena and separate them into distinct worldviews. But as we can see from the example of ancient cultures, these phenomena were intimately intertwined in a single worldview system. Perhaps most clearly, we can see it in ancient Chinese culture.

But for the better understanding the main cultural aspects of the tradition can be relatively divided into: 1. Philosophical and religious; 2. Linguistic; 3. Musical.

Philosophical aspect

Ancient Chinese culture developed a fairly extensive system of music theory (音樂 yīnyuè), which, as noted above, was inextricably linked to philosophy and integrated into Chinese cosmology. This is, perhaps, most evident in the Confucian tradition, which placed great emphasis on ritual (禮lǐ), which accompanied various aspects of social life. It can be said that music was an integral part of ritual; therefore, it was almost of same nature, making so-called "ritual-music" (禮樂lǐ-yuè) [6, p.28].

Earliest, both philosophical and cosmological, but also practical ("scientific") foundations of ancient Chinese music were concepts: "12 lǜ" (十二律shí'èr lǜ), "6 chords" (六律liù lǜ); "5 notes" or "5 tones" (五聲wǔ shēng), which constituted the Chinese pentatonic system (宮gōng, 商shāng, 角jué, 徵zhǐ, and 羽yǔ), and "8 sounds" (八音bā yīn), which was a specific classification of musical instruments by the materials of their construction. In the "Fengsu Tongyi" (風俗通義; lit. 'Comprehensive Meaning of Customs and Mores'), a source of the Eastern Han (東漢Dōng Hàn, 25–220 CE), we find a list of these "five tones" and "eight sounds": «聲者，宮、商、角、徵、羽也。音者，土曰埴，匏曰笙，革曰鼓，竹曰管，絲曰絃，石曰磬，金曰鐘，木曰柷» [3, 風俗通義Fēngsú Tōngyì, 聲音 ShēngYīn : 4].

These principles/concepts were not simply derived from calculations, from the realm of "earthly things", but were correlated with the "heavenly realm" (天Tiān) [2, pp. 51,96; 6, pp.24–27], as Aalst aptly emphasizes in his classic work: «A certain note is taken as the base; sounds are fixed, and receive names; comparisons are drawn between the notes and the celestial bodies; music becomes a necessity in the State—a key to good government.» [7, p. 4].

We can clearly see in ancient Chinese sources the ritual/religious foundations for the use of pentatonic. Thus, "The Book of Ritual" (禮記Lǐjì) reads: "...then the saints (聖人shèng rén) appeared... and gave five notes (五聲wǔ shēng)" (禮記Lǐjì, 樂記yuè jì: 42.4), also: "(five notes) like five colors (五色wǔ sè) – form a complete whole... the lengths of all the notes have their own fixed measurements, without any uncertainty..." [3, 禮記Lǐjì, 樂記Yuè Jì: 31]. And in the "Book of Rites" (大戴禮記DàDàiLǐjì) we see: "...the sages (聖人shèng rén) established five customs (五禮wǔ lǐ)... and five harmonious sounds (和五聲hé wǔ shēng) to guide the spirit of the people." [3, 大戴禮記Dà Dài Lǐjì, 曾子天圓Céngzi Tiān Yuán: 7].

Musical notation systems

Chinese culture is abundant with musical notation of different forms. Depending on the period of use and origin, two categories of notation can be distinguished: 1) modern, Western forms; 2) authentic Chinese classical forms. Nowadays, in Chinese music, forms that have been borrowed from the West are now mainly used: 1) staff notation; 2) and the so-called "numerical notation" or "numbered musical notation" notation jianpu (簡譜 / 簡譜 lit.'simplified notation'), which were adapted and basically used as staff notation. Ancient forms include a large number of notations depending on the tradition of the musical instrument, in particular: Gongchepu (工尺譜), Suzipu (俗字譜), wenzipu (文字譜), and, finally, jianzipu (減字譜), which are most relevant for our topic.

Within the Taoist tradition of Chinese sacred music, a neumatic musical notation was developed, which we find recorded in the "Rituals of Jade Sounds" (《玉音法事》Yuyin Fashi, 1111–1118), a Taoist source of the Song Dynasty (960–1279). And at approximately the same time, was created the "suzipu" (俗字譜 sùzìpǔ) notation, which is associated with the work of Jiang Kui (姜夔c.1155–1221) and which was used in the context of the poetry of "shi" (詩) and the Xiao flute (簫). It was most likely used as a fingering notation (指字zhǐ zì).

If we try to go beyond the borders of China and look for similar music notation systems, we find a lot of resemblances with the shakuhachi tradition

(尺八, Japanese: shaku-hachi, Chinese: chǐ-bā). Akin to the suzipu, the tradition of Japanese shakuhachi flute has developed a specific script for transmitting the so-called honkyoku (本曲, literally: "basic passages", "basic melodies"), the central spiritual works of the suizen (吹禪, Chinese: chuī-chán), a sub-branch of Zen Buddhism. This notation uses the Japanese katakana alphabet as its basis, with additional symbols denoting octaves, note duration, and other possible guiding commentary alongside the particular piece of honkyoku. In this way, the katakana symbols are being used to indicate specific holes in the flute (regardless of the length of the particular instrument), not the notes/pitches themselves. We can define this system as an "applicature" (fingering system). But unlike the Chinese "suzipu" it has shown historical stability.

These notations, although representing different cultural spaces, both have much in common. In particular, they function as a "musical foundation" (骨幹音 gǔgàn yīn), meaning that they reflect only the basic, supporting nuances when recording and performing music. We can say the same about the later guqin notation, which does not clearly record the rhythmic component [5, pp. 46–47] and other nuances that were hereditary in nature, i.e., passed down from master to student.

It should also be understood that, similar to the tradition of suizen performing meditative honkyoku pieces on the shakuhachi flute, the tradition of performing on the qin is also both a musical and spiritual practice that requires a special musical notation that can preserve the defining features of tradition and its core nuances.

Guqin notation

The guqin was forced to use a more complex system of notation, dictated by both the structure of the instrument itself and the complex tradition of performing on it, while preserving (trying to preserve) its philosophical, mythological, and spiritual aspects of this tradition [see 5, p. 52; 8, pp. 61–64, 90].

Therefore guqin notation is specifically designed for the qin. And unlike Western music notation, which indicates exact pitch and rhythm, guqin notation is more of tablature that conveys information about finger positions, string numbers, and various playing techniques. This unique notation system allows for a more direct representation of the physical aspects of playing the guqin. For example "“mood” of a composition is prescribed by its programmatic title” [1, p. 84].

Before the current tablature form, instructions for qin were written in a longhand form called "wenzi pu" (文字譜/文字譜, lit. "written notation"). Special terms and explanations have been used to instruct the player on how to play a piece. Later forms of notation were called "jianzi

pu" (減字譜, lit. "reduced notation"). This form was very successful, and beginning from the Ming dynasty (1368–1644) onwards, a great many qinpu (琴譜, collections of qin musical pieces) emerged.

Bibliography:

1. Bell Yung. Historical Interdependency of Music: A Case Study of the Chinese Seven-String Zither. *Journal of the American Musicological Society* (1987) 40(1): 82–91. DOI: 10.2307/831583

2. Chen Joseph C.Y. *Early Chinese Work in Natural Science: A Re-examination of the Physics of Motion, Acoustics, Astronomy and Scientific Thoughts*. Hong Kong University Press, 1996.

3. Chinese Text Project. URL: <https://ctext.org> (accessed 22.11.2023).

4. Henbing Li, Leman Marc. A Gesture-based Typology of Sliding-tones in Guqin Music, *Journal of New Music Research* (2007), 36:2, pp. 61–82. DOI: 10.1080/09298210701755073

5. Kouwenhoven Frank. Meaning and Structure: The Case of Chinese qin (zither) Music. *British Journal of Ethnomusicology*, Vol. 10, No. 1, Music and Meaning (2001), pp. 39–62. URL: <https://www.jstor.org/stable/3060771>

6. Thrasher Alan R. *Sizhu Instrumental Music of South China: Ethos, Theory and Practice*. Brill, 2008.

7. Van Aalst, J. A. *Chinese Music (Imperial Maritime Customs. II. – Special Series: No. 6*. Shanghai: Published at the Statistical Department of the Inspectorate General of Customs, 1884.

8. Van Gulik, R.H. *The Lore of the Chinese Lute: An Essay in the Ideology of the Ch'in*. Sophia University / Charles E. Tuttle Company, Tokyo / Rutland VT, 1969.

Ганус С. О.

*старший викладач кафедри модерної історії України
та зарубіжних країн
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
м. Ужгород, Україна*

«ШИНУАЗРІ» У ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІЙ ТА КУЛЬТУРНО-ЕСТЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ НІМЕЦЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА XVIII СТ.

З часу Великих географічних відкриттів і до XVIII ст. досвід освоєння культурно-історичних надбань Сходу налічував понад двохсот років. Не зайве нагадати, що першовідкривачі ставили сої за мету знайти доступні шляхи до омріяних Індії та «Катаю», а Х. Колумб спочатку припустив, що острови Карибського моря є країною Сіпанго, тобто Японією. Відома з часів античності дихотомія «Схід – Захід», котра у Століття Просвітництва набула властивих саме цій епосі рис прояву, не є лінійною конструкцією і має діалектичний зв'язок. Е.В. Саїд слушно вказав на те, що Схід – це інтегральна складова європейської матеріальної цивілізації та культури. «Орієнталізм» виражає і репрезентує її як певний спосіб дискурсу модерних часів [2, с. 11].

Розширення меж пізнаваного світу виявило ідеальні з європейського погляду форми людського буття у цивілізаціях і культурах Сходу, котрі, як було добре відомо і тоді, набули довершених форм вже у давнину. Це стосувалось як філософських абстракцій високого стибу, так і структур повсякденності. В літературі, прикладному мистецтві, архітектурі, театрі та музиці з'явилась стійка мода на орієнталістичну естетику псевдоарабського, левантійсько-турецького, «японського» та «китайського» стилів. Читачі і театралі із захопленням спостерігали за розвитком сюжету в опері В.А. Моцарта «*Викрадення із сералю*», п'єсі «*Турандот*» К. Гоцці, знайомились з умовиводами Ш.-Л. Монтеск'є у «*Перських листах*». Окремі історики філософії схильні, приміром, вбачати паралелі між етичним вченням І. Канта та ідеями китайських мислителів-класиків [3, с. 168], якщо підважити вплив традиційної китайської філософії на європейську філософську думку.

Сформувалась стійка мода на китайську естетику у прикладному мистецтві та побуті, котра одержала найменування стилю *шинуазрі*,

від франц. *Chinoiserie* (китайщина). Ставши варіантом стилів бароко, чи рококо, *шинуазрі* втілювалась у побудові споруд та оформленні інтер'єрів у китайському стилі, великому попиті на китайські товари (тканини, лакові меблі, гобелени, побутові аксесуари, посуд тощо). Для удоступнення цих товарів у 1751 р. була створена «Королівська прусська азійська емденська торгова компанія», перед котрою ставилось завдання встановити торговельні зв'язки з Китаєм. Перший корабель попрямував з Емдена до Кантона у 1752 р. [4, s. 160–161]. Захоплення китайською традицією чаювання сприяло появі в палацово-паркових ансамблях «чайних будиночків» чи «китайських павільйонів». Так у 1755–1764 рр. з ініціативи та за ескізами прусського короля Фрідріха II (1712–1786) у потсдамському парку Сан-Сусі був споруджений Китайський чайний будиночок. Іншими прикладами китайського стилю в архітектурі та оформленні інтер'єрів є Палац Пільніц біля Дрездена (1720-ті рр.), Порцеляновий кабінет для гри у Палаці Шарлоттенбург у Берліні (1705–1708 рр.) тощо.

Старт знайомству Німеччини з Китаєм у XVII ст. був покладений єзуїтами-місіонерами. Значну роль у популяризації синологічних знань відіграв Атанасій Кірхер (1602–1680), інтелектуал унікальної обізнаності та вчений-полімат, автор чисельних праць у різних галузях знання. У Китаї, найшвидше, він не був. Але його компілятивна ерудитська монографія «*China monumentis, qua sacris qua profanis, nec non variis naturae and artis spectaculis, aliarumque rerum memorabilium argumentis illustrata*» (1667), відома під назвою «*China Illustrata*» може упевнено вважатися стартовою у царині європейської синології [6].

Зі зважанням на вплив ідей французьких просвітників не можемо обійти увагою 4-томної китаїстичної енциклопедії «*Déscription de la Chine*» (1735) отця Жана-Батиста дю Гальде, котрий презентував образ імперії, процвітаючої у всіх відношеннях. Інформація з цієї книги була обов'язковим аргументом у кожній розмові про Китай, а також надихнула Вольтера на написання захоплених коментарів. Він мовив про Китай як про ідеальну державу, якою керують освічені вчені-чиновники [8]. У своєму «*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*» (1756) філософ звернув увагу на те, що китайці вдосконалили мораль, «котра є першою з наук», адже Конфуцій «лише рекомендує чесноти і не проповідує жодної таємниці» [9, р. 17]. У 1767 р. французький фізіократ Франсуа Кене був настільки вражений гармонією організації аграрного виробництва, оподаткування та державного правління у Китаї, що висловив побажання, щоб *Despotisme de la Chine* став прикладом для самої Європи. Не заперечуючи абсолютного характеру влади китайського імператора, Кене підкреслює, що його володарювання засноване на природному праві таким непохитним

і беззастережним чином, що унебезпечує суверена від можливості і спокуси чинити зло [7, р. 65–66]. Той факт, що в Китаї призначення на державні посади базувалося на системі іспитів, також викликав велике захоплення в освічених середніх класів Європи, які прагнули скасування віджилої феодальної практики спадкування або преференцій для анобльованих осіб.

Вчені студії геніального Готфріда Вільгельма Лейбніца (1646–1716) своєю чергою виявились дотичними до просвітницької синології. Пруський мислитель вважав вельми повчальною конфуціанську етичну традицію. А зі впливом дуалізму начал «ян» та «їнь» пов'язують відкриту ним двоїсту систему обчислення, котра заклала основи сучасної мови програмування [10, s. 176]. Не менше, а може й більше значення має монадологічне філософське вчення Лейбніца. Воно підводить до розуміння цивілізації як сукупності монад, котрі є «атомами природи», або елементами речей», які наділені відмінностями, адже «у природі ніколи немає двох істот, одна з яких була би в усьому як інша». Крім того, монади перебувають у стані безперервних змін, котрі складають їхню іманентну природу. Використавши формулу «множинності у єдності чи у простому» та маючи на увазі, що Всесвіт сам по собі становить монаду [1, с. 9–17], Лейбніц зі своїх позицій підходить до феномену світ-системи, вплітаючи Китай та його цивілізаційні надбання у його рамки.

У своєму грандіозному компендіумі *«Ідеї до філософії історії людства»* (1784–1791) видатний німецький просвітник Йоганн Готфрід Гердер (1744–1803) висловлює переконання щодо самоцінності різних епох у розвитку культури, як і народів, котрі є її носіями, безвідносно до якихось еталонних значень, тим більше європоцентристських. Сторінки цієї праці, присвячені Китаю, сповнені пафосними метафорами, на взірець «однієї з найдавніших і наїкавіших країн на усій Землі». Ця земля «за давністю своєю і культурою сама іменує себе першою з країн, квіткою, котра росте в осерді світу» Терпляча старанність людей перетворила її дикі нагір'я і пустелі у родючі землі. Характеристики державного ладу Китаю подаються як наочне втілення взірця пошани сина по відношенню до батька, що тотожне пошані підданих по відношенню до їхнього глави. Закони, створені як втілення моральних принципів, дивовижна релігійна і світоглядна терпимість перетворили Китай в очах Гердера у взірець державного устрою, рівного котрому він більше не знаходить [5].

Отже, феномен *«шунуазрі»* часів Просвітництва виходить далеко за межі стильових форм у мистецтві. Якраз сприйняття китайської цивілізації, її суспільних та державних форм є аргументом тому, що уявний Схід у дусі просвітницького універсалізму, толерантного

і поважного ставлення до «іншості» частенько представлений як джерело запозичення досвіду вдосконалення людини, суспільства і держави на засадах раціональності та гармонії у самій Європі. Не кажучи вже про захоплення естетичними та мистецькими досягненнями Китаю, удоступнення котрих в умовах «закритості» Цинської імперії було заповітною мрією європейських негоціантів та дипломатів.

Література:

1. Ляйбніц Г.В. Монадологія / пер. з франц. П. Бортусяк. Львів : Café philosophique, 2017. 132 с.
2. Саїд Едвард В. Орієнталізм / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.
3. Driesch Hans und Margarete. Fern-Ost. Als Gäste Jungchinas. Leipzig : F.A. Brockhaus Verlag, 1925. 314 s.
4. Graaf D. de. De Koninklijke Compagnie. De Pruisische Aziatische Compagnie 'uon Emden nach China' (1751–1755). In: *Tijdschrift voor Zeegeschiedenis*. 2001. № 2(20). S. 143–162. (160–161). URL: https://www.zeegeschiedenis.nl/wp-content/uploads/2019/11/2001_2_klein.pdf
5. Herder J.-G. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. In: *Herder J.-G. Theoretische Schriften*. URL: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Ideen+zur+Philosophie+der+Geschichte+der+Menschheit/Dritter+Teil/Elftes+Buch/1.+Sina>
6. Kircher Athanasius. China illustrata. Translated by Dr. Charles D. Van Tuyl from the 1677 original Latin edition. IV 228 p. URL: <https://web.archive.org/web/20110818014556/http://hotgates.stanford.edu/Eyes/library/kircher.pdf>
7. Quesnay F. Despotisme de la Chine. Vol. 1969. New York : Burt Franklin, 1767. Éd. en form. texte par P. Palpant, septembre 2011. 121 p. URL: www.chineancienne.fr
8. Sinan G. The Chinese Civilization as a Model for a Better Europe in the Thought of Voltaire. In: *Wang, L., Zhao, J. (eds). Asian Civilization and Asian Development*. Springer, Singapore, 2023. Pp. 33–38. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-19-9833-1_5
9. Voltaire. Essai sur les mœurs et l'esprit des nations. Une édition électronique réalisée à partir du livre de Voltaire (1756). Cette édition électronique a été réalisée par Jean-Marie Tremblay. URL: <https://homepages.uc.edu/~martinj/French/Essai%20sur%20les%20Moeurs.pdf>
10. Widmaier R. Die Dyadik in Leibniz' letztem Brief an Nicolas Remond. In: *Studia Leibnitiana*. 2017. Bd. 49. Hf. 2. S. 139–176. URL: <https://www.jstor.org/stable/26874208/>

Карпіцький М. М.

*доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри здоров'я тварин і екології
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Філь Ю. С.

*кандидат історичних наук,
молодший науковий співробітник
Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНИЙ ПАРАДОКС У МАГАБГАРАТІ У КОНТЕКСТІ ІНДІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

«Сатья» у ведичній традиції це істина, правдивість, і означає не лише етичну чесноту, а також і сутність речей. Таке поєднання етичного й онтологічного сенсу пов'язане з давньоведійським ритуалом, що встановлював зв'язок людей і богів та мав космічну силу, тобто він утілював вищий духовний закон – *риту*, і завдяки цьому впорядковував космос. Тому слово, яке вимовлялося в ритуалі, мало силу. Ця сила полягала в онтологічному розумінні правдивості слова. В упанішадах всі елементи ритуалу почали розумітися як елементи духовної практики. Вони репрезентують сили, які розкривають єдність мікро- і макрокосмосу на основі абсолютної реальності, і правдивість – це засіб досягнення цієї реальності. У цьому контексті брехня як заперечення прояву абсолютної реальності в слові також набуває онтологічного характеру. Тому брехня для давніх аріїв була неприйнятною не тільки в етичному, а й у релігійному та онтологічному сенсі.

Такому розумінню суперечить низка сюжетів з Магабгарати, де Кришна, тобто сам Бог, підштовхує героїв використовувати брехню для перемоги у війні. Однак Бог не може брехати, бо це поставило б під сумнів одкровення Бога, священні писання, ритуал і сам світопорядок. Зокрема, в одному з епізодів Магабгарати Юдгіштхіра, дотримуючись підказки Кришни, каже Дроні, що вбив слона Ашваттхамана. Юдгіштхіра навмисно тихо вимовляє слово «слон» так, щоб Дрона подумав, що йдеться про його сина Ашваттхамана. У результаті Дрона

занепав духом і загинув на полі бою. Формально Юдгіштхіра не збрехав, проте він цілеспрямовано ввів в оману Дрону. З цього епізоду видно, що Дрона впевнений, що Юдгіштхіра не брехатиме, і сам Юдгіштхіра не наважується вимовити слова, які формально були б неправдою, тому вдається до виверту. Тобто сила правдивого слова не ставиться під сумнів жодним учасником цього епізоду. Тоді чому Кришна, який силою правдивого слова підтримує весь світ, підштовхнув Юдгіштхіру до брехні, нехай і з використанням такого виверту?

Є й інші епізоди Магабгарати, в яких Кришна використовував незнання для своїх цілей, щоб відкрити певну лінію розвитку подій, тобто реалізувати певний сюжет історії. Хоч Кришна ніде не вимовляє неправдивих висловлювань, проте використовує незнання людей, тобто спрямовує їх так, щоб вони помилялися, що можна оцінити як використання неправди, нехай навіть з погляду відповідності фактам слово Кришни лишається істинним. Щоб зрозуміти цей парадокс, треба врахувати, чим відрізняється індійська культурна картина світу від християнської. З погляду християнства світ у стані хвороби, тому що людина скоїла первородний гріх. Людина мала свободу волі, але розпорядилася нею неправильно, і через її вільний вибір увесь світ перейшов у неправильний стан, обумовлений гріховною природою. Це проявляється в тому, що всі страждають і помирають, проте страждання за первородний гріх, який проявляється як сукупний гріх усіх людей, розподіляється між ними випадково, і в цьому проявляється трагізм людського існування, який не можна раціонально виправдати. За цей трагічний стан відповідальні всі люди, вони самі вільно чинять зло, і не можна на Бога перекладати відповідальність за дії людей. Це виключає будь-яке уявлення про те, що Бог може утримувати людину в гріховному стані через обман. Однак Кришна не просто підштовхнув Юдгіштхіру до обману Дрони, він зафіксував у цьому обмані обумовленість подіями, з яких починається *калі-юга* – епоха воєн і духовного занепаду.

Тут потрібно враховувати відмінність у культурному контексті розуміння. У християнському розумінні між створеним світом і Богом онтологічна прірва, а у ведичному розумінні зовнішній світ – це теж енергія Бога, яка невіддільна від самого Бога. Усі *гуни* світу, не тільки *саттва* і *раджас*, а навіть *тамас*, який проявляється у формі невігластва людей, також є енергією Кришни. Недосконалий стан світу – це не результат помилки людини, а саме той стан, який від початку відповідав задуму Творця. Однак мета Бога не в тому, щоб покарати людей, а в тому, щоб створити такий світ, який відповідав би спрямованості волі людей. Люди – теж енергії Бога, які знайшли свою

суб'єктність. Тобто енергія Кришни може мати свою окрему суб'єктність, і в цьому принципова відмінність ведичної традиції від християнства, де стверджується, що енергія Бога сама собою завжди безособова і не може стати ні суб'єктом, ні об'єктом.

Для християнина недосконалість світу – це трагедія відпадання від Бога, а для носія індійської духовної традиції недосконалість світу – це прояв тієї можливості, яку Бог надає душі, а саме, можливість існувати в різних станах і в різних світах. *Авід'я*, тобто невідання, стає умовою існування душі в такому зовнішньому світі, який створив для неї Бог. Завдяки цьому душа може існувати не тільки як людина, а і як тварина або інші істоти. З погляду Бога це справедливо, бо зовнішній світ відповідає спрямованості душі. Тому страждання і недосконалість світу – це не трагедія, а природний стан. Якщо душа буде спрямована на Бога, то здобуде повноту істини, якщо на щось інше, то Бог створить для неї такий світ, у якому вона зможе це отримати. Бо зовнішній стан світу – це не результат гріхопадіння, а один із проявів Бога.

Священні писання, які втілюють одкровення Кришни, вічні, як вважають його віддані, але також містять сюжети, які розкриваються в циклічній історії. Сюжети повторюються, проте через свободу волі виникають відмінності в їхній реалізації, що не порушує загальної логіки розвитку. Кришна містить у вічності всі можливі сюжети й може підштовхувати історію до їх реалізації. Тут можна побачити суперечність. З одного боку, історія ґрунтується на вищій істині, що зафіксована у вічних священних писаннях, з іншого – розмаїття сюжетних ліній в історії реалізується завдяки тому, що люди перебувають в *авід'ї*, тобто в невіданні. Ця суперечність розв'язується, якщо ми розмежуємо логіку одкровення і логіку творіння.

Логіка одкровення дає змогу зрозуміти вічну істину, а логіка творіння дає змогу зрозуміти, як *авід'я* реалізує здатність сприймати світ різноманітно, яка є даром Кришни. У Магабгараті показано як Кришна створює нові сюжетні лінії, використовуючи незнання. Це є *ліла*, тобто гра Кришни, яка передбачає використання незнання людей, щоб відповідно до логіки творення реалізувати одну з сюжетних ліній, що вже міститься в одкровенні вічних писань.

Без *авід'ї* не було б розмаїття світу, і в цьому сенсі весь наш різноманітний світ – це введення в оману. Отже, коли Кришні потрібно відкрити нову сюжетну лінію, він також вводить в оману, як це в епізоді про обман Дрони. Перед Дроною був вибір, або бути спрямованим на Бога, і тоді він не був би введений в оману, або бути спрямованим на різноманітність зовнішнього світу, яка відкривається через реалізацію нових сюжетних ліній історії. Дрона міг обрати шлях брагмана, стати сан'ясі, і тоді просто не виникло б ситуації, в якій його

обдурили. Але Дрона сам обрав шлях активної участі в подіях світу, а Кришна використав зовнішні обставини, щоб спрямувати ці події певним річизцем, підштовхнувши Юдгіштхіру до обману. Цей епізод показує, як існування світу на підставі *avid'ї* відображається в конкретній ситуації. Тут Кришна не порушив свого слова правди, проте створив таку ситуацію, в якій через невігластво Дрони розкривається певна сюжетна лінія. Тобто Кришна вводить в оману героїв Магабгарати так, щоб відкрити таку сюжетну лінію, яка адекватна спрямованості їхньої душі. Отже, безпосередня спрямованість на Кришну реалізується відповідно до логіки одкровення і веде до звільнення, а спрямованість на розмаїття зовнішнього світу реалізується відповідно до логіки творення і веде до виникнення нових сюжетних ліній історії. Якщо вайшнав довіряє Кришні, то відповідно до логіки одкровення сприймає кожне його слово як справжнє буття, яке відкриває вищу реальність і тому не може бути брехнею. Однак якщо людина спрямована на розмаїття світу, то відповідно до логіки творення сприймає слово істини так, щоб з усього розмаїття світу вибрати той варіант, який адекватний спрямованості її волі. Однак реалізація цієї спрямованості волі у відповідній сюжетній лінії може сприйматися як введення в оману.

Така творча здатність створювати нові сюжетні лінії належить тільки Богові, а не людям, тому люди зі своєї волі не повинні використовувати введення в оману. Оскільки люди не мають здатності творити, то через брехню вони можуть створити лише найгірший варіант того світу, який уже мають. Коли Кришна вводить в оману, то створює новий варіант розвитку світу, а коли людина вводить в оману, то тільки спотворює той варіант розвитку історії, який уже є. Тому людина не має права наслідувати логіку творіння, інакше кажучи, поведінка Кришни в цьому випадку не може бути зразком поведінки для людини, бо в діях людини логіка творіння неминуче перетвориться на логіку деградації. Невігластво створює реальність нижчого онтологічного статусу. Кришна вводить в оману, щоб створити реальність нижчого онтологічного рівня, яка відповідає рівню людини. Ця реальність не деградує, бо Кришна продовжує її підтримувати. Якщо ж людина вводить в оману, то створює реальність ще нижчого рівня, яку не здатна підтримувати. Тому брехня неминуче веде до деградації.

У контексті християнського світорозуміння Бог творить світ досконалим відповідно до логіки одкровення, а недосконалим світ став через гріхопадіння людини, тому тут логіка творення повністю збігається з логікою одкровення. З цієї причини сюжети Магабгарати, в яких Кришна підштовхує до брехні, природно сприйматимуться

представниками ведичної традиції, тоді як представники християнської традиції вбачатимуть у них суперечність. Отже, Магабгарату можна адекватно зрозуміти лише в контексті індійської культурної й духовної традиції.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-12>

Коровасько П. О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Ямпольська Л. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ПРЕДЗУМІ: ФЕНОМЕН НАТІЛЬНОГО ЖИВОПISУ ЯПОНІЇ

Тенденції сучасного світу диктують свободу самовираження як у внутрішніх, так і зовнішніх проявах, одним із таких є мистецтво татуювання. Воно має низку течій і напрямків, що відрізняються як технікою нанесення, так і смисловим наповненням. Проте в той час, коли татуювання майже по всьому світу вважається мистецтвом і в низці країн проходять спеціалізовані виставки, Японія майорить заборонами стосовно демонстрації іредзумі, що в перекладі з японської означає «вводити туш» [1]. Банери з подібним табу можна побачити в громадських купальнях, спортивних залах і басейнах; більше того, шанс вдалого працевлаштування з наявністю тату різко скорочується. Що спричинило такий вплив на формування ставлення громадськості до татуювання в Японії в той час, коли загальна тенденція свідчить про зацікавленість людей у техниках, що наслідують мистецтво саме японських майстрів?

Актуальність теми полягає у розширенні кола досліджень явища японської культури – іредзумі, створення передумов для формування інтересу до подальшого вивчення даної тематики.

Загальну історію японського натільного живопису (татуювання) іредзумі досліджували сучасні вітчизняні та зарубіжні культурологи: О. Кротевич (Україна) [2], Ямамото Йосімі (Японія) [3], Вольфганг Герберт (Німеччина) [4] та інші.

Завданнями нашої доповіді є визначення основних етапів історичного розвитку мистецтва іредзумі, дослідження його культурних особливостей та впливу на формування ментальності населення Японських островів.

Іредзумі – традиційне татуювання, основною тематикою якого є герої та сюжети японської культури, що формувалися під впливом примітивних вірувань жителів Японського архіпелагу, а також синтоїзму та буддизму [2, с. 99]. Татуювання Японії мають тривалий шлях становлення, про це свідчать археологічні знахідки, які датуються 250 р. до н.е. – 300 р. н.е., збігаючись з періодом Яої, та 250 (300) – 538 рр. н.е. – періодом Кофун [3]. Було знайдено фігурки, виготовлені з глини та прикрашені лінійними орнаментами, що засвідчують появу на теренах Японії досить давніх традицій татуювання.

Ямамото Йосімі пов'язує появу іредзумі на Японському архіпелазі через тісну взаємодію з культурою Китаю. За іншою версією, біля витоків татуювання стоїть народність айнів, що населяли Хоккайдо, Курильські острови та Сахалін одночасно з пращурами сучасних японців та, за дослідженнями етнографів, були добре знайомі з техніками татуювання. Особливо часто ними користувалися жінки, наносячи малюнки на підборіддя та під носом, створюючи імітацію волосяного покриву на чоловічому обличчі [3].

У період Кофун (250 (300) – 538 рр.) татуюваннями, нанесеними на лоб, позначали злочинців, що слугувало позитивним клеймом та мірою покарання [1].

Окремий підвид іредзумі становлять хадзиті, поширені на островах Амамі і Рюкю. Особливістю цих зображень було те, що вони наносились лише на передпліччя та кисті рук жіночої частини населення, вказували сімейний статус і вважались своєрідною перепусткою в потойбіччя.

Протягом VII ст. ставлення до татуювань змінювалось: найчастіше про них згадують як про тенденцію, поширену на окраїнах, або ж міру покарання. Свічення про це містяться в літописних звітах «Записи справ давнини» («Кодзікі» 712 р.) та «Анналах Японії» («Ніхон сьомі» 720 р.). Потім іредзумі починає зникати з вжитку, і до початку XVII ст. немає жодних свідчень про це мистецтво [3].

Саме епоха Едо (1603–1868 рр.) не лише відродила татуювання в Японії, а й наділила його характерними рисами. Особливої популярності в цей час іредзумі приніс китайський роман XV ст. «Річкове прибережжя» («Шуй ху чжуань»), заснований на народних оповідях про подвиги й пригоди 108 «шляхетних розбійників», за допомогою колоритних ілюстрацій Утагави Кунійосі, на яких розбійники майже повністю були вкриті татуюваннями [4, р. 10].

Тенденція зображувати злочинців, вкритих іредзумі, перекочувала і в театр Кабукі. Актори одягали одяг, що імітував татуювання. У багатьох і досі татуювання асоціюються з кланом Якудзи, що виник в епоху Едо та представляв собою угруповання самураїв, що нерідко виконували функції найманих вбивць [3].

З приходом до влади імператора Мейдзі та відкриттям країни, поширювались свідчення іноземців про звичаї місцевого населення ходити лише в набедрених пов'язках, демонструючи тіла, вкриті іредзумі [3]. Це призвело до впровадження заборон як по відношенню до тату-майстрів, так і їхніх клієнтів.

З початку XX ст. татуювання почало набувати певного сакрального характеру, через приховування його під одягом [4, р. 20]. Закони в Японії того часу призвели до викорінення хадзиті, оскільки приховувати кисті рук було фактично неможливо. Через постійні утиски з боку держави та поліції багато власників татуювань були змушені проводити операції з видалення татуювань або ж випалювати їх кислотою. Це спричинило породження страху перед іредзумі в колективній пам'яті японців, і донині Японія намагається активно боротися з будь-якими проявами цього дивовижного культурного явища, яке є дуже бажаним в інших країнах та високо поцінюється низкою шанувальників мистецтва татуювання.

Таким чином, історія становлення та культурні віхи, що спричинили появу і розвиток іредзумі як культурного явища, є цікавими та водночас складними. Унікальним є зречення нацією свого культурного надбання, що є бажаним і шанованим в інших країнах. Вивчення японського мистецтва татуювання може розкрити нові грані розуміння традицій і ментальності населення Японського архіпелагу.

Література:

1. Японія і тату. URL: <https://www.hahonico.net/post/%D1%8F%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B8-%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83> (дата звернення: 20.11.2023).

2. Кротевич О.В. Значення графічних образів в традиційному японському художньому татуюванні. *Art and Design*. 2019. № 2. С. 97–103.

3. Ямамото Йосімі. Іредзумі: історія японського мистецтва татуювання. URL: <https://www.nippon.com/ru/views/b06701/> (дата звернення: 20.11.2023).

4. Herbert, Wolfgang. A Short History of the Art of Japanese Tattooing. *Bunshin II. Japanese Traditional Tattoo. Horitsune II. Dragon and Kannon*. München: Hueber Verlag, 2010. P. 10–25. URL: https://www.researchgate.net/publication/356509761_A_short_history_of_the_art_of_Japanese_tattooing_diaoriwunomeishushinogaie_Horitsune_II_diaochangerdaimu (дата звернення: 20.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-13>

Кубрак О. В.

*старший викладач кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

«КОРЕЙСЬКА ХВИЛЯ» ПІВДЕННОКОРЕЙСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ: ПОЧАТОК ТРІУМФУ

Сучасний південнокорейський кінематограф, так зване «кіно «Корейської хвилі», почало з'являтися на світ наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. Сам термін «Корейська хвиля» (чи «Халлю») вигадали китайські журналісти в 90-х роках. Зазвичай цим словосполученням позначалося надмірно швидке поширення корейської культури. Особливо це стосувалося кіно та музики. Зрештою вийшло так, що подібно до птаха, замкненого в клітці, після зняття обмежень на творчість, південнокорейська культура змогла повноцінно розправити крила, відкривши себе всьому світу відразу.

Починаючи з 1997-го року, закріпивши успіх у 1999-му, корейська культура шаленими темпами поширюється планетою, захоплюючи собою абсолютно всі галузі мистецтва. Корейські телесеріали («дорами») завойовують популярність у країнах Азії, поступово виходячи на європейський та північноамериканський ринок. У більшості своїй любовні історії, що побудовані на інтризі і дуже тонко грають з людськими почуттями, здобули колосальний успіх у глядачів. Наприклад, телесеріал «Що є кохання?» у Китаї на постійній основі дивилося близько 150 мільйонів людей. Права

на показ іншого популярного серіалу – «Перлина палацу» – було продано 91 країні.

Одним із перших блокбастерів «нового часу» став фільм режисера Кан Чже Гю «Ширі» (1999), який розповідав про північнокорейського шпигуна, який вів розвідку на території Сеула. Картина стала першою в історії Південної Кореї, кількість проданих квитків на яку склала понад два мільйони. І це лише у Сеулі.

Далі була низка інших касових хітів національного виробництва, серед яких особливо виділялися такі фільми, як «Об'єднана зона безпеки» (2000) Пак Чхан Ука, «Друг Квак Кен Тхека» (2001) та «Моя нахабна дівчина» (2001). Усередині країни ці фільми в момент виходу переглянули близько десяти мільйонів людей, що становило чверть населення Південної Кореї на той час. Всі ці фільми користувалися популярністю за рахунок комбінації захоплюючого сюжету, повного непередбачуваних подій, та психологічних вишукувань щодо поведінки людини як суб'єкта. Ця формула актуальна і досі.

Бурхливий успіх південнокорейського кіно складався як мозаїка, основними елементами якої були повноцінна фінансова підтримка від держави та зацікавленість мистецькими творами з боку міжнародних асоціацій.

Схема проста до неподобства, але від цього не менш ефективна: уряд виділяє гроші на розвиток національного кіно – чим більше корейські фільми перемагають на міжнародних фестивалях, тим більше індустрію країни починають цікавитися світові прокатники, тим більше дверей на різні фестивалі відривається доступ у корейських фільмів і, як наслідок, держава починає виділяти ще більше грошей, щоб не прогати вищезгадану можливість.

Замкнене коло, зруйнувати ідеали якого можна відразу, почавши випускати неякісні картини. Добре, що корейські режисери випускали, і продовжують випускати хороше кіно. Та й влада почала спонсорувати виробництво кінострічок, переставши переслідувати виключно корисливі цілі звеличення власної величі, як це було раніше.

Справжній бум південнокорейського кіно трапився 2004-го року. З того часу роботи режисерів із Кореї остаточно стали вважатися предметом обов'язкових дискусійних протистоянь серед світової кіноспільноти.

Початок ланцюжка подій, що стрімко підніс національне кіно Кореї на кінематографічний Олімп, було покладено яскравою появою стрічки «Oldboy» (2003) режисера Пак Чан Ука на фестивалі в Каннах. Картина, яка у вільній формі інтерпретувала історію графа Монте-Крісто, справила справжній фурор на каннському кінофестивалі 2004-го року, взявши Гран-прі журі. Голова тогорічної колегії Квентін

Тарантіно назвав фільм Пак Чан Ука абсолютним шедевром і активно голосував за нагородження роботи південнокорейського режисера головним призом фестивалю – «Золотою пальмовою гілкою». На жаль, «Олдбой» не вистачило лише одного голосу, щоб забрати нагороду. Проте високих оцінок фільму з боку Квентіна Тарантіно і Спайка Лі вистачило для успіху, який вже встиг до цього досягти на батьківщині Пак Чан Ук. «Олдбой» став дорогою до Голлівуду, де згодом режисер закріпив за собою статус корейського майстра насильства на екрані.

Проте варто сказати, що грандіозний виступ у Каннах та повага іменитих американських режисерів у результаті не змогли сприяти успішному прокату картини в США та Європі. Глядачі просто не були готові до подібного кіно, називаючи його надто етнічним.

Принаймні головне завдання було виконано – процес повної інтеграції південнокорейського кіно у повсякденне життя загально-світової спільноти запустився.

Після успіху «Олдбой» південнокорейські фільми все частіше стали виборювати найвищі нагороди найпрестижніших кінофестивалів світу. Разом з цим все більша кількість національного кіно Кореї почала виходити на загальносвітову сцену, тепер уже завойовуючи серця звичайних глядачів.

Того ж 2003 року в прокат виходить картина режисера Пон Джун Хо «Спогади про вбивство» – трилер, заснований на реальній історії серії вбивств у 1986–1991-х роках у Південній Кореї.

В основні події фільму, окрім насильства та безпорадності місцевих правоохоронних органів перед серйозною небезпекою, були тонко вплетені настрої Південної Кореї того часу: мітинги, розлом суспільства, злидні і жорстокість.

Унікальність фільму полягала у його кінцівці. Так як на час зйомок картини вбивцю ще не було знайдено, в завершальному кадрі головний герой, детектив Пак Ту Ман дивився прямо в камеру, ламаючи четверту стіну і нібито спеціально спрямовуючи свій погляд справжньому вбивці в очі, що потенційно дивиться цей фільм, підсвідомо кажучи: його ще знайдуть... 19 вересня 2019 року, через 30 років після реальних подій, поліція Південної Кореї повідомила, що встановила особу підозрюваного у справі серійних вбивств у Хвасоні (провінція Кенгідо). Ним виявився 50-річний Лі Чун Чже.

Детективу Пак Ту Ману таки вдалося виконати свій обов'язок.

Згодом жителі США та європейських країн дедалі охочіше почали приймати твори південнокорейського кінематографу. Переставши боятися непорозуміння менталітетів, люди з інших розвинутих країн змогли відкритися унікальності та неповторній самобутності творчості Корейської Республіки. Змогли відкритися і точно про це не

пошкодували. У 2003 і 2004 роках південнокорейські кінофільми продовжували перевершувати загальноновизнану, популярну Голлівудську кінопродукцію. Фільми «Сілмідо» і «38 паралель» відвідали більш ніж 11 мільйонів осіб.

Література:

1. Кінематограф Південної Кореї. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Культура Південної Кореї. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Не тільки в Голлівуді: список кращих корейських фільмів з високим рейтингом. URL: <https://joy-pup.com/ua/movies-ua/krashchi-korejski-filmi/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-14>

Матюшко М. В.

*студент 5 курсу магістратури
факультету східних мов*

*Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

СТРАТЕГІЯ ВВІЧЛИВОСТІ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ: ЛІНГВО-СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ

Протягом всієї своєї історії японська культура випрацювала чіткі правила міжособистісної поведінки, які відбилися як і в японському етикеті, так і мові. Японська мова має окремий набір правил, яких необхідно дотримуватись в розмові мовнику, щоб наголосити саме на ранку особи до якої звертаються, або ж про яку говорять [1, с. 253–278].

Оскільки дослідження має фокус на лінгво-семіотичний аспект, потрібно визначити поняття лінгвосеміотики.

Лінгвосеміотика – розділ лінгвістики й семіотики, що вивчає природну мову в аспекті її спільних та відмінних рис з іншими знаковими системами, використовуваними в суспільстві.

Об'єктом лінгвосеміотики є одиниці та категорії мови, що формують знакову систему, а предметом – співвідношення мовних знаків з реаліями та поняттями [2].

Використання особових займенників, певної граматики, та окремих «ввічливих» варіантів слів, в поєднанні з поведінкою під час розмови, або ж часта заміною більшості чисто японських слів на слова

китайського походження – все це відіграє важливу роль в етикеті японського суспільства [3, с. 83]. Ця вся система існує через фокус японців на колективних успіхах та для гармонійної праці, яка вважається ключовим фактором ефективної роботи, через що часто незгода підноситься на напряму [4].

Це наукове дослідження призначене для аналізу взаємозв'язків мови як знакової системи та закономірностей її використання у взаємодії з іншими знаковими системами. За використанням доступних освітніх та відеоматеріалів різного характеру, що надаються в Інтернеті, дослідження ставить за мету розкрити і розуміти динаміку та специфіку взаємодії мови в контексті її використання у сполученні з іншими семіотичними системами.

Література:

1. "Ore and omae". Pragmatics. *Quarterly Publication of the International Pragmatics Association*. 19(2): 253–278. doi:10.1075/prag.19.2.06stu
2. Бацевич Ф. Лінгвосеміотика. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55510. Sturtzsreetharan, Cindi L. (2009).
3. Trevor, Malco. Japan – Restless Competitor: The Pursuit of Economic Nationalism. P. 83.
4. Kwintessential, Ltd. "Japan – Etiquette and Culture". URL: <https://web.archive.org/web/20201202161343/https://www.kwintessential.co.uk/resources/guide-to-japan-etiquette-customs-culture-business>

Ожерельєва Д. П.

*студентка 4 курсу історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ШЛЯХ ТРАНСФОРМАЦІЇ КИТАЙСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ПРОТЯГОМ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМА ДИСКУРСУ В МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ

Якщо говорити про вимір 21 століття, то китайське суспільство зазнає значних трансформацій з огляду на конфронтацію двох протидіючих дискурсів на рівні ідеологічних переконань, які покликані вибудовувати майбутнє з огляду на різні інтерпретації історичного досвіду. До того ж, альтернативна перспектива дозволяє інтерпретувати ці ідеологічні дискурси як утопічні з огляду на сьогоднішній день, адже історичне бачення китайського соціалізму, зокрема, можна вважати вразливим до тезового арсеналу, до якого апелює історичний дискурс, вбудований у матрицю капіталістичної системи, і відповідно до якого вибудовується бачення майбутнього. Тож завдання зводяться до спроби репрезентації китайського соціалізму в категоріях того чи іншого дискурсу, що може довести фундаментальну проблему пошуку урівноваження капіталізму та соціалізму на трансформаційному етапі для китайського суспільства, де сама концепція соціалізму зазнає деформацій. У контексті порушеної проблематики буде здійснена спроба знайти відповіді щодо впливу Китаю на політичні процеси у світі через розуміння та аналіз традиційних моделей китайського світоустрою в історичній ретроспективі, коли соціалізм як такий може постати традиційною складовою існування китайської цивілізації. Таку перспективу можна простежити через прагнення інтелектуальних кіл в рамках аналізу звертатися до промови Мао Цзедуну від 1956 року “Strengthen Party Unity and Carry Forward Party Traditions”, а також “Great Harmony” із Книги обрядів, історія якої вираховується 2-ома тисячоліттями. У ході представлених результатів можна буде зробити висновок про історичну тенденцію переходу не від комунізму до націоналізму, а про синергію соціалізму та китайської цивілізації, коли у світову конкуренцію світових моделей втручається нова форма етатизму, що проте має антизахідний відтінок. У першу чергу було застосовано порівняльний метод задля досягнення поставлених завдань, що дозволив встановити категорії розуміння вибудовування

відносин між державою та суспільством як протягом “довгого 20 століття”, так і в сучасному Китаї [15, р. 50–55].

Систематизований виклад основних результатів проведеного дослідження варто розпочати саме через категорії, застосовані Еріком Гобсбаумом у його праці, а саме: історичні умови для розуміння фундаментальних питань 20 століття полягають в усвідомленні появи імперіалізму нового характеру, коли проблеми кооперації та антагонізмів між ключовими акторами на міжнародній арені за розподіл колоніальних територій спостерігалися на тлі зміщення центру світової влади до Тихого океану.

Розгляд порушеної проблематики саме в такому ключі був пов'язаний із необхідністю під час дослідження зробити акцент на боротьбі Франції, Росії, Німеччини, Великої Британії, Японії, США та інших міжнародних акторів за світовий вплив, що також зумовлювало протистояння за розподіл влади на території Китаю, за отримання монопольних привілеїв задля подальшого інвестування та експлуатації ресурсів в різних сферах, що зумовлювало б отримання надприбутків. До того ж, імперіалізм варто аналізувати як унікальне явище, породжене не лише капіталістичним виробництвом та обігом або застосуванням військової політики в епоху національних держав, а і як вияв потуги інтелектуальної і теоретичної історії 20 століття: чи то були європейські та російські теоретики, що розглядали 1870-ті роки як відправну точку до появи нового імперіалізму, чи то Мао Цзедун, який сприймав 1840 рік як початок китайської демократичної революції старого стилю [20, р. 23–27].

Задля більш глибокого аналізу також варто було звернутися до роздумів Мао Цзедуна, які дають можливість зрозуміти особливий характер Китаю як державного утворення. Відтак, у праці було акцентовано зосереджено увагу на жовтні 1928 року, коли революційна хвиля була спрямована до прикордонних регіонів між Хунань і Цзянсі, що дозволило Мао Цзедуну поставити наступне питання: “Why Is It That Red Political Power Can Exist in China?”. Тобто, на його думку, фактор виживання на кількох невеликих територіях усередині державного утворення червоного політичного режиму, оточеного наскрізь протиборчим білим політичним режимом було явищем унікальним для світового досвіду та вимагало особливих умов та специфіки: радше непрямий ніж прямий характер імперіалістичного управління в Китаї, що періодично викликало розбіжності та локальні збройні конфлікти в середині режиму (Китай був напівколоніальним, не під прямим імперіалістичним правлінням, із відсталою економікою – локалізована сільськогосподарська, а не капіталістична, а також імперіалістична політика розподілу сфер впливу).

Насправді, розгляд порушеної проблематики дозволив також визначити унікальний характер 20 століття загалом, коли теоретичні концепції переважно європейського походження (інколи, через Росію та Японію) уже не могли відобразити характер епохи, адже, наприклад, застосування до Китаю, який мав власну історичну траєкторію, не виправдовувало себе, адже це державне утворення могло виявляти синхронний зв'язок між кількома темпоральностями одночасно [17].

Відтак, результатом можна вважати розуміння концепції “імперського” в “імперському Китаї” як проміжного явища між протилежністю та прототипом сучасного національного державного утворення, тобто його “телос” був закладений диференційовано від розуміння західних моделей та концепції, зокрема. Тобто Китай має як елементи нації-держави, так й імперії, що обумовлено як зіткненням різних ідеологічних дискурсів на ціннісному рівні, так й відмінним від західного історичним досвідом. Пізню імперську державу можна вважати виплодом різних превалюючих груп та їхніх історичних традицій на цій території, що також включає монголів та маньчжурів.

Конфуціанство як легітимізуючий принцип пізніх імперських часів став також можливим завдяки поєднанню різних ключових історичних традицій, що водночас зумовило створення обличчя Китаю як множинного та плюралістичного державного утворення із особливим ставленням до різних етнічних та релігійних груп. Відтак, варто говорити й про неможливість створення якоїсь окремої національності подібно до того як вчинили японці з Маньчжоу-Го, репрезентувавши цю територію як землю маньчжурів [25, р. 35–38].

У спробі простежити історичну цілісність китайських ідей, а не зводити останні до есенціалістичних культурних принципів, що суперечить зокрема “цивілізаційним історикам”, як от – Луї Дюмон та його дослідження про Індію «Номо Hierarchicus», де він саме через акцент на принципах без історичної канви відображає Індію як надмірно ієрархізовану й забруднену. Імперський Китай не мав телосу, зведеного до національного державного утворення, чи то до його антитези, чи до прото-нації. З одного боку, саме це історично могло обумовлювати рухи за незалежність в регіонах Монголії, Сіньцзян, Тибету, які в рамках китайської історіографії позиціонують як саме китайські регіони. Цим обумовлено бажання розглядати початок 20 століття як етап творення багатонаціональної та мультикультурної національної держави, щоб зрозуміти характер перехідного етапу в китайському історичному дискурсі від суто імперської китайської моделі до сучасних ідей суверенітету [5, р. 12–17].

Отже, Китай має як елементи нації-держави, так й імперії, що обумовлено як зіткненням різних ідеологічних дискурсів на ціннісному

рівні, так й відмінним від західного історичним досвідом. Можна простежити через поєднання раціональної бюрократичної держави, подібної до національної держави сумісно з патримоніальним суверенітетом та розвитком низки інституцій, що проте не відповідає гомогенізуючому способу національної держави. Китай з огляду на історичний дискурс можна вважати множинним та плюралістичним структурованим утворенням.

Релігійна свобода має постати невід'ємною частиною концептуалізації та інституціоналізації релігії в сучасному суспільстві.

Література:

1. Daniel Vukovich, *China and Orientalism: Western Knowledge Production and the P.R.C.* (Milton Park, Abingdon, Oxon; New York : Routledge, 2012).

2. Immanuel Wallerstein, *The Capitalist World Economy* (New York : Cambridge University Press, 1979).

3. Johnson, Carl. (2009). "Freedom and Confucianism." *International Journal of the Asian Philosophical Association* 1: 52–61.

4. Mao Zedong, "On New Democracy," in *Selected Works* (Beijing: Foreign Language Press, 1965, vol. II, pp. 339–384).

5. Thomas Farr, 'What in the World is Religious Freedom?' Religious Freedom Institute website. 2019. URL: <https://www.religiousfreedominstitute.org/blog/what-in-the-world-is-religious-freedom> (accessed 15 October 2021).

6. Timothy Fitzgerald. 'A Critique of "Religion" as a Cross-cultural Category', *Method & Theory in the Study of Religion*. 2003. 9:2, pp. 91–110.

7. Thomas David DuBois, 'Religion and the Chinese State: Three Crises and a Solution', *Australian Journal of International Affairs*. 2010. 64:3. pp. 344–358.

Рахно К. Ю.

*доктор історичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного сектору
етнографічної (антропологічної) керамології
Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному
с. Опішне, Полтавська область, Україна*

ДЕЛЬФІН У ПОКРІВЕЛЬНІЙ КЕРАМІЦІ КИТАЮ

Прикметною рисою традиційної китайської архітектури виступали величезні багатоярусні черепичні дахи з безліччю прикрас та орнаментів. Немовби ширяюча завдяки загнутим догори карнизам, вкрита черепицею покрівля була важливим конструктивним елементом класичної китайської будівлі. Такі дахи зводилися переважно на офіційних установах, храмах та інших релігійних спорудах, на будинках вельмож, наближених до імператора. На гребенях і ребрах дахів китайських будівель завжди можна було побачити вервечку дивних хитромудрих глиняні фігурки, на які китайці покладали не лише декоративні функції, але й обов'язок магічного захисту дому [15, с. 164; 11, с. 40, 100; 4, с. 24]. Вони мали боронити від злих духів, захищати будівлі від вогню та виражати силу й авторитет мешканця [2, с. 35]. Завдяки їхньому розташуванню на верхівці даху ці глиняні фігури можна було побачити здалеку, і, таким чином, вони могли найефективніше охороняти помешкання та робочі місця від будь-яких злих впливів, що переслідували околиці [7, с. 12]. Існує навіть думка, що декоруванню черепичних дахів традиційних будинків у Китаї приділялася така велика увага тому, що воно мало на меті не задоволення естетичних потреб людей, а насамперед відганяння зла і збереження миру та спокою [14, с. 119].

Кількість, порядок і образна система цих фігурок строго регулювалися китайськими релігійними уявленнями. Це були насамперед дракон, птах фенхуан (якого дещо хибно називають «китайським феніксом»), «пес» Фо, тобто лев. До них приєднувались інші міфічні тварини, які часто виявлялися поєднанням дракона і «собаки» Фо. Зі справжніх, тобто існуючих в природі, створінь зустрічались кінь, заєць, короп, жаба, сова, півень, птах коловодник тощо. Серед людиноподібних зображень можна було зустріти вчених, безсмертних, чортів, божеств і воєначальників. Німецький керамолог Едуард Фукс наполягав, що з мешканців моря у ролі дахової фігурки часто

трапляється дельфін (цзі), причому в багатьох варіантах. Зокрема, велику кількість зображень дельфіна можна було бачити на даху дзвіниці Храму вогню в місті Цзінань. Оскільки сонце піднімалося із моря, то в Китаї, як і в різних інших країнах, морські істоти розглядалися в якості подавця сонця, однак особливо цю роль приписували дельфіну. Зображення мають зелене чи жовте забарвлення, або ці кольори поєднуються [4, с. 32].

Застосування міфічних рибоподібних тварин і дельфінів в якості прикраси фронтонів будинків мало місце ще за доби Хань [10, с. 19]. З дельфінами зближують надприродних істот чівей і чівень. На початку XX століття дельфінів, які нагадують зразки давньоримської цивілізації, можна було бачити на гребені даху маленького китайського сільського храму, на боковині якого також знаходилися маленькі фігури людей. Цей звичай мав місце і в Японії, а тамтешні археологи підтверджували, що «міфічна рибина» в якості прикраси даху походить з Китаю і з'явилася в Японії за доби правління китайської династії Хань [9, с. 72]. В Азії набуло поширення зображення дельфіна з обличчям, яке демонструвало захист від нещастя [6, с. 19].

У давніх народів дельфіна вважали символом води і мореплавства [13, с. 65]. Дельфін часто фігурує разом з китайським богом моря [1, с. 244]. У грецькому мистецтві дельфін був символом моря і бога Посейдона. Його також пов'язували з Посейдоном, Афродітою, Купідоном та Горгоною [6, с. 19, 41]. Ця морська тварина, звичайно ж, була символом порятунку [12, с. 352], про що слід пам'ятати у зв'язку з її китайськими зображеннями. В античності, крім випадків спасіння потопаючих людей, розповідали, що Птолемей Сотер, коли його збили з курсу протилежні вітри, був направлений на правильний курс дельфіном. Дельфіни і морські свині супроводжували Посейдона, нереїду Амфітриту та інших морських богів. Казали, що два дельфіни забрали Амфітриту і принесли її до Посейдона. Одним із титулів бога Аполлона був Дельфіній, який він отримав після того, як прийняв форму дельфіна, щоб привести екіпаж корабля до свого храму в Дельфах. Діоніс, коли його полонили тирренські пірати, перетворив екіпаж на дельфінів [1, с. 243]. Дельфін як священна тварина бога Діоніса і як його супутник у морських походах зображений на багатьох античних вазописах. Асоціація дельфіна з морськими богами та його поява на морських краєвидах поширена в античному мистецтві [8, с. 759]. З дельфіном через співзвучність термінів у греків могло асоціюватися материнське лоно [3, с. 174; 5, с. 263]. Пізніша античність представляла дельфінів як знак удачі. Вони мали вести душі до щастя, нести людей на своїх спинах до Щасливих островів. Таким чином, у середні віки та в ранньому християнському мистецтві дельфін став

символом Христа, який мав провести душі водами хрещення. Тому його можна знайти на ранньохристиянських могилах зі словом «φιλάνθρωπος», що відповідає його стародавньому характеру, а також новим ідеям. Дельфін часто супроводжує святих у ранніх зображеннях як символ щасливого існування. Проте все ще повідомлялося, що він перевозить людей на своїй спині. Оповідали, що дельфіни винесли на берег мучеників святого Арлана та святого Феодіка. Тіло святого Лукіана з Самосати також було перевезено таким чином, а тіло дельфіна, який ніс його останки, довго було виставлено в храмі [1, с. 244]. Значною мірою дельфін фігурує і в кельтському релігійному мистецтві. Зокрема, він присутній на знаменитому котлі з Гундеструпа (II століття до н. е.), який був знайдений у Північній Європі, але є кельтським виробом. Там дельфін зображений з вершиком. Дельфін також зустрічається на галльських монетах, на скіпетрі кельтського Юпітера з Віллінгем Фен у Кембриджширі, на глиняній табличці з Каерлеона у Монмуті, на шплінті з Гассокса в Сассексі, на мозаїці целли храму в Лідні-Парку, Глостершир, на вітварі, прикрашеному ним, з Серраубурга в Нортумберленді, пов'язаному з культом джерел [8, с. 756]. На зображенні кельтсько-германської богині-матері з музею Мангайма трон, на якому сиділа богиня, був прикрашений дельфінами [3, с. 171]. В Індостані дельфін пов'язувався з Камою, богом любові, та Варуною, богом моря, про що піде мова далі. В індійському архітектурному мистецтві на нього могли покладатися обов'язки охорони даху і вікон [6, с. 40–41].

Легендарну рибоподібну тварину, звану чівей, зображення якої ще дві тисячі років тому встановлювали на гребенях дахів, деякі китайські керамологи пробують також ототожнити з китом, який здатний бризкати воду фонтаном, тож встановлення його на дахах передбачало, що він може запобігати пожежам та змивати біди. Пізніше часто встановлювався риб'ячий або драконячий хвіст із цим же значенням. На додачу до риби й дракона, на поверхнях дахів вміщувалися образи багатьох інших сприятливих звірів [14, с. 119]. Як і у випадку з античною покрівельною керамікою, тут присутнє звернення до сил первісного моря. Море в міфології багатьох народів розглядалося як протоматерія, місце народження і смерті всього суцього. Це первісна субстанція, звідки, як з материнського лона, з'явилося все суще на землі.

Література:

1. Bassett Fletcher S. *Sea Phantoms, or Legends and Superstitions of the Sea and of Sailors in All Lands and at All Times*. Chicago: Morrill, Higgins & Co., 1892.

2. Chan Charis. *Imperial China*. San Francisco: Chronicle Books, 1992.
3. Eisler Robert. Der Fisch als Sexuelsymbol. *Imago: Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Geisteswissenschaften*. Leipzig-Wien: Hugo Heller & Cie, 1914. III. Band. S. 165–196.
4. Fuchs Eduard. Dachreiter und verwandte chinesische Keramik des XV. bis XVIII. Jahrhunderts. München: Albert Langen, 1924.
5. Gimbutas Marija. *The Language of the Goddess*. London: Thames and Hudson, 1989.
6. Kohlbrugge Jacob Herman Friedrich. *Tier- und Menschenantlitz als Abwehrzauber*. Bonn: Kurt Schroeder Verlag, 1926.
7. Lillehoj Elizabeth. *Chinese Ceramics*. Catalog by Illinois State Museum, Springfield. November 13, 1983 – January 15, 1984. Springfield: Printed by the authority of the State of Illinois, 1983.
8. Maringer Johannes. Der Fisch in Kunst und Kult der vor-und frühgeschichtlichen Zeit. *Anthropos*. 1978. Band 73. Heft 5./6. S. 737–766.
9. Münsterberg Oskar. *Chinesische Kunstgeschichte*. Esslingen: Paul Neff Verlag, 1910. Band I. Vorbuddhistische Zeit. Die hohe Kunst.
10. Münsterberg Oskar. *Chinesische Kunstgeschichte*. Esslingen: Paul Neff Verlag, 1912. Band II. Die Baukunst. Das Kunstgewerbe.
11. Osterloh-Gessat Elke. «Dieser Ziegel ist mir lieb und wer ihn stiehlt der ist eir dieb». «*Von erd bin ich gemacht*». *Gestaltete Baukeramik: Ofenwandplättchen und Feierabendziegel*. Karlsruhe: INFO Verlags-gesellschaft, 1990. S. 33–127.
12. Scheftelowitz Isidor. Das Fisch-Symbol im Judentum und Christentum. *Archiv für Religionswissenschaft*. 1911. Vierzehnter Band. S. 1–53, 321–392.
13. Schwenk Konrad. *Die Sinnbilder der alten Völker*. Frankfurt am Main: J. D. Sauerländer's Verlag, 1851.
14. Tan Song. *Craftworks of China*. Beijing: China Intercontinental Press, 2007.
15. Vainker S.J. *Chinese Pottery and Porcelain: From Prehistory to the Present*. London: British Museum Press, 1995.

Щепанський В. В.

*кандидат філософських наук,
керівник*

*ГО "Центр дослідження релігії та кроскультурної взаємодії"
м. Рівне, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БУРЯТСЬКИХ ТРАДИЦІЙНИХ ВІРУВАНЬ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ТРУБЛАЇНИ

Мандрівні нариси та антропологічне письмо ХХ ст. виявилися розвиненою практикою фіксації трансформацій культур. Зокрема можна спостерігати описи змін під час активної радянзації території та народів, що опинилися у складі нової держави на карті світу – СРСР. Наприклад Дж. Кліффорд критично оцінив спрощені та неадекватні нормативні стратегії антропологічного письма [1]. Він стверджує, що локалізація антропологічного опису є невід'ємною частиною необхідності уявити інші способи життя об'єктивним способом. Спрямовуючи свій погляд на поняття «місцевих», дослідник чи спостережливий мандрівник стикається зі складною проблемою: хто формує терміни та обставини, коли спільнота визначає свої межі та готує об'єкти для культурного аналізу їхньої спільності, традицій та ідентичності. Це стосується як просторового розуміння, так і конкретних дослідницьких практик.

Одним із таких авторів, який звертався до подібних практик, був українських письменник і журналіст Микола Трублаїні (Трублаєвський) (1907-1941). На нашу думку, ілюстрацію думок про мандрівні нариси та фіксацію трансформації через взаємодію культур, можна простежити на прикладі опису бурятських свят і легенд пов'язаних однією локацією на озері Байкал. Мова йде про публікацію «За шаманським каменем» (1932).

У тексті, устами одного з пасажирів порома, автор передає бурятську легенду про «шаманський камінь» посеред озера: «Бачте, для бурятів він раніше був не звичайним, а священним місцем. Туди вони з'їжджалися, шаманити тобто, молитись. Раз у рік велике свято влаштовували. Росіяни так прозвали цей камінь – Шаманським. Тепер того вже немає. Святував я у них цар-хурал. Навіть ймення їхніх святих завчив. Під час такого свята вони одягають спеціальні маски. Кожна маска – це бурхан, або святий... Є бурхан Салан-Убугун це старий, білий з великою бородою. Є Чайчжел – це справжній чорт.

Чайчжел із чорною коров'ячою мордою, здоровим червоним язиком, що звисає з рота поміж зубів, як у дикого кабана» [2, с. 44]. Далі цей чоловік оповідає, яким чином цей камінь опинився серед озера. Він виводить історію з міфу про велетня Байкала і його дочку Ангару. Батько вирішив віддати свою дочку заміж за Іркуте, але вона утекла до свого коханого Єнісі. Тут легко відслідковуються географічні назви цього регіону, які формували відомий Всесвіт для бурят. Коли про вчинок своєї дочки довідався батько, він щосили кинув велетенську скелю, яка мала перегородити шлях для Ангари, але того не трапилося. Власне ця скеля і стала Шаманським каменем, який був затоплений через діяльність людини. У нарисі автор проводить паралелі про затоплення порогів річки Дніпро задля будівництва гідроелектростанції.

У цьому нарисі Микола Трублаїні також звертає увагу на те, що буряти не дуже хотіли відмовлятися від своїх традиційних вірувань. Ще за часів царської Росії вони зазнавали тиску від православного духовенства. «По архівах особливо цікаві попадаються скарги бурят, адресовані губернаторові та цареві, на те, що їх силоміць охрестили» [2, с. 46]. З нарису Миколи Трублаїні стає зрозуміло, що на момент його перебування у цьому краї він вважав: «Тепер вільна Бурят-Монгольська автономна радянська республіка звільняється і од попів, і од шаманів» [2, с. 46]. На жаль, у цьому тексті складно простежити автентичність поданої інформації, оскільки сам Микола Трублаїні не спілкувався з місцевими бурятами, і не міг точно стверджувати про стан їхнього відходу від традиційних вірувань на момент 1932 р.

Микола Трублаїні подає своє подорожнє письмо як засіб демонстрації, яким чином змінюється культура корінних народів Сибіру під впливом нової радянської дійсності. Образ шаманів та традиційні вірування у його творчості виступають як зайвий рудимент, що заважає влитися малим народам Північної Азії у велику і дружню «сім'ю» та встати пліч-о-пліч із робітниками і селянами заради розбудови Радянського Союзу. Він покладав великі сподівання на трансформацію всіх культур в одну єдину – радянську. І як можна спостерігати станом на сьогодні – цього не трапилося. Про це свідчить відродження буддизму і шаманізму на території сучасної Бурятії.

Література:

1. Clifford, J., *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Harvard University Press, Cambridge, London, 1991. 408 p.
2. Трублаїні М. За шаманським каменем. *Молодняк: літературно-мистецький та громадсько-політичний ілюстрований журнал-місячник*, Харків, 1932, № 1–2(61–62), січень-лютий, С. 42–57.

НАПРЯМ 3. ДО 100-РІЧЧЯ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ТУРЕЧЧИНА, КРИМ ТА ТЮРКСЬКИЙ СВІТ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-18>

Алієва З. К.

*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри тюркології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Мультикультуралізм як суспільна основа передбачає співіснування та взаємну повагу різних культурних, етнічних та релігійних груп у межах однієї громади чи нації. Йдеться не просто про толерантність до відмінностей, а про визнання, розуміння та відзначення багатого розмаїття, яке кожна культура вносить у суспільство в цілому. Ця концепція набула першочергового значення в сучасних суспільствах через зростання глобальної міграції, що призводить до збільшення етнічного та культурного розмаїття населення.

У світі, де транскордонна взаємодія та цифрові технології зближують різні культури, мультикультуралізм кидає виклик традиційному уявленню про однорідну національну культуру. Натомість він пропонує інклюзивний підхід, який визнає внесок різних груп, сприяючи створенню більш гармонійного та кооперативного суспільства. Такий підхід може допомогти пом'якшити виклики, спричинені культурними непорозуміннями та конфліктами, посилюючи соціальну згуртованість та національну єдність.

Значення мультикультуралізму сьогодні неможливо переоцінити. В епоху глобалізації розуміння та ефективна інтеграція мультикультурних принципів має вирішальне значення для соціальної стабільності, економічного прогресу та розбудови більш інклюзивного та справедливого світу. З соціально-політичної точки зору, мультикультуралізм також відіграє життєво важливу роль у формуванні політики, пов'язаної з імміграцією, освітою та соціальним

забезпеченням, гарантуючи, що вона задовольняє потреби різноманітних груп населення.

Основне дослідницьке питання цього дослідження полягає у вивченні висвітлені історії мультикультуралізму у Азербайджані. Зокрема, ми намагаємося з'ясувати, як різноманітна культурна та національна спадщина вплинула на мультикультуралізм в Азербайджані.

Історичний та культурний ландшафт Азербайджану був глибоко сформований його різноманітною етнічною та культурною спадщиною, а також значними історичними подіями та політикою.

Країна характеризується багатоетнічним і багатоконфесійним характером, де співіснують різні мовні спільноти (алтайська, кавказька, індоіранська, слов'янська) і релігійні громади (мусульманська, християнська, іудейська, бахаї). Однак на це розмаїття вплинули історичні події, зокрема, виїзд багатьох вірмен і росіян після здобуття Азербайджаном незалежності, що змінило демографічний баланс [1].

За радянських часів політика була зосереджена на створенні особливої азербайджанської ідентичності, просуванні азербайджанської мови поряд з російською як офіційної та формуванні національної ідентичності, відмінної від транснаціональних впливів. Після здобуття незалежності та Першої карабахської війни почалися дебати щодо національної ідентичності, які коливалися між тюркоцентричною ідентичністю та ширшою, територіально визначеною «азербайджанськістю» [1].

Президентства Ельчибея та Гейдара Алієва ознаменували різні етапи у формуванні цієї ідентичності. Президентство Ельчибея висвітлювало пан-турецький дискурс, визначивши турецьку мову офіційною та започаткувавши політику дерусифікації, водночас забезпечуючи захист культурної спадщини меншин. На противагу цьому, адміністрація Гейдара Алієва зосередилася на територіальній ідентичності, інтегруючи тюркську культуру огузів з ірано-кавказькими елементами та підкреслюючи самобутність Азербайджану, одночасно заспокоюючи етнонаціоналістичні настрої [2].

Концепція мультикультуралізму в Азербайджані, особливо за часів президентства Ільхама Алієва, активно розвивалася. Створення посади Державного радника з питань мультикультуралізму та релігії і Міжнародного центру мультикультуралізму мало на меті просування азербайджанської моделі мультикультуралізму на міжнародному рівні. Ця модель слугує насамперед посиленням на культурне розмаїття і толерантність [2; 3].

Таким чином, мультикультуралізм в Азербайджані слугує наративом як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, в якому

держава просуває образ толерантної та культурно різноманітної нації. Цей наратив узгоджується з процесом націєтворення і слугує дипломатичним інструментом, проте він часто контрастує з практичними аспектами прав меншин і збереженням культури.

Як висновок можна зазначити, що мультикультурна ідентичність Азербайджану сформувалася внаслідок складної взаємодії історичних, етнічних і політичних чинників. Його багатоетнічне та багатоконфесійне суспільство, сформоване радянською політикою національної ідентичності та етнічною напруженістю після здобуття незалежності, висвітлює динамічний наратив азербайджанської ідентичності. Пострадянська епоха, особливо за президентства Гейдара та Ільхама Алієвих, стала свідком зсуву в бік національної ідентичності, заснованої на територіальному принципі, що інтегрує різноманітні культурні елементи.

Література:

1. Baku Research Institute. Multiculturalism in Azerbaijan. URL: <https://bakuresearchinstitute.org/en/multiculturalism-in-azerbaijan/>

2. Cambridge Core. Citizenship, National Identity, and Nation-Building in Azerbaijan: Between the Legacy of the Past and the Spirit of Independence. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/citizenship-national-identity-and-nationbuilding-in-azerbaijan-between-the-legacy-of-the-past-and-the-spirit-of-independence/B42D38E5F6DA18CDD6FF2A030A851B0D>

3. Institute of Middle East, Central Asia and Caucasus Studies. Exploring the Azerbaijani National Identity: a historical analysis. URL: <https://mecacs.wp.st-andrews.ac.uk/2021/exploring-the-azerbaijani-national-identity-a-historical-analysis/>

Бубенок О. Б.

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу Єразійського степену
Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Торгіка М. В.

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри музейно-туристичної діяльності
Харківської державної академії культури
м. Харків, Україна*

Сошников А. О.

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри музейно-туристичної діяльності
Харківської державної академії культури
м. Харків, Україна*

**ЦЕНТРАЛЬНОАЗІЙСЬКІ МОТИВИ В КИЛИМАХ КОЛЕКЦІЙ
ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ
ІМЕНІ М. Ф. СУМЦОВА ТА ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ
ІНСТИТУТУ ЕТНОЛОГІЇ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
БОЛГАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК**

Є в українській і болгарській мовах слова, дуже схожі за вимовою та семантичним значенням. Серед них варто особливо виділити спільний термін «килим», що служить для позначення ворсистого з візерунками виробу для вкривання підлоги, оздоблення стін, тощо. Але не дивлячись на те, що такі вироби мають значне поширення в Європі, є підстави говорити, що вони вперше з'явилися на Сході. Про це може свідчити вже сама етимологія терміна «килим».

Одна група дослідників вважає, що це слово має суто тюркське походження. Як доказ цього, вони наводять близькі терміни у кримськотатарській, азербайджанській та інших тюркських мовах. Але існує думка, що він і у тюрків є запозиченням і походить від перського слова «kelim, gelim», тобто «килим без ворсу».

Остання думка є дуже слушною через те, що весь світ добре знає перські килими. Проте перси не були першими винахідниками килимів. Справа в тому, що килими являли собою чистий атрибут кочової скотарської культури. В осілих народів Європи килими не мали таких вагомих позицій, як серед кочових народів. Проте ми добре знаємо, що деякі народи Європи традиційно прикрашали свої житла килимами, що мали різноманітні назви. Серед них варто виділити такі вироби у традиційному убранстві української хати і болгарської «кишти».

Прогулюючись у Болгарії по музейних залах Інституту етнології та фольклористики Болгарської академії наук ми помітили в болгарських килимах дуже знайомі мотиви. І тоді згадали, що бачили аналогічні вироби в етнографічних експозиціях Харківського історичного музею. Цей факт надихнув на думку, що українські й болгарські килими мають одне джерело походження.

Отже, головною метою цієї наукової розвідки стало виявлення причин формування спільних рис у килимарстві українців і болгар.

Необхідно зазначити, що вивченням питань походження українського килимарства займалися такі східноєвропейські дослідники, як Д. К. Зеленін, Б. Крижанівський, А. Зарембський, Я. Запаско, С. О. Біляєва, Г. Когут, С. А. Таранушенко та інші [1; 4; 6; 7; 9]. Вони неодноразово звертали увагу на те, що українські килими формувалися під безпосереднім впливом традицій Сходу. Проте тема походження українського килимарства ще залишається невирішеною.

Що стосується праць болгарських дослідників про килимарство, то треба окремо виділити роботи Д. Велева, С. Тачевої, С. Йорданова, Д. Курмушової та інших етнологів [3; 8; 10; 11]. Болгарські дослідники, з одного боку, бачили в місцевому килимарстві продовження стародавніх місцевих фракійських традицій; з іншого боку, вбачали вплив традицій східних сусідів, серед яких помітні позиції посідали тюркомовні народи.

Але ще нікому не спадало на думку, вбачати в походженні багатьох українських і болгарських килимів одне джерело, ймовірно східного походження.

Можна виділити три етапи розвитку килимарства в Україні. Перший – це стародавній (давньоруський) період часів Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. Через відсутність матеріальних даних, не відомо взагалі, звідкіля в Південній Русі з'явилися ці вироби. На даному етапі килими вже трактуються як частина інтер'єру, але інтер'єру досить заможного та притаманного соціальній еліті давньоруського суспільства.

На другому етапі, в період пізнього Середньовіччя, відбулася зміна уявлень про функціональне призначення килима не тільки як предмета

побуту, а й як витвору мистецтва. І тут ми не завжди можемо вести розмову про східне походження цих килимів, бо в Західній Європі також існувала аналогічна традиція.

Нарешті третій етап, XVIII – початок XX ст., – це період широкого поширення килимарства як етнокультурної традиції і, водночас, якщо мова йде про килим, що був витвором мистецтва, як ознаки високої соціальної приналежності власника. Важливе місце у виявленні генези килимарства має вивчення технологій виготовлення килимів.

Так, із заселенням Слобожанщини виготовлення килимів-«коців» набуває свого розвитку і в цьому регіоні, зокрема – на Харківщині, де досягає свого найбільшого розвитку у другій половині XIX – на початку XX ст. Харківські коци виготовлялися у самому місті на Коцарській вулиці.

Предметом нашого дослідження стали три зразки, що зберігаються у фонді «Тканини» Харківського історичного музею імені М.Ф. Сумцова. Один із них був внесений до інвентарної книги ХІМ у березні 1948 р. Він експонувався на етнографічній виставці ХІІ археологічного з'їзду, а потім належав до колекції Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди. Інший зафіксований у книзі надходження ХІМ з 1946 р. Записів про попереднє перебування в інших музеях нема, але шифр (№ 1256) дає нам змогу зробити висновок щодо його належності до колекції Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди. Останній коц був закуплений у пересічних громадян, які мешкали на вул. Ключовській, де зараз розташований новий житловий комплекс, і подробиць щодо його походження взяти ніде.

Під час ретельного вивчення цих трьох примірників коців було з'ясовано, що харківські коци, з одного боку, унікальні, а з іншого – мають багато спільного з килимами інших регіонів України. Так, у навколишніх землях вертикальний верстат для ткання килимів називали «кросно», а харківські коцарі – «разбої». Окрім того, тільки в коцах один ряд ворсових вузлів переважається з декількома рядами піткання. Саме наявність смуги гладкого ткання між ворсовими рядами та довгий ворс виділяють коци в окремий вид махрових килимів. Тільки у Харкові застосовувалась особлива технологія гладкого ткацтва на вертикальному верстаті. На цих килимах ми спостерігаємо ромбоподібний орнамент, типовий також й для Центральної України.

У зв'язку з цим, звернемо увагу на технологію виготовлення килимів Центральної України. Ще в першій половині XX ст. Б. Крижанівський та О. Зарембський зазначили, що частина килимів Центральної України з геометричним орнаментом виготовлялася на горизонтальних ткацьких верстатах, як у Туркестані [2, с. 6].

В Болгарії перший етап килимарства варто пов'язувати не лише з часами Першого Болгарського царства, а й більш раннього періоду. Наступний етап вже є більш близьким за часом до української (давньоруської) культурної традиції й фактично співпадає з розвиненим і пізнім Середньовіччям (XII–XVI ст.). Фактично в обидва періоди килим має ознаки приналежності до інтер'єрів, характерних для оселі представників соціальної еліти. Але найбільш вивченим є третій період болгарського килимарства, що співпадає з болгарським Відродженням у XVIII–XIX ст. Тоді цей промисел стає національно-культурною традицією та ознакою народної творчості та промислу. На даному етапі болгарське килимарство зближається з українською народною традицією та стає ознакою Східної та Південно-Східної культурної традиції.

Перш за все хотілось би зазначити, що проводячи порівняльний аналіз семантичних символів на болгарських і українських килимах, не можливо не звернутися до азійських мотивів, що знайшли своє відображення в туркменському й турецькому килимарстві.

Так, геометричний орнамент багатьох килимів Центральної та Східної України й Чіпровської області в Болгарії є дуже близькими до орнаменту туркменських килимів. Це стосується, в першу чергу, зображення хреста в ромбі, хреста у восьмиграннику, гачкуватого ромба, розетки тощо. Таку спорідненість можна побачити й в Чіпровських килимах, для яких типовим візерунком є стилізовані зірки з гачками на кінцях, у народі звані як «кучеряві зірки». Варто звернути увагу на ромбоподібний орнамент, який зустрічається на коцах із Харківського історичного музею та килимах з Етнографічного музею Інституту етнології та фольклористики БАН. Цікаво, що він знаходить повні відповідності, наприклад, в туркменських килимах, що зберігаються в Ашхабаді в Музеї килима.

Проте важко говорити про запозичення орнаменту в українських килимах саме від часів Стародавньої Русі в XI–XII ст., бо тоді близькоспоріднені до туркменів племена торків-огузів могли потрапити на територію України не з Туркменістану, а із заволзьких степів. Такі перелічені візерунки, як установили туркменські дослідники, зустрічаються на розписі кераміки в Туркменістані, датованої ще часами неоліту та енеоліту [2, с. 7]. Що стосується Болгарії, то на її територію геометричний орнамент міг потрапити із сусідньої Малої Азії та його витоки не обов'язково пов'язувати із рухом кочових племен із Центральної Азії. Наприклад, на території Туреччини він має поширення не лише серед турок, а й інших місцевих етнічних груп.

Наступний елемент – мотив листа – надзвичайно поширений у геометричних і натуралістичних формах, відомий як на турецьких, так і на українських килимах. За спостереженнями С.О. Біляєвої, мотив

із «дзвіночками» також відомий у турецькому мистецтві і килимах Туркменістану. Вона також вважає, що мотив «ланцюжка» має аналогії на килимах із Сельджуцького періоду, що збереглися до наших днів. Останній спільний мотив – ступінчастий ромб, відомий як в українському, болгарському, так і турецькому мистецтві. С. О. Біляєва зробила дуже цікаве спостереження: “Як свідчить порівняльний аналіз килимів Сельджуцького періоду і килима 1782 р., на останньому є присутніми всі давні елементи, які простежуються на сельджуцьких килимах, з яких збереглися 23 одиниці, представлені в музеях Туреччини” [1, с. 410–414].

Інший вид орнаменту може також свідчити на користь посередництва давніх тюркських племен. Йдеться про зображення зірок та інших астральних символів на килимах Центральної та Східної України. Це стало об’єктом пильного інтересу з боку Б. Крижанівського. При цьому дослідникові вдалося помітити одну суттєву особливість, згідно з якою килими із зірчастим орнаментом були поширені на лівому березі Дніпра, а на Правобережжі зустрічалися рідко [2, с. 8]. Порівняльний аналіз дозволив дослідникові дійти до висновку, ці особливості зближують їх із середньоазійськими килимами, в яких ми також знаходимо зірчастий малюнок [2, с. 8].

Зовсім характерно, що зірчастий орнамент спостерігається і посеред орнаменту деяких болгарських килимів. Принаймні ми можемо побачити його у вигляді шестикутних зірок на килимах, що виставлені в експозиції Інституту етнології та фольклористики з музеєм БАН в Софії. На жаль, ми поки ще не можемо точно сказати, з яких територій Болгарії походять ці килими.

Звичайно, немає сумнівів в тому, що зірчастий орнамент на килимах України і Болгарії має одне джерело. Найбільший інтерес у зв’язку з цим становить територія Середньої Азії. Цей орнамент – досить рідкісне явище для традиційних туркменських килимів. Проте це зовсім не виключає посередництва давніх огузів у його поширенні. І для цього припущення є певні підстави. Як вдалося встановити О. Гундогдієву, серед туркменів зберігся один із давніх видів повстяних килимів – кошма. Характерно, що кошми зберегли і давній орнамент у вигляді астральних символів, які зображували сонце, зірки, тощо [2, с. 9]. До цього слід додати, що дослідникові вдалося зафіксувати на орнаменті одного зі стародавніх туркменських килимів зображення зірок, схоже на зображення на килимах Центральної України і Болгарії [2, с. 9]. Окрім того, зірчастий орнамент також іноді зустрічається на казахських, турецьких, кримськотатарських та навіть монгольських килимах.

Таким чином, необхідно виділити спільні риси в українському і болгарському килимарстві, що мають витоки на Сході. Насамперед, це схожі традиції виготовлення килимів: вони вироблялись як на вертикальних, так і на горизонтальних ткацьких верстатах. Останні знаходять аналогії в кочовій культурі. Є також чимало спільного в орнаменті українських і болгарських килимів. Це, насамперед, стосується геометричних та рослинних мотивів, а також зображень зірок на килимах. Все це знаходить певні аналогії в орнаментальних мотивах Малої та Середньої Азії, тобто серед турків і туркменів.

Отже, усі ці збіжності можна пояснити тим, що протягом століть предки українців і болгар знаходились під впливом своїх тюркомовних сусідів, насамперед огузького походження. На території України це були торки або чорні клобуки та турки-османи, а на території Болгарії – протоболгари, турки-османи та інші тюркські етноси.

Література:

1. Біляева С. О. Взаємовідносини східнослов'янського та тюркського світів у XIII–XVIII ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Київ, 2012.
2. Бубенок О. Б. Центральноазійський слід у килимарстві Центральної України // Східний світ. 2015. № 1. С. 5–12.
3. Велев Д. Български килими до края на XIX век. София. 1960.
4. Запаско Я. Українське народне килимарство. Київ, 1973.
5. Килимарството в България // <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100230792/kilimarstvoto-v-bylgariya> (дата доступу 10.09.2023))
6. Когут Г. Серія килимів невідомої полтавської майстерні XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство, 2003, вип. 3. С. 172–179.
7. Когут Г. Килим 1782 р. Зі збірки Музею українського народного декоративного мистецтва у Києві // Вісник Львівського університету. Серія: Мистецтвознавство. Вип. 8. Львів, 2008. С. 113–126.
8. Курмушова Д. Котленските килими – по-силни от времето. София, 2022.
9. Таранушенко С. А. Українські килими. Харків, 2012.
10. Тачева С. В люлката на времето. София: «Петър Богдан», 1909.
11. Чипровски килими – Нематериално културно наследство на човечеството // <https://kilim.bg/kilimi-istoria> (дата звернення: 10.09.2023)

Васьків М. С.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу філології*

*Науково-дослідного інституту українознавства
м. Київ, Україна*

ЯН БЖЕХВА І ЙОГО ПЕРЕКЛАДИ ВІРШІВ МАГТИМГУЛИ ПИРАГІ (МАХТУМКУЛІ ФРАГІ) ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ

У 2024 році туркменський народ і вся світова громадськість відзначатимуть знаменний ювілей – 300-річчя від дня народження визначного поета Магтимгули Пирагі (Махтумкулі Фрагі). При підготовці до цієї дати туркменські науковці й журналісти збирають усю інформацію, що стосується перекладів творів класика туркменської та світової поезії мовами народів світу, популяризації його творчості в різних країнах Азії, Європи й інших частин світу. Для цього автор цих рядків зібрав інформацію про польськомовне видання віршів Магтимгули.

Польською мовою ретранслював твори-пісні Пирагі дуже відомий письменник (особливо для дітей багатьох європейських країн, – Ян Бжехва (1898–1966). Відомий він за межами Польщі передусім як автор повістей про пана Кляксу: «Академія пана Клякси» (1946), «Мандри пана Клякси» (1961), «Тріумф пана Клякси» (1965), екранізовані в 1980–2000-ні роки [2]. Також часто перевидавалися його збірки віршів для «Танцювала голка й нитка» та «Качка-дивачка» [6]. Був Ян Бжехва автором творів і для дорослих. Це сатиричні вірші й «серйозні» твори 1920–30-х років, стосовно яких критики кидали докори в тому, що вони дуже подібні на поезії його двоюрідного брата Болеслава Лесьмяна [5]. Після Другої світової війни Я. Бжехва був конформістом із новою владою, оспівував Йосипа Сталіна, соціалістичний устрій, сільгоспоперативи, вітав так званий соціалістичний реалізм у літературі. В останні роки життя, крім творів для дітей, він майже нічого не писав і не публікував. Подейкують, що це була така пасивна форма опозиції до офіційної ідеології, насаджуваної СРСР і Польською об'єднаною робітничою партією [6].

На окрему увагу заслуговує «український» слід Яна Бжехви. Він народився в Центральній Україні, у Жмеринці. Батьки переїжджали з міста до міста територією Російської імперії, освіту майбутній письменник і юрист отримував у різних містах. Вищій освіті у Варшаві

безпосередньо передувало навчання знову на території сучасної України – в Навчально-виховному закладі отців єзуїтів у Хирові, містечку в теперішньому Самбірському районі Львівської області, в кількох кілометрах від кордону з Польщею [6].

Інформації про переклади Бжехви з Магтимгули практично немає, хіба що коротка нотатка Божени Цесельської «Махтумкулі в польському перекладі» [4]. Нотатка суто констативна, бо авторка зазначає, що книгу перекладів майже випадково в містечку Скенпе (Влоцлавське воєводство) знайшла студентка з Туркменістану, яка навчалася в Польщі. Вся подальша інформація про Магтимгули (Махтумкулі) та його лірику в нотатці – це переказ передмови Я. Бжехви до книги перекладів і публікація однієї поезії польською мовою («Czemu?»). Навіть у найрозлогішій і найповнішій монографії про життя і творчість Яна Бжехви – книзі Маріуша Урбанека «Бжехва не для дітей» – ні про Пираги, ні про причини звернення до нього, ні, тим паче, про книгу перекладів немає жодної згадки [8].

Можна лише здогадуватися, чому Я. Бжехва звернувся до перекладів із туркменської поезії. Можливо, до цього спонукало знайомство із книгою перекладів Магтимгули російською мовою за 1949 рік, у якій містилися ретрансляції з туркменської біля 200 творів поета. та факт залишається фактом: у 1954 році в Державному видавничому інституті у Варшаві був виданий книга-метелик усього на 28 сторінок із перекладом 12 творів Магтимгули Пираги польською мовою; перекладач один – Ян Бжехва [7].

Ян Бжехва стверджує, що «для європейського читача зробили їх (вірші Пираги. – М. В.) доступними лише переклади російською мовою, які почали з'являтися після Жовтневої революції» [7, с. 3]. Це було хибне твердження (свідоме чи несвідоме – невідомо), оскільки перші переклади російською мовою, інформація про туркменського класика були опубліковані ще у другій половині XIX століття в російській періодиці. А передували їм книга Армінія (Германа) Вамбері й першої за часом публікації видання Олександра Ходзька-Борейка за 1842 рік (*Specimens of the Popular Poetry of Persia, as Found in the Adventures and Improvisations of Kurroglou...*, London, 1842; 2nd ed., London, 1864). (Про дослідження, збирання й публікацію творів Магтимгули детальніше можна прочитати, зокрема, у виданні: [1, с. 10–11, 33–37].)

Більше про польського першого публікатора творів Магтимгули можна дізнатися зі статті про нього в електронній «Encyclopedia Iranica» [3]. Із неї можна дізнатися, що книга Ходзька-Борейка була опублікована в 1842 році, перевидавалася в 1864-му, була перекладена французькою й перською мовами, фрагменти книги також були опубліковані в перекладі польською мовою. А виданню «Зразків

народної поезії Персії...» передував друк оригінальної поеми Ходзька-Борейка «Derar» («Перлини») в Санкт-Петербурзі в 1829 році якраз за мотивами східного фольклору.

Та повернімося до видання Матимгули в перекладах Яна Бжехва. Книга складається з безіменної передмови (чи вступу), перекладів польською дванадцяти текстів Пираги і Приміток (Пояснень). Примітки займають усього одну сторінку (s. 27) і складаються з 14 коротких статей-пояснень окремих власних назв (Ахал, Джемшид, Несімі, Нуширван, Рустем, Сапа, Сулейман, Заравшан) і загальних понять (ходжа, дугар, каландар, райхан, шахір), наприклад: «Й о м у д, Г о к л е н, Т е к е – туркменські племена» [7, s. 27].

Коротка передмова без назви (s. 3–5) знайомила польських читачів із іменем туркменського поета-класика, його новаторством, основними мотивами творчості, особливостями поетики, дуже короткою історією перекладів російською мовою. Я. Бжехва поділяє творчість Пираги на п'ять циклів-мотивів і наводить приклади для них із тих поезій, які він переклав польською мовою: «Твори Махтумкулі відповідно до їх змісту можна розділити на п'ять основних циклів: роздуми про рідний край (напр. *На чужині*), роздуми про долю та вчинки людини (напр. *Не варто*), роздуми про себе (напр. *А братів немає*), роздуми про кохану й роздуми про світ (напр. *Дай відповідь – відповідаєм*)» [7, s. 4–5].

Що стосується самих перекладів, то Ян Бжехва намагався дуже точно відтворити жанрові особливості гошги й газелей, зберегти строфічний малюнок і римування поезій Магтимгули. Виняток становить хіба що поезія «Niezniszczalne» («Незнищенне»), в якій 4-версні строфи гошги передаються 2-версними бейтами. Можливо, це викликано зменшенням проблем із римуванням, бо створити рими для кожного окремого двовірша, ніж по три рими на кожен чотиривірш, а крім цього, зв'язати всі строфи єдиною римою в кожному останньому версі чотиривірша.

Як і в решті перекладів, у «Незнищенному» зберігається, відповідно до оригіналу, ім'я чи псевдонім (тахуллус) туркменського поета:

Tak powiada Machtumkuli – dusza niczym nie splamiona,
Odkąd Bóg na niego spojrzal – kwitną ziemi tej plemiona!

Варто також зазначити, що в двовіршах газелей Ян Бжехва не вдається до такого спрощеного римування, як у «Незнищенному», зберігаючи канонічну монориму в усьому творі – перекладі оригіналу, тобто між собою римуються обидва верси першої строфи й усі наступні другі (й останні) верси в кожній наступній строфі: *paczuli – rozsnuli – prszeczuli – czulej – tuli – koszuli – kuli* (дієслово) – *kuli* (іменник) – *Machtumkuli*.

Майстерність перекладу Яна Бжехви виявляється й у збереженні римування гошги (виокремимо рими напівжирним друком), зокрема й перед рефреном, що називається у східній поезії редифом (відзначимо курсивом):

Na próżno jesteś ze swych skarbów **dumny**;

Nadejdzie kres. I **cóż**, *dlaczego śpisz?*

Bogaty jesteś, wierze, lecz do **trumny**

Bogactw nie weźmiesz **już**. *Dlaczego śpisz?*

Ciało niewiecznie będzie schronem **ducha**;

Bogactwo – miód, a żądza zysku – **mucha**;

Jesteś badylem; świat to **zawierucha**,

A reszta – złudny **kurz**. *Dlaczego śpisz?*

У складніших строфах Я. Бжехва намагається були якомога ближчим до оригіналу в римуванні, та не завжди це вдається. Наприклад, у 7-версних строфах (мусаба) поезії «*Na obczyźnie*» («На чужині») перекладачеві не вдається об'єднати однією римомою шість перших версів у кожній строфі (але останні верси кожної строфи між собою, як і належить, римуються; через усі до єдиного верси проходить рефрен-реди́ф у кінці віршів *byłem – я був*). Тому в першій строфі римуються перед реди́фом 1–4 і 5–6 верси, у другій строфі – 1–2, 3–4 і 5–6 верси. В результаті маємо таку схему римування: *aaaabbc ddeeffc* (замість традиційної *aaaaaaa bbbbbbba*, як у Магтимулі).

У передмові Ян Бжехва зазначає, що «З однаковою майстерністю Махтумкулі користувався семи-, восьми-, одинадцяти- й чотирнадцяти-складником» [7, s. 4], тому він теж чітко дотримується однакової кількості складів у кожному версі в конкретній поезії – від восьми («*Najpiękniejsza*») і десяти («*Ześlij deszcz, mój sułtanie*») до шістнадцяти («*Odpowiedź – Odpowiadamy*») і навіть вісімнадцяти («*Ukochana*»). Очевидно, це було не надто складно для перекладача, бо в польській версифікації традиційним вважається силабічне віршування з однаковою кількістю складів у версах.

Услід за перекладачем можемо констатувати, що основною заслугою книги перекладів було те, що «Приносить він уперше польському читачеві ім'я Махтумкулі» [7, s. 5]. Шкода, що цей перший досвід ознайомлення польської аудиторії з іменем, біографією та творчістю туркменського класика не отримав подальшого продовження й залишився практично в забутті. Та можемо також стверджувати, що здобуток Яна Бжехви полягає не лише в самому факті популяризації Магтимулі та його віршів. Перекладач виявився дуже уважним, скрупульозним майстром, який зумів доволі повно відтворити екзотизм східної, туркменської, поезії й досконалість версифікації Пираги, за що Я. Бжехва заслуговує всіляких схвальних і добрих слів.

Література:

1. Васьків М. Магтимгули Пираги (Махтумкулі Фрагі): літературний портрет. Київ : АВІА3, 2019. 148 с.
2. Ян Бжехва (укр.) : URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Ян_Бжехва](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ян_Бжехва)
3. Chodźko, Aleksander Borejko. *Encyclopedia Iranica* : URL: [https://www.iranicaonline.org/articles/ chodzko-aleksander-borejko](https://www.iranicaonline.org/articles/chodzko-aleksander-borejko)
4. Ciesielska, B. Machtumkuli d polskim przekładzie : [Zasób elektroniczny]. URL: <https://enesaj.pl/2020/06/machtumkuli-w-polskim-przekladzie/>
5. Culture.pl. Twórcy. Jan Brzechwa : [Zasób elektroniczny]. URL: <https://culture.pl/pl/tworca/jan-brzechwa>
6. Jan Brzechwa : [Zasób elektroniczny]. URL: [https://poezja.org/wz/Jan_ Brzechwa/](https://poezja.org/wz/Jan_Brzechwa/)
7. Machtumkuli. Wiersze / Przełożył Jan Brzechwa. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1954. 28 s.
8. Urbanek, M. Brzechwa nue dla dzieci. Warszawa : Wydawnictwo Iskry, 2013. 353 s.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-21>

Дворова О. Ю.

студентка аспірантури

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ГЕНДЕР У ТЮРКСЬКИХ ЛІТЕРАТУРАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Література, як відображення та формування суспільних норм, пропонує багате полотно, через яке можна дослідити та зрозуміти динаміку гендеру. Вивчення гендеру в літературі потребує критичне дослідження того, як наративи формують і формуються під впливом нашого розуміння гендерних ролей, ідентичностей та відносин. Мета цього дослідження – вивчити перетин гендеру та літератури, зосередившись на тому, як гендер впливає на літературну творчість, інтерпретацію та критику, а також зазнає впливу від них.

Це дослідження вкорінене в ширшому контексті гендерних студій та феміністичної теорії, які значно розвинулися за останні кілька десятиліть. Спочатку феміністична літературна критика зосереджувалася

насамперед на репрезентації жінок у літературі, часто наголошуючи на відсутності або спотворенні жіночої перспективи в канонічних текстах. Однак сучасні підходи до гендеру в літературі стали більш нюансованими та інклюзивними, охоплюючи широкий спектр гендерних ідентичностей та форм самовираження. Цей зсув відображає ширші суспільні зміни в розумінні гендеру як спектру, а не бінарного конструкту.

Незважаючи на ці досягнення, залишається значна прогалина у всеосяжній теоретичній базі для аналізу гендеру в літературі. Це дослідження має на меті заповнити цю прогалину шляхом синтезу існуючих теорій та емпіричних досліджень, пропонуючи таким чином цілісну основу для майбутніх досліджень у цій галузі.

Рання феміністична літературна критика, як зазначають такі дослідниці, як Елейн Шоуолтер [9] та Сандра Гілберт і Сьюзен Губар [5], зосереджувалася на репрезентації та ролі жінок у літературі. Новаторська праця Шоуолтер розрізняла "жіночу" та "феміністичну" фази в літературі, забезпечуючи основу для розуміння того, як жіноче письмо еволюціонувало від асиміляції до виразних голосів, що кидають виклик патріархальним нормам [9]. Основоположний текст Гілберт і Губар "Божевільна на горіщі" критикує патріархальну лінзу, крізь яку часто розглядають жіночу літературу, і доводить, що існує окрема жіноча літературна традиція.

Поява постструктуралістської теорії наприкінці 20-го століття, про яку писали такі дослідниці, як Джудіт Батлер [2] та Єва Кософські Седжвік [8], розширила рамки гендеру в літературі. Концепція гендерної перформативності Батлер кинула виклик поняттю фіксованої гендерної ідентичності, припускаючи, що гендер конструюється через повторювані перформанси. Теорія квір-теорії Седжвік відкрила дискусії про негетеронормативні наративи в літературі, підкресливши важливість дослідження різноманітних сексуальних ідентичностей та репрезентацій.

Сучасна літературна критика ще більше урізноманітнілася, включивши в себе інтерсекційні підходи, які пропагують Кімберлі Креншоу [3] та інші. Цей підхід розглядає, як такі фактори, як раса, клас і сексуальність, перетинаються з гендером, впливаючи на літературні теми і персонажі. Нещодавні дослідження підкреслили важливість інклюзивних наративів, які відображають ширший спектр гендерного досвіду, виходячи за межі бінарних концепцій гендеру.

Емпіричні дослідження також зробили значний внесок у наше розуміння гендеру в літературі. Дослідження Метью Джокерса [6] використовували кількісні методи для аналізу гендерної репрезентації в літературі, виявляючи патерни та упередження як в авторстві, так

і в змісті. Підхід Джокерса до аналізу текстів, наприклад, дав змогу зрозуміти гендерні упередження в репрезентації персонажів у різних жанрах та історичних періодах.

Тюркська література, що бере свій початок в усній традиції тюркських народів Центральної Азії, пропонує унікальний погляд на гендерні ролі та відносини. Ранній тюркський літературний корпус, зокрема епоси "Oğuz Kağan Destanı" та "Dede Korkut Kitabı", часто зображував гендер у контексті кочових суспільств, де виживання та племінна приналежність відігравали важливу роль. У цих наративах чоловіки, як правило, зображувалися як воїни та лідери, тоді як ролі жінок часто обмежувалися домашніми справами. Однак є помітні винятки, коли жінки зображуються як сильні, впливові постаті, що демонструє тонке розуміння гендерних ролей навіть у ранніх тюркських суспільствах.

Впровадження ісламу в тюркських регіонах у Середньовіччі принесло нові виміри у зображення гендеру в літературі. Твори цього періоду, наприклад, поета Юнуса Емре, часто відображають морально-етичні настанови ісламу, які вплинули на гендерні ролі та стосунки [4]. Суфійська традиція, зокрема, запровадила теми духовної рівності та трансцендентності поза гендерними відмінностями, як це можна побачити в поезії Румі та інших.

Перехід до модерну в тюркомовних регіонах, особливо зі створенням національних держав у 20-му столітті, спричинив появу нових літературних течій, які часто кидали виклик традиційним гендерним нормам. Такі автори, як Чингіз Айтматов з Киргизстану та Орхан Памук з Туреччини, досліджували складну гендерну динаміку у своїх творах, звертаючись до таких питань, як гендерна рівність, зіткнення між традиціями та сучасністю, а також особиста боротьба індивідів проти суспільних очікувань [1; 7].

У тюркській літературі гендерна проблематика часто переплітається з темами національної ідентичності та культурної спадщини. Це особливо помітно в пострадянській тюркській літературі, де автори борються зі спадщиною гендерної політики радянських часів і відродженням національної та культурної ідентичності. Твори сучасних авторів з Азербайджану, Казахстану та інших тюркомовних країн часто відображають цю напругу, зображуючи гендер у ширшому контексті національного та культурного відродження.

Вивчення гендеру в тюркській літературі розкриває складний і мінливий ландшафт. Від епічних оповідей давніх степів до сучасних романів, що борються з сучасністю, тюркська література пропонує багате поле для дослідження того, як конструюються, оскаржуються та переосмислюються гендерні ролі та ідентичності. Ця унікальна

літературна традиція дає цінне уявлення про взаємодію між гендером, культурою та історією в тюркському світі.

Література:

1. Aitmatov, Chinghiz. *The Day Lasts More Than a Hundred Years*. Indiana University Press, 1988.
2. Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, 1990.
3. Crenshaw, Kimberlé. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color." *Stanford Law Review*, 1991.
4. Emre, Yunus. *The Drop that Became the Sea: Lyric Poems*. Translated by Kabir Helminski and Refik Algan, Threshold Books, 1992.
5. Gilbert, Sandra M., and Susan Gubar. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Yale University Press, 1979.
6. Jockers, Matthew L. *Macroanalysis: Digital Methods and Literary History*. University of Illinois Press, 2013.
7. Pamuk, Orhan. *Snow*. Translated by Maureen Freely, Faber and Faber, 2004.
8. Sedgwick, Eve Kosofsky. *Epistemology of the Closet*. University of California Press, 1990.
9. Showalter, Elaine. *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton University Press, 1977.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-22>

Левченко В. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Одеського національного морського університету
м. Одеса, Україна*

РОЛЬ ОДЕСЬКОГО ІСТОРИКА О. Б. ВАРНЕКЕ У РОЗВИТКУ ТЮРКОЛОГІЇ В 1920-Х РР.

За довготривалий період розвитку історичної науки в Одесі ця галузь знань представлена змістом різних етапів, використанням різних методів дослідження, фахівцями різних напрямів тощо. Окреме місце

в самопізнанні історії історичної думки в Одесі займає період 1920-х рр., коли творчість істориків здійснювалася під впливом специфічних умов їх діяльності, залежало від прихильності до тих чи інших теоретичних основ науково-дослідної парадигми особливостей сприйняття політичних та ідеологічних поглядів. У такій атмосфері в цей період однією із складових розвитку історичної науки в Одесі стала поява історика, який проводив наукові дослідження в галузі тюркології – Олександр Борисович Варнеке (1904 – не раніше 1944).

Вивченню інтелектуальної біографії О.Б. Варнеке у літературі тюркологічної тематики не присвячено наукових статей та біографічних нарисів [14], які дають уявлення щодо його наукової спадщини, різних періодів життєдіяльності, тому бібліографія, присвячена одеському вченому-тюркологу, досі не має комплексного дослідження, за винятком двох статей енциклопедичного характеру [10; 11] та поодиноких згадок у наукових працях.

Саме на 1920-ті рр. припадає поява в інтелектуальному співтоваристві Одеси фігури О.Б. Варнеке. Він народився 7 серпня (25 липня) 1904 р. у сім'ї відомого філолога-класика, мистецтвознавця, історика театру та античної культури Б.В. Варнеке. Початкову освіту О.Б. Варнеке отримав удома, а середню в одній із гімназій Одеси. Початкова освіта під керівництвом батька дала йому можливість опанувати багато іноземних мов (читав польською, німецькою, англійською, французькою та латинською мовами). У 1921 р. він вступив до створеного цього року Одеського археологічного інституту, який проіснував лише один академічний рік. Тож 1922 р. О.Б. Варнеке перевівся на історичне відділення факультету професійної освіти Одеського інституту народної освіти (ОІНО), створеного 1920 р. на базі ліквідованого Новоросійського університету [9, арк. 114–115].

Після закінчення ОІНО 1925 р. працював учителем у трудових школах, а на початку 1927 р. подав заяву на вступ до аспірантури Одеської секції науково-дослідної кафедри історії української культури при ОІНО (керівник М.Є. Слабченко). Головне управління науковими установами НКП УСРР двічі «тимчасово» відклало його затвердження (останнього разу 10 жовтня 1927 р.) [13, арк. 138]. У зв'язку з цим він подав заяву на зарахування до аспірантури науково-дослідної кафедри Одеської Центральної наукової бібліотеки (керівник С.Л. Рубінштейн, у майбутньому відомий радянський психолог і філософ) та 6 грудня 1927 р. його було затверджено аспірантом [8, арк. 167]. С.Л. Рубінштейн високо оцінював наукові здібності молодого вченого, що він і відобразив у характеристиці: «Варнеке О.Б. відзначається великою старанністю та сумлінністю, має безумовні наукові навички та має схильність до серйозної роботи в бібліотеці.

З нього, варто сподіватися, вийде сумлінний співробітник наукової бібліотеки» [9, арк. 114–115].

Попри офіційне навчання в аспірантурі наукової бібліотеки О.Б. Варнеке залишався неофіційним учнем М.Є. Слабченка, до аспірантури якого через чиновницьку тяганину не зміг вступити. Під його впливом молодий вчений звернув інтерес до історії українських земель XIX ст., наслідком чого стали кілька опублікованих статей. Під час навчання в аспірантурі головним напрямом його наукових інтересів став розвиток залізничного транспорту другої половини XIX ст., при вивченні цієї теми він виявив якості сумлінного дослідника. Протягом 1927–1929 рр. на підставі архівних джерел підготував та опублікував статтю щодо історії залізниці на українських землях [2].

Паралельно з навчанням в аспірантурі з 1926 до 1930 рр. був членом багатьох науково-дослідних установ історичного профілю. Наприклад, членом та секретарем соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавства при ВУАН [4, с. 3], член Одеського наукового товариства при УАН, Українського бібліографічного товариства в Одесі. Найбільш плідною була його наукова діяльність у тюркській комісії (1929–1931) історико-етнологічного відділу Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавців, де з 27 грудня 1926 р. вважався співробітником, а з 25 квітня 1928 р. – дійсним членом. Пріоритетним аспектом його наукових досліджень в асоціації стала історія тюркомовного населення – ногайців, які входили до татарських державних утворень, а в 20-х рр. XVII ст. з'явилися у південноукраїнських степах. На засіданнях відділу він виступав із доповідями: 26 грудня 1926 р. – «Епізод з боротьби Росії за Перські ринки», 15 грудня 1928 р. – «Перехід ногайців Молочної Води до хліборобства». Захоплення сходознавством призвело до того, що його було запрошено до II Українського з'їзду сходознавців, який проходив у Харкові 1–6 листопада 1929 р. [13, арк. 138]. На з'їзді він анонсував виступ із доповіддю на тему «Класова боротьба серед ногайців у XIX столітті», але з невстановлених причин доповідь не була зачитана [5, с. 7, 17, 20, 22].

Ключовими науковими працями О. Б. Варнеке в галузі тюркології є дві статті – «До соціально-економічної історії таврійських ногайців» [1] і «Класова боротьба серед ногайців на початку XIX ст.» [3]. У першій роботі він представив перший етап перебування таврійських ногайців у складі Російської імперії, соціально-економічні чинники їхньої інтеграції до соціальних верств населення північно-причорноморських земель у період XIX – початку XX ст., еволюцію у веденні сільського господарства – перехід від натурального скотарства з незначним

землеробством до осілого землеробства, що сприяло налагодженню економічних зв'язків із західноєвропейськими ринками на рівні з іншими етнічними групами, що проживали на півдні Російської імперії. У другій статті він охарактеризував соціальні реформи в середовищі ногайців, які ліквідували соціальну перевагу мурз та духовенства як двох привілейованих верств суспільства та перехід влади до рук ногайської торгової буржуазії, що сприяло їхньому соціально-економічному домінуванню.

Незважаючи на активні наукові дослідження під керівництвом М.Є. Слабченка, О.Б. Варнеке спіткала доля деяких його колег, які внаслідок пошуку більш авторитетної підтримки в науці залишали Одесу та виїжджали до Києва. Так само склалася доля О.Б. Варнеке, який наприкінці 1920-х рр., у пошуку вагомшої підтримки у науковому співтоваристві, зблизився з М.С. Грушевським та представниками його наукової школи. 30 квітня 1929 р. ним було зроблено доповідь в історичній секції ВУАН на тему «До історії українських міст у другій половині XIX ст.», а до збірника «Полуднева Україна» надав дві статті – «Поява залізниць у Донбасі» і «До історії становища робітництва в Донбасі в першій половині XIX ст.». Активна наукова діяльність О.Б. Варнеке також як і багатьох інших колег було перервано через втручання радянської влади у наукову сферу. На початку 1930-х рр. його було заарештовано [11, с. 89].

Період 1930-х рр. в його біографії через не виявлені матеріали дослідити не вдалося. У багатьох сучасних енциклопедичних статтях вказується, що його життя закінчилося 1938 р. [10; 11], хоча це не відповідає дійсності. У період окупації Одеси німецько-румунськими військами у 1941–1944 рр. О.Б. Варнеке продовжив свою діяльність у бібліотечній сфері [12]. У цей час він завідував Головною центральною бібліотекою Одеси, яка знаходилася на розі вулиць Троїцької та Преображенської [6] (сучасна Обласна бібліотека імені М.С. Грушевського). У проведених у вересні 1943 р. організаційних зборах з відновлення Одеського товариства історії та старожитностей (1839–1922) при Одеському університеті його було обрано секретарем-асистентом [13, арк. 138]. Після входження до Одеси військ Радянської армії у квітні 1944 р. доля О.Б. Варнеке залишається невідомою. Біографія та інтелектуальна спадщина О.Б. Варнеке заслуговує на подальше комплексне дослідження, з детальним вивченням усіх напрямів його наукової діяльності, зокрема у галузі тюркології.

Література:

1. Варнеке О. До соціально-економічної історії таврійських ногайців. *Східний світ*. 1929. № 3. С. 137–146.
2. Варнеке О. Залізничне будівництво на Україні в 1860-х рр. *Записки Одеського наукового при Української Академії наук товариства. Секція соціально-історична*. 1927. Ч. 1. С. 5–22.
3. Варнеке О. Класова боротьба серед ногайців на початку XIX ст. *Східний світ*. 1930. № 12. С. 157–162.
4. Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській академії наук. Секція соціально-історична. Ч. 4–5. 1929.
5. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926–1930. Одеса, 1930.
6. Городские библиотеки. *Одесская газета*. 1943. 26 травня.
7. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. Р-39. Оп. 1. Спр. 3.
8. ДАОО. Ф. Р-39. Оп. 1. Спр. 56.
9. ДАОО. Ф. Р-39. Оп. 1. Спр. 168.
10. Зелінський А. Варнеке Олександр Борисович. *Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліографічний словник*. Київ : Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАНУ, 2011.
11. Левченко В. В. Варнеке Олександр Борисович. *Одеські історики. Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.)*. Одеса, 2009. С. 88–90.
12. Левченко В. В. Діяльність вчених-істориків Одеси в період німецько-румунської окупації (1941–1944 рр.) та їх доля. *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*. Одеса, 2011. С. 233–239.
13. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. Архів В. С. Фельдмана і О. Ю. Ноткіної. К. 28. Од. зб. 125.
14. Урсу Д. П., Музичко О. Є. Етапи та особливості розвитку сходознавства в Одесі у середині XIX–XX століттях. *Східний світ*. Вип. 2–3. 2013. С. 92–118.

Меміш О. М.

кандидатка історичних наук,

*старша викладачка кафедри археології та спеціальних галузей
історичної науки*

*Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ ТА ЙОГО ВІЗІЯ ІСТОРІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

Незважаючи на те, що Агатангел Кримський народився і прожив далеко від своєї історичної батьківщини, він ніколи не забував про неї та про свій народ, вихідцем якого був рід Кримських, про причетність до якого А. Кримський постійно підкреслював у своїй біографії та епістолярній спадщині.

«Я належу до тюрксько-татарського племені. Мій предок – кримський мулла, що доводився родичем кримському ханові, 1696 року виїхав до Литви. Опинився серед християнського люду, взяв християнську віру. Його охрестили під християнським ім'ям Павло і, враховуючи те, що він виїшов із Криму, стали називати Кримським», – це рядки з інтерв'ю професора А. Кримського 13 вересня 1915 року [1, с. 7].

Тож яскравим свідченням вищесказаного є творчий доробок вченого: «Сторінки з історії Крима та кримських татар», «До історії теперішніх 25% татарської людности в Криму», «Література кримських татар» опубліковані у 1930 році у збірнику історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук «Студії з Криму».

Так, зокрема, в складних умовах міцніючого тоталітаризму, незважаючи на ту небезпеку, яка становила для нього прискіплива увага радянських каральних органів, він приділяв увагу аналізу демографічної ситуації в Криму, постійно підкреслюючи автохтонність кримськотатарського народу його глибоку закоріненість в історії Криму. А. Кримський, зокрема, пояснює причини зменшення чисельності кримськотатарського народу щодо загальної кількості населення Криму, постійними репресіями російських урядів щодо нього. Все це він ілюструє конкретними прикладами низки хвиль еміграції корінного населення степового Криму до Туреччини. Перша масова хвиля відбулася у XVIII столітті, коли Крим підпав під

володіння Російської імперії. Друга масштабна хвиля пройшла після Кримської війни (1853–1856 рр.) [2, с. 293].

Важливо підкреслити, що ці положення він підкріплював посиланням на дослідження цілого ряду об'єктивних незаангажованих вчених різних країн і часів.

Так, зокрема, ще у XVIII столітті шведський історик-географ Тунман у Бюшинговій географічній серії опублікував спеціальну працю про Крим, де зазначав, що в кримському ханстві, яке обіймало і кримський півострів і степи поза ним було у 1777 році, ще перед російським завоюванням, близько 400 тисяч населення.

З переходом Криму під російську владу чисельність населення збільшилась, оскільки з півночі прийшли поселенці, але разом з тим почала зменшуватися чисельність корінного населення, тому що Туреччина відмовилася від Криму на користь Росії (за Яським трактатом від 6 січня 1792 року). Ось тоді і розпочалася перша хвиля еміграції мусульман-татар до мусульманської Туреччини. З тодішніх російських переписів 1790-х років і частково записок сучасників батьківщину покинуло 100 тисяч татар, а лишилося близько 80 тисяч осіб. Емігрували тоді з Криму особливо південнобережці та гірняки – недавні безпосередні підданці турецького султана. Відсоток татар, що лишилися в Криму становив близько 40% від загальної чисельності кримських татар.

В середині XIX століття Петро Кеппен, автор «Етнографической карты России» (1852 р.) подає спільну цифру по Таврійській губернії (не лише Крим) для татар і ногайців 275,822 особи, де татар трохи більше 225 тисяч, а ногайців трохи менше, ніж 50 тисяч. Татари жили здебільшого на півострові. Після Кримської війни серед населення розпочалися хвилювання, тому протягом декількох місяців до Туреччини виїхали майже всі ногайці, а з татар пішли з рідного краю близько 180 тисяч населення. В цю, другу, еміграцію Крим і Таврію залишали степовики і підгоряни. Після цього чисельність татарського населення в Криму налічувала 102,997 осіб. Ця цифра становила тоді трохи більше 50% від усього кримського населення, оскільки загальна чисельність (всіх національностей) на той час складала близько 194 тисяч осіб [2, с. 294].

Також над історією цих міграцій кримських татар до Туреччини не раз зупиняли свою увагу місцеві дослідники Криму, в тому числі відомий кримознавець Арсентій Маркевич, який у ленінградських «Известиях Академии Наук СССР» від 1928 року наводив цілий ряд цікавих статистичних матеріалів щодо окремих місцевостей степового і гірського Криму [2, с. 293].

Наведене вище яскраво свідчить про ґрунтовність і справжній академізм А. Кримського, який ніколи не поступався історичною правдою. Всі його, і це слід особливо підкреслити, історичні публікації, в тому числі і по пекучій для нього проблемі гноблення як за часів царату так і за радянської влади, ґрунтувалися не на емоціях, а вони були сповнені наукового об'єктивізму, намагання дійти історичної правди і саме тому і сьогодні виглядають переконливими і такими, що ніколи не втрачали своєї наукової значимості.

Література:

1. Наріжна О. Звенигородщина – осереддя роду Агатангела Кримського. *Пам'ять*. Краєзнавчий часопис Звенигородщини. 2021. № 1. С. 6–18.

2. Кримський А. Ю. Вибрані сходознавчі праці : в 5 т. / А. Ю. Кримський; редкол. : Л. В. Матвеева. НАН України, Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського. Т. III : Тюркологія. 2010. 416 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-24>

Рева-Лєвшакова Л. В.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

ТУРЕЦЬКІ НАРАТИВИ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ «РОКСОЛАНА» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Так склалося, що Україна з Туреччиною мають не тільки тривалу історію суспільно-політичних відносин, але й назавжди поріднилися іменами неординарних постатей, одне з яких ім'я Роксолана, котре завжди буде викликати полемічні питання й різноманітні судження щодо етимології й історичного фактографізму, що межує з міфологічними поглядами й думками. Тому має певну актуальність щодо дослідницького фокусу і в майбутні часи.

Завдячуючи авторові роману «Роксолана» Павлу Загребельному маємо чудовий український роман про життєві пригоди однієї з найвідоміших жінок емігранток-полонянок в Османській імперії. Особливу увагу він приділяв національно-культурним турецьким

колоритам, якими насичено художній твір. Вони мають дещо двовекторну розбіжність, оскільки пов'язані з певними народами – українським та турецьким – з їхніми національними традиціями і культурами, що інколи ріднять їх з реаліями буття, але здебільшого показують величезну прірву у своїй полярності.

Усі лейтмотиви твору пов'язані прямо або опосередковано з головною героїнею. За кожним з описів культурної різності, ненав'язливого протиставлення, міркувань персонажів й оціночних визначень начебто опосередкованого «голоса за кадром» стоїть автор – П. Загребельний. Свою зацікавленість Султаною українського походження автор пов'язував зі знайомством з книгою «Історія Туреччини» (1924 р.) А. Кримського. Створюючи образ жінки автор намагався розкрити її культурну наповненість, звертаючись до національних традицій і природної гуманності з нахилом на українські етнічні особливості. Міркуючи про природу своєї зацікавленості образом Роксолани та виникнення роману про неї, автор натякав на письменницьке завдання поповнити пантеон українського народу жіночим іменем, ставлячи Роксолану в рівень жіночих пантеонів інших народів. Важливість «воскресіння тіні минулого» на переконання автора у далекосяжній меті: «поєднати історію цієї жінки з історією її народу, з'єднати те, що було так жорстоко й несправедливо роз'єднано, бо зведена до купи доля окремої особи і цілого народу набуває нового виміру» [1, с. 730].

До образу Роксолани автор підійшов ґрунтовно, виявляючи себе як допитливий дослідник. У своїй оповіді він багато в чому виправдовує героїню, вона подобається йому, як сильна, мудра, хитрувато-смішна і вперто-впевнена. Непростий шлях її виправдовується грою долі, яка складалась так, як вона не планувала. Він абсолютно не погоджується з думкою багатьох попередників, зокрема європейських письменників, про те, що Роксолана-Хюррем була жінкою підступною, злочинною і жорстокою, чому надавалось пояснення врятувати себе і своїх дітей. Намагаючись зрозуміти, чому склалась така стійка думка про султану, автор роману ставив чимало питань для себе. Здається вирішальним у створенні образу і долі Роксолани стали його відвідини восьмигранної усипальниці жінки. Мабуть збереження цієї пишної поваги до співвітчизниці та розкішні ландшафти Івано-Франківщини утвердили автора у своєму задумі висвітлити долю дитини-чужинки, що зайняла високе місце в історії не своєї країни, іншої культури і протилежної ментальності. Враження від усипальниці було настільки сильним, що автор обурено писав про те, як можна було деяким письменникам зберегти інтонацію відвертого наклепу на жінку навіть

після відвідин Стамбулу і усипальниці, не спростувавши хоча б деякі звинувачення у бік Султани.

В. Фащенко, завжди тонко відчуваючи текст, з цього приводу писав: «П. Загребельний поставив перед собою неймовірно складне питання: не тільки очистити біографію Роксолани від міфів, за якими вона начебто була "кривавою леді Макбет з України", не тільки заперечити думки тих авторів, які підносили неіснуючі добродієства султанші (вона, мовляв, припинила напади ординців, розбудовувала Запорізьку Січ), а й глибоко зазирнути в надра душі героїні, у психологію людини, яка сама себе створила і перевищила людською сутністю самого Сулеймана Пишного» [2, с. 164–165]. Так розумів цей роман автор літератури про літературу, такі завдання художньо освітив письменник, а вже уміння відкривати нові ідеї в задумі та знаходити інші лейтмотиви – право наступних досліджень різноманітних таїн відомого українського історичного роману.

Саме створюючи образи вигаданих й історичних жінок (зокрема в романах «Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпраксія») автор намагався розкрити їхню своєрідність, звертаючись до національних традицій, зв'язків з природою, нахилом до українсько-самобутніх особливостей. Міркуючи про інтенції своєї зацікавленості образом Роксолани та виникнення роману про неї, автор натякав на письменницьке завдання зберегти ім'я української султанши для наступних поколінь, тобто зберегти його для історії. Тому впевнено заперечував думку багатьох попередників про те, що Роксолана була жінкою злочинною. Намагаючись зрозуміти, чому склалась така стійка думка про султана, автор роману ставив чимало питань для себе. В оповіданні він багато в чому виправдовує героїню, порівнюючи з птахом, що потрапив в османські пастки природи, релігії, культури, ментальності, навіть одягу й їжі. Завданням письменника було показати, що Роксолана була незвичайною жінкою, яка стала султаншою на чужині й залишається до цього часу найвідомішою жінкою Османської імперії. Щодо турецьких наративів, то вони цілком допомагають зрозуміти складні умови існування, виживання й життя найвідомішої в турецькій історії української жінки.

Література:

1. Загребельний П. Роксолана. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=999>

Сорокін А. А.

*аспірант кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
Національного університету біоресурсів і природокористування
України
м. Київ, Україна*

ВСТАНОВЛЕННЯ ПОБРАТИМСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІСТ КИЄВА І АНКАРИ

В контексті нинішніх українсько-турецьких відносин [6, с. 215] важливим є дослідження зв'язків між містами Києвом і Анкарою [2, с. 308].

Вказані зв'язки в загальних рисах висвітлювалися у працях низки українських [6, с. 215; 10, с. 30] та турецьких [11, р. 93–94; 12, с. 236] дослідників, проте без належної уваги до документальних свідчень про встановлення побратимських зв'язків у 1993 р. [8, арк. 2; 11, р. 93–94; 12, с. 236].

Мета доповіді – розкрити специфіку встановлення побратимських зв'язків міст Києва і Анкари на основі документів Державного архіву м. Києва [3; 4] та супутніх джерел [5].

Меморандум про дружбу та співробітництво між містами Києвом та Анкарою був підписаний 10 лютого 1993 р. [8, арк. 2]. В номері газети Київміськради «Хрещатик» [1, с. 326] від 23 лютого 1993 р. у межах рубрики «З досвіду діяльності муніципалітету великого міста» [5] на честь названої події вийшла стаття «Київ–Анкара: крок до співробітництва» [5], що була розміщена пресслужбою Київміськради [5]. У ній повідомлялося про візит делегації м. Києва на чолі з головою Київміськради [7, с. 30] В. Нестеренком та заступником голови КМДА О. Тараненком до м. Анкари на запрошення її мера [12, с. 243] М. Караялчина [5], що відображало прагнення міської влади м. Анкари поч. 1990-х рр. до активізації контактів із містами пострадянських держав [11, р. 93–94]. Факт прибуття делегації м. Києва опосередковано підтверджується початковим реченням основного тексту розпорядження В. Нестеренка як відповідної посадової особи [7, с. 30] від 5 лютого 1993 р. № 22с [4, арк. 46]: «Відбуваю у відрядження з 08 лютого 1993 р. терміном на 5 /п'ять/ днів» [4, арк. 46]. Кияни ознайомилися зі структурою муніципалітету м. Анкари та специфікою фінансування міських проектів за рахунок випуску облігацій із середньостроковими зобов'язаннями та їхньою реалізацією

в межах міжнародних фондових бірж [5]. Також гості дізналися про різновиди міських проєктів щодо розвитку метрополітену м. Анкари [5], створення міського парку та спорудження житла в долині на півдні м. Анкари [5], будівництва житлових комплексів на площі 11 га в елітних районах м. Анкари [5]. Делегація м. Києва мала зустрічі з генеральним директором із забезпечення м. Анкари електроенергією, газом та автобусним транспортом [5], викладачами Міжнародного політехнічного університету Анкари на чолі з його ректором [5], представниками Торгово-Промислової палати Туреччини [5]. Цікавими особливостями виявилися ухвалення обопільного рішення В. Нестеренка [7, с. 30] та М. Караялчина [12, s. 243] про обмін спеціалістами з будівництва метрополітену та запрошення делегації м. Києва на важливу в контексті історії становлення регіональної системи економічного співробітництва [9, с. 27] конференцію мерів столиць держав Чорноморського басейну [5].

Докладно про початковий етап побратимських зв'язків обох міст йдеться у звітах про взаємні візити делегацій м. Києва та його міст-побратимів [3].

Перший зі звітів [3, арк. 6] був створений Г.М. Смехною 16 лютого 1993 р. [3, арк. 6] в якості учасниці делегації м. Києва [3, арк. 6] та спеціалістки I категорії Управління зовнішньоекономічних зв'язків КМДА [3, арк. 6]. В ньому містилося уточнення щодо періоду перебування делегації м. Києва у столиці Туреччини: 8–12 лютого 1993 р. [3, арк. 6], чіткіше вказана мета – «підписання Меморандуму про дружбу і співробітництво між м. Києвом та м. Анкарою» [3, арк. 6], детальніше описано специфіку пропозицій обох сторін щодо участі Київметробуду в здійсненні проєкту «Анкара – Метро» та переведення на природний газ автобусів «Ікарус» [3, арк. 6], уточнено дату конференції мерів столиць країн Причорноморського басейну як 5–6 квітня 1993 р. [3, арк. 6]. В іншому ж відповідний звіт повторює відомості з висвітленої статті в «Хрещатику» [3, арк. 6; 5].

Важливим є 2-й звіт Г. М. Смехнової [3, арк. 7–8] як провідної спеціалістки Управління міжнародних зв'язків КМДА [3, арк. 7] від 13 жовтня 1993 р. [3, арк. 7], що має заголовок «ЗВІТ про перебування у Києві делегації муніципалітету міста Анкари у складі заступника генерального секретаря муніципалітету п. Фехмі Тепташа, генерального директора компанії «ЕГО» Джіхана Алтиноза, заступника генерального директора компанії «ЕГО» Селяхатина Орфа, начальника відділу автобусного парку міста Омера Ада з 8 жовтня по 12 жовтня 1993 року» [3, арк. 7]. Метою делегації м. Анкари в супроводі представника посольства Турецької Республіки [3, арк. 7] було укладення угоди з представниками Київського метрополітену про

співпрацю [3, арк. 7]. Перемовини із представництвом від м. Києва авторки звіту [3, арк. 7], віцепрезидента корпорації «Укрметро» В. І. Зозулі [3, арк. 7] та головного інженера Київметробуду С.М. Ліхмана [3, арк. 7] тривали 8 та 9 жовтня із екскурсією Київським метрополітеном [3, арк. 7], ознайомленням із проектною документацією [3, арк. 7] та виробленням наміру укласти угоду [3, арк. 7]. Представники м. Анкари мали вихідний день 10 жовтня [3, арк. 7], але вже в ніч з 10 на 11 жовтня переговори довелося перервати через побиття біля готелю «Турист» невідомими частини представників делегації м. Анкари [3, арк. 7–8].

3-й і останній звіт було зроблено Г. М. Смехною 26 січня 1994 р. [3, арк. 11] також в якості представниці делегації [3, арк. 11] та провідної спеціалістки Управління міжнародних зв'язків КМДА [3, арк. 11] із заголовком «ЗВІТ про перебування в Анкарі делегації «Київметробуду, Київметрополітену та Київської міської державної адміністрації у складі начальника Київметробуду, Петренка В. І., начальника Київметрополітену, Балацького М. Є., заступника начальника «Київметробуду», Зозулі В. І., головного інженера Київметробуду, Ліхмана С. М., та провідного спеціаліста Управління міжнародних зв'язків Київської міської державної адміністрації, Смехної Г. М.» [3, арк. 11]. Він інформував про візит делегації м. Києва 21–25 січня 1994 р. до м. Анкари з метою вироблення пропозицій про участь київських фахівців у будівництві другої черги метрополітену м. Анкари [3, арк. 11]. Після ознайомлення з особливостями будівництва метрополітену м. Анкари [3, арк. 11] кияни перебували на прийомі у генерального секретаря її муніципалітету Фехмі Топташа [3, арк. 11], який висловив пропозиції про проведення з турецького боку перемовин із американськими та британськими експертами–консультантами щодо залучення фахівців м. Києва до поточної групи з будівництва 1-ї та перспективної групи з будівництва 2-ї лінії метрополітену [3, арк. 11], підбір турецької будівельної компанії для створення спільного українсько-турецького підприємства в якості учасника міжнародного тендеру [3, арк. 11], передання протягом місяця від турецької сторони представникам м. Києва технічної документації та створення робочого протоколу [3, арк. 11].

Отже, підібрані джерела суттєво доповнюють історію встановлення та початкової підтримки побратимських зв'язків міст Києва і Анкари із 2-ма візитами делегації м. Києва у лютому 1993 та січні 1994 рр., зустрічним візитом делегації м. Анкари у жовтні 1993 р. та обговоренням впродовж кожного з них співпраці з питань розвитку метрополітену. Актуальним є подальше вивчення документів щодо українсько-турецької співпраці на рівні міст обох держав.

Література:

1. Вакульчук О. А., Залізнюк О. С., Швець І. М. Київські газети 1941–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. Київ : НБУВ, 2017. 568 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003159.pdf (дата звернення: 24.11.2023).
2. Гал М. Й. Південно-східний вектор у зовнішній політиці України. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 307–310. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_77 (дата звернення: 24.11.2023).
3. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 1689. Оп. 1. Спр. 220. 21 арк.
4. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 80. 215 арк.
5. Київ – Анкара: крок до співробітництва. *Хреціатик : Газета Київської міської Ради народних депутатів*. 1993. № 34(390). 23 лют. С. 4.
6. Кравцова Н. Культурні зв'язки України й Туреччини: історія і сучасність. *Культура і мистецтво: сучасний вимір* : матеріали II міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів, 6–7 груд. 2018 р. Київ : НАКККіМ, 2018. С. 214–215. URL: <http://library.vn.ua/downloads/kultura-i-mistecztvo.pdf#page=214> (дата звернення: 24.11.2023).
7. Мужилко О. Влада міста Києва (1990–2011 роки). Київ : Бужани, 2011. 146 с.
8. Перелік міст-побратимів м. Києва : Додаток до рішення Київської міської Ради народних депутатів від 23.07.2023 № 6263/6304. URL: <https://kmr.gov.ua/sites/default/files/6263-6304.pdf#page=3> (дата звернення: 24.11.2023).
9. Седляр Ю. Українсько-турецькі відносини у контексті підтримки безпеки у Чорноморському регіоні (1991–2016 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2017. № 2(44). С. 24–29. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Hist-visnyk-44-5.pdf> (дата звернення: 24.11.2023).
10. Яловий В. На рубежі Європи та Азії: київські сюжети міжнародних відносин. *Україна дипломатична*. 2014. Вип. 4. С. 20–33. URL: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_4.pdf (дата звернення: 24.11.2023).
11. Aktepe E. (2016). Illusion of the Sister City relationship of local governments: rescaling of the state at the local level in the context of globalization process. *IHANAS 2016. International Human and Nature Sciences: Problems and Solution Seeking Congress*. October 7–9, 2016, Sarajevo, 85–102.

12. Ersavaş Kavanoz, S., & Erdem, N. (2022). Ankara Kentinin Yerel Diplomasisi Bağlamında İki Taraflı İş Birliklerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Ankara Studies*, 10(2), 229–253.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-26>

Телешун К. О.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри тюркології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТУРЕЦЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Дипломатична діяльність охоплює різні форми взаємодії, такі як офіційні візити, дипломатичні прийоми, встановлення контактів, проведення переговорів, виконання консульських функцій та інформаційно-роз'яснювальна діяльність. Одним із важливих етапів у цьому процесі є підготовка дипломатичних документів. Серед основних видів таких документів можна відзначити особисті ноти, циркулярні ноти, вербальні ноти, приватні листи напівофіційного характеру, заяви глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, декларації, пам'ятні записки, комюніке, меморандуми, документи договірної характеру тощо.

Термін «дипломатична мова» використовується для позначення декількох різних понять: фактична мова, якою послуговуються дипломати в листуванні чи перемовинах; сукупність слів і виразів, які становлять дипломатичний словник; мова, яка дає змогу дипломатам висловлювати складні й суперечливі ідеї у ввічливій формі [2, с. 111].

Мова дипломатичних документів має риси офіційно-ділового стилю, що характеризується чіткістю, логічністю, смисловою точністю, високою стандартизованістю, дотриманням норм ввічливості, використанням усталених лексико-граматичних конструкцій та відсутністю емоційно-експресивної лексики.

Офіційно-діловий стиль призначений для урегулювання ділових стосунків та комунікаційних процесів у сферах державного управління, політики, громадських відносин, економіки, правового поля та

адміністративного управління. Його основною функцією є регламентаційно-інформативна. Характерними рисами текстів офіційно-ділового стилю є використання соціально-політичних та адміністративно-канцелярських термінів, наукової лексики, номенклатурних назв, застосування абревіатур та скорочень, відсутність синонімії, використання таких граматичних форм, як безособова форма дієслова, наказовий спосіб дійсного часу, та використання ключових слів для логічної структуризації та обґрунтування інформації.

На рівні лексики ознакою приналежності дипломатичної документації до офіційно-ділового стилю є високий рівень насиченості текстів дипломатичною термінологією та термінологією міжнародного права, а також стандартизованими мовними зворотами [3, с. 7]. Однак, ступінь офіційності визначається контекстом, призначенням та характером дипломатичного тексту. Він може значно відрізнитися в різних типах документів, таких як меморандум, комюніке чи декларація, де мова емоційно нейтральна та ділова, порівняно з приватним листом напівофіційного характеру, де мова може бути більш особистою та менш формальною або дипломатичної ноти, текст якої насичений етикетними виразами, компліментарною та «високою» книжною лексикою, адже в цьому випадку дипломатична мова є засобом ефективної комунікації, спрямованої на зміну пізнавального або емоційного стану адресата, що відрізняє її від нейтральної тональності офіційно-ділового стилю.

Дипломатичній документації характерні норми дипломатичного протоколу: використання форм ввічливості та специфічної лексики, структура. Зокрема, правила міжнародної ввічливості вимагають використання таких етикетних формул, як звертання до адресата, титулування, що підкреслюють ввічливість, шанобливе ставлення: *Sayın, Saygıdeğer* – високоповажний, вельмишановний, високошановний; *Hanımefendiler* – пані, *Bayefendiler* – панове, *Ekselansları* – Його величність, Ваша високість; *Kraliçe* – Королева; *Prens* – Принц та ін. Також у дипломатичному листуванні використовується «висока» книжна лексика, яка надає урочистого тону дипломатичним текстам: *nezaket ziyareti* – візит увічливості тощо.

Інформаційна частина текстів дипломатичного листування містить стилістично вишукані граматичні структури, що передають офіційний та урочистий характер спілкування між представниками держав або дипломатичними особами та засвідчують підкреслене дотримання протоколу та норм ввічливості. Наведемо декілька прикладів стандартизованих мовних зворотів, які використовуються в дипломатичних нотах: *-a saygılarını sunmak* – засвідчити (свою) повагу; *maktan onur/ şeref duymak* – мати честь; *bu vesileyle, bu vesile ile, bu fırsattan*

yararlanarak – користуючись (цією) нагодою; (*en*) *derin saygılarını yenilemek* – поновлювати запевнення у своїй глибокій повазі тощо. Подібні конструкції зазвичай використовуються у формі теперішньо-майбутнього часу турецької мови. Для передачі інформації широко використовуються граматичні конструкції *-diğini/-aşağını teyit etmek* – підтвердити (що), *-diğini /-aşağını bildirmek* – повідомити про (наступне), *-diğini/-aşağını belirtmek* – зазначити (що). У таких випадках, суб'єкт підрядного речення, відповідно до правил турецької мови, оформлюється родовим відмінком.

Найчастотнішими в дипломатичних текстах є мовні формули, в яких засвідчення поваги поєднується із повідомленням або із вишуканою формою прохання [4, с. 25]: *Ukrayna Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Ukrayna Büyükelçiliğine saygılarını sunar ve aşağıdaki hususları bildirmekten şeref duyar. –Міністерство закордонних справ України засвідчує свою повагу Посольству Республіки Туреччина в Україні і має за честь повідомити про наступне.*

Література:

1. Куньч З. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю / З. Куньч, М. Куньч. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
2. Мартинюк О. М. Особливості дипломатичного листування (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2019. № 38, т. 2. С. 111.
3. Пазинич О. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування : автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2001. 18 с.
4. Шинкаренко Т. І. Мова дипломатичних документів : навчальний посібник / Т. І. Шинкаренко, А. Г. Гуменюк, О. Ю. Ковтун. К. : ВНЦ «Київський університет», 2009. 112 с.
5. Aksoy B. *Siyaset Dili ve Çevirisi. Kuramsal ve Uygulamalı Çeviri Sorunları Sempozyum Bildirileri*. Ankara, 2001. S. 139–145.

НАПРЯМ 4. СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-27>

Демочко Г. Л.

*кандидат історичних наук,
директорка Центру медичного краєзнавства
імені професора В. Д. Отамановського
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

Робак І. Ю.

*доктор історичних наук,
професор кафедри українознавства, культурології та історії науки
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

ІДЕЯ ЗДОРОВОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ УКРАЇНИ: КОРЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ URBAN HEALTH

Медичне краєзнавство – молода галузь національного краєзнавства, яка завдяки своєму міждисциплінарному потенціалу відкриває науковцям широке коло для досліджень. Зокрема важливим для України є кросовер медичного краєзнавства з концепцією urban health для отримання принципово нових результатів досліджень, які можна буде використовувати з метою повоєнного відновлення міст нашої країни.

Концепція urban health, запропонована Девідом Влаховим [1], вбачає розвиток здорового міського середовища для покращення якості життя людей. Відбудова України після повномасштабного вторгнення росії ставить для нас принципово нові завдання у формуванні міського середовища, і, в першу чергу, процес відновлення має орієнтуватися на забезпеченні здоров'я жителів міста. Для цього треба вивчати досвід провідних країн, які вже активно впроваджують концепцію urban health в життя. Інтерес викликають різні країни світу та підходи до

забезпечення здорового міського середовища, і серед них Республіка Корея.

Зазначимо, що у Південній Кореї екологічні проблеми давно дошкуляють країні, адже рівень урбанізації тут досить великий – понад 80% осіб проживають саме в містах [2]. Двадцять п'ять мільйонів людей – 50% населення Республіки Корея – проживають в сеульській агломерації – самій столиці та містах-супутниках [3, 4]. Скупченість помешкань у невеликих районах, двері яких буквально відкриваються на проїжджі частини, величезна кількість авто на дорогах, постійний смог, через що корейці носять маски – це традиційні маркери, притаманні для мегаполісів.

Ще 2008–2009 року в країні провели фундаментальне дослідження щодо здоров'я мешканців, поділивши Південну Корею на 16 округів та визначивши основні показники здоров'я у кожному з них [5]. Щоб поліпшити життя населення країни, корейський уряд активно втілював ідеї здорового міського середовища по всій країні. Наприклад, у плані проекту «Здорові міста» лише одне тільки містечко Вонджу в 2014 році розробило та затвердило 66 програм для оновлення міської інфраструктури. Ключовими питаннями стали пропаганда здорового міста, профілактика захворювань та реабілітація пацієнтів, проекти зміцнення здоров'я через об'єкти соціального забезпечення та культури, покращення фізичного середовища та сфери охорони здоров'я тощо [6].

Проте дослідники проблеми urban health в Кореї відверто зазначали, що ще в 2017 році питання здорового міського середовища не обговорювалися на найвищому рівні, незважаючи на те, що багатомільйонний Сеул та інші міста країни мали безліч ризиків для здоров'я корейців [7]. Багато пропозиції так і пішли «в стіл». Ситуація змінилася, коли до влади в Республіці Корея прийшов президент Мун Чже Ін, який наголошував на необхідності покращення довкілля та зменшенні захворюваності серед жителів міста. З початком роботи цього уряду в країні почали штрафувати навіть великі автобудівні компанії за те, що вони надавали завідомо неправильні дані щодо викидів газів у повітря, щоб отримати дозвільні документи на виробі різних моделей автівок.

Задля наближення до світового досвіду впровадження urban health в Сеулі з 2019 року розміщено офіс Азіатсько-Тихоокеанський центр Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) з навколишнього середовища та охорони здоров'я, який працює для усієї Західної частини Тихого океану [8]. Корейські спеціалісти розробили двадцять основних показників здоров'я мешканців, які треба моніторити під час впровадження urban health з метою оцінки ефективності тих чи інших

реформ. Також розроблені так звані «мапи здоров'я» в містах, які порівнюються з іншими мегаполісами, зокрема столицею. В самому ж Сеулі створено план охорони здоров'я, який коригується з планом міста, і до 2030 року уряд Кореї планує отримати суттєво поліпшені показники для досягнення здоров'я мешканців по всіх двадцяти пунктах.

Такий виражений підхід, підтримуваний на державному рівні, вже дає перші позитивні результати. Досягнення вражають, і сьогодні нам є чого повчитися у корейців. Наприклад, 2025 року у Сеулі в районі Сангам-донг збудують вже знайомий нам атракціон «колесо огляду» під назвою «Сеульське кільце», яке не матиме металевих спиць для кабінок [9]. Це повністю екологічний проєкт, адже технології за останні роки розвинулися так, що тепер кабінки можуть обертатися без тросів, що проходили усередині спиць. Атракціон матиме вигляд круглої трубки, зігнутої у кільце, а всередині неї рухатимуться капсули. І саме колесо, і капсули будуть прозорими, а приводитимуться вони в рух виключно за рахунок «зелених технологій» – сонячної енергії. Цікаво те, що екологічне чудо розміститься на колишньому сміттєзвалищі Сангам-донгу.

Рішення України в плані повоєнного відновлення розорених московською ордою міст дають надію на втілення прогресивних екологічних ідей. Зокрема, представники Південної Кореї допоможуть збудувати очисні споруди в Бучі – містечку, яке прийняло на себе перших місяців війни та зазнало неабияких руйнувань [10]. У вересні 2023 року представники дружньої нам Кореї відвідали Бучу та домовилися розпочати втілення плану вже у 2024 році.

Сьогодні ми маємо аналізувати досвід різних країн, зокрема Республіки Корея, а також вивчати можливість запровадження подібних підходів до створення здорового міського середовища в Україні та максимально налагодити співпрацю в питаннях urban health.

Література:

1. Vlahov D, Galea S. Urbanization, urbanicity, and health / D. Vlahov, S. Galea. *Journal of Urban Health*. 2002. № 79. P. 1–12 ; Vlahov D, Galea S. Urban health: evidence, challenges, and directions / D. Vlahov, S. Galea. *Annu. Rev. Public Health* , 2005. № 26. P. 341–365 ; Vlahov D. Urban as a determinant of health / D. Vlahov, N. Freudenberg, F. Proietti, D. Ompad, A. Quinn, V. Nandi, S. Galea. *Journal of Urban Health*, 2007. № 84. P. 16–26.

2. Urbanization in South Korea 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/455905/urbanization-in-south-korea/> (Дата звернення: 21.11.2023).

3. Korean Statistical Information Service (KOSIS). URL: <http://kosis.kr/index/index.jsp> (Дата звернення: 23.11.2023).

4. Kim K., Chun Y. Temporal changes in the urban system in South Korea / K. Kim, Y. Chun *Frontiers in Sustainable Cities*. 2022. Vol. 4. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frsc.2022.1013465/full>

5. Heo, S., Lee, J. T. Study of environmental health problems in Korea using integrated environmental health indicators. *International journal of environmental research and public health*. № 10.8. 2013. P. 3140–3156.

6. Moon, J. Y., Nam, E. W., Dhakal, S. Empowerment for healthy cities and communities in Korea. *Journal of Urban Health*. 2014. № 91. 886–893.

7. Shon C. W., Kim J. A. A Study of Urban Health Indicators in Seoul. *The Seoul Institute Research Abstracts*. 2017. P. 70–73.

8. New WHO Asia-Pacific centre for environment and health to open in Seoul. URL: <https://www.who.int/westernpacific/news/item/15-01-2019-new-who-asia-pacific-centre-for-environment-and-health-to-open-in-seoul> (Дата звернення: 23.11.2023).

9. Урбан-рішення: у Південній Кореї планують побудувати колесо огляду без спиць. URL: <https://rubryka.com/2023/03/11/urban-rishennya-u-pivdennij-koreyi-planuyut-pobuduvaty-koleso-oglyadu-bez-spyts/> (Дата звернення 22.11.2023).

10. Рішення для відбудови: для Бучанської громади Південна Корея побудує очисні споруди. URL: <https://rubryka.com/en/2023/09/16/bucha-ochysni-sporudy/> (Дата звернення 21.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-28>

Стрихоцький Т. Л.

*аспірант кафедри міжнародних відносин,
Національного університету «Острозька академія»
м. Острог, Рівненська область, Україна*

СПІВПРАЦЯ МІЖ ОАЕ ТА КНР У СФЕРІ «ЧИСТОЇ» ЕНЕРГЕТИКИ

У наш час кліматичні зміни все більше виходять на порядок денний міжнародної політики. Глобальна зміна клімату спричинена ростом частки парникових газів в атмосфері загрожує загострити існуючі зовнішньополітичні проблеми між державами та створити нові не враховуючи шкоди для екосистем і планети, в цілому. Найбільш

ефективним способом вирішення проблеми є зменшення викидів, шляхом енергетичного переходу на «чисте» паливо. КНР і Об'єднані Арабські Емірати є важливими акторами у сучасних міжнародних відносинах та представниками Глобального Півдня. Успішні взаємодії у сфері «чистої» енергетики між цими державами дозволять покращити екологічний, економічний та політичний ландшафт у цих державах.

Декларативні основи економічної та енергетичної політики КНР у світі містяться у документі під назвою «План дій з ініціативи Пояс і Шлях» (2015 р.). Автори документу лише двічі згадують кліматичні зміни, закликаючи держави-члени ініціативи розбудовувати екологічно нейтральну інфраструктуру та посилити кооперацію у сфері протистояння зміні клімату [1]. Біла книга «Енергія у нову еру Китаю» (2020) розширює тези «Плану дій» та виділяє два основні напрямки кліматичної політики та політики у сфері «чистої» енергетики. Першим напрямом є посилення співпраці з великими міжнародними організаціями, як ООН, Світовий Банк, Азійський Банк розвитку та розвиненими державами, як Німеччина. Другий напрям передбачає поглиблення співпраці у боротьбі з кліматичними змінами, зокрема у розвитку «чистої» енергетики на рівні Південь-Південь з іншими державами, що розвиваються [2]. Документ «Арабська політика Китаю» (2016) уточнює пріоритети КНР у політичних, економічних та соціальних відносинах з арабськими державами загалом і арабськими монархіями Перської затоки зокрема. Документ підкреслює однакову позицію КНР і арабських держав стосовно кліматичних змін а також однакові погляди на їх вирішення. КНР визначає патерн співпраці 1+2+3, три позиції із яких так чи інакше пов'язані з енергетикою. В основі співпраці визнана традиційна енергетика. Однак, у якості потенційних сфер відносин є ядерна енергетика та нові сфери енергетики: сонячна, вітрова та гідроенергетика [3].

Офіційна документація ОАЕ містить як декларативні, так і практичні положення про співпрацю у сфері «чистої» енергетики. Декларативні основи енергетичної політики ОАЕ виражені у стратегічних документах: Vision 2021 та Vision 2031. Обидва документи містять загальні положення про важливість боротьби із кліматичними змінами і те, що ОАЕ буде піонером «зеленої революції». Варто зазначити, що Vision 2031 чіткіше визначає завдання ОАЕ: бути серед держав-прикладів втілення ефективної енергетичної політики, яка не завдає шкоди клімату [4]. «Національна енергетична стратегія до 2050 р.» (2017) ще більше конкретизує мету ОАЕ у енергетичній політиці: досягнути вуглецевої нейтральності до 2050 року. Крім цього, Стратегія передбачає перетворення ОАЕ на великого виробника водню до 2031 р. і посилення позицій на світовому ринку водню до 2050 року

[5]. Доповненням до «Національної енергетичної стратегії» є «Національна воднева стратегія до 2050 р.» (2023). Міністр енергетики ОАЕ Сухейль аль-Мазруї у передмові до документу стверджує, що швидке її впровадження дозволить зберегти позиції великого виробника та експортера енергії, і лідера світової енергетичної індустрії у майбутньому. Відзначається, що ОАЕ має хороше розташування і географію, щоб стати великим експортером і виробником водню для європейського та азійського ринків, а водень з Об'єднаних Арабських Еміратів є одним з найдешевших у світі за ціною \$1.5 за кілограм [6].

Найбільшого розвитку у двосторонній співпраці КНР та ОАЕ досягло використання сонячної енергії. Так, у 2022 році китайська Hunan Thermal Power підписала контракт з урядом ОАЕ на будівництво сонячної електростанції у провінції аль-Дхафра з однойменною назвою, потужністю у 2 000 мегават. Проект привернув увагу як еміратських, так і китайських інвесторів з компанії Jinko Power [7]. Сьогодні електростанція «аль-Дхафра» є серед найбільших сонячних електростанцій у світі за площею та потужністю. Її відкриття відбулося 17 листопада 2023 року [8]. Окрім «аль-Дхафри», китайська Jinko Power розглядається урядом ОАЕ серед можливих підрядників на проєкті сонячної електростанції аль-Аджбан, потужністю у 1.5 гігават [9]. Інша китайська компанія Shanghai Electric розбудовує четверту фазу електростанції під назвою Mohammed bin Rashid Al Maktoum Solar Park у еміраті Дубай, яка використовує технологію концентрованої сонячної енергії. Сумарна потужність четвертої фази складатиме 950 мегават електроенергії. Представники Shanghai Electric відзначають, що проєкт є інноваційним і позбавлений багатьох проблем, які були раніше притаманні сонячній енергетиці [10].

Китайські компанії не тільки будують сонячні електростанції, але й розвивають місцеве виробництво. Так, у 2023 році представники китайської компанії Trina Solar заявили про будівництво підприємства із виробництва сонячних панелей та компонентів до них в ОАЕ. Підприємство матиме річну виробничу потужність близько 50 тисяч тонн кремнію високої чистоти, 30 гігават кремнієвих пластин і 5 гігават батарейних модулів. Проєкт буде розташований у промисловій зоні Халіфа в Абу-Дабі [11].

Співпраця відбувається, також, і у сфері вітроенергетики та виробництва водню. Демонстраційний проєкт китайської компанії PowerChina має загальну встановлену потужність 117,5 мегават і складається з чотирьох вітрових електростанцій. Підприємство включає 23 вітрові турбіни потужністю 4,5 мегават кожна та 14 мегават фотоелектричних панелей, розподілених по гірських районах еміратів Абу-Дабі та Фуджайра [12]. У травні 2023 дубайська компанія NWTN

і СМЕС Middle East, дочірня компанія China Machinery Engineering Corporation, оголосили про плани спільного будівництва підприємства із водню потужністю 20 мегават в еміраті. У тандемі двох компаній, саме китайська СМЕС Middle East відповідатиме за технічну реалізацію проєкту [13].

Таким чином, можна з упевненістю сказати, що співпраця у галузі «чистої» енергетики є серед державних пріоритетів як Китаю, так і ОАЕ. При цьому, варто відзначити відмінності у підходах, адже КНР фокусується на сонячній та вітровій енергетиці, тоді як головним пріоритетом ОАЕ є виробництво водню. На практиці, ми бачимо, що найбільш плідною і системною сферою співпраці між Китаєм та ОАЕ є сонячна енергетика у якій реалізовано найбільше проєктів. Співробітництво у вітровій енергетиці поки обмежується єдиним спільним реалізованим проєктом. Насамкінець, сфера виробництва водню поки залишається перспективною для обох сторін. Зважаючи на динаміку співпраці, можна з упевненістю очікувати її поглиблення у майбутньому.

Література:

1. Full text: Action plan on the Belt and Road Initiative. The State Council of the People's Republic of China. 2015. URL: https://english.www.gov.cn/archive/publications/2015/03/30/content_281475080249035.htm
2. Energy in China's New Era. The State Council Information Office of the People's Republic of China. 2020. URL: https://www.jaea.go.jp/04/kokusaibu/ja/overseas_topics/docs/2020122101.pdf
3. Full text of China's Arab Policy Paper. China.org. 2016. URL: http://www.china.org.cn/world/2016-01/14/content_37573547.htm
4. We the UAE 2031. Telecommunications and Digital Government Regulatory Authority. 2022. URL: <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/strategies-plans-and-visions/innovation-and-future-shaping/we-the-uae-2031-vision>
5. UAE Energy Strategy 2050. Telecommunications and Digital Government Regulatory Authority. 2017. URL: <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/strategies-plans-and-visions/environment-and-energy/uae-energy-strategy-2050>
6. National Hydrogen Strategy. Telecommunications and Digital Government Regulatory Authority. 2023. URL: <https://u.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/strategies-plans-and-visions/environment-and-energy/national-hydrogen-strategy>

7. Chinese firm signs Abu Dhabi solar contract. Power Technology. 2022. URL: <https://www.power-technology.com/comment/chinese-firm-abu-dhabi-solar/?cf-view>

8. Deputy Ruler of Abu Dhabi Inaugurates World's Largest Single-Site Solar Power Plant Ahead of COP28. *PR Newswire*. 2023. URL: <https://www.prnewswire.com/in/news-releases/deputy-ruler-of-abu-dhabi-inaugurates-worlds-largest-single-site-solar-power-plant-ahead-of-cop28-301992286.html>.

9. UAE's Al-Ajban solar project gets bids from 4 developers, including ACWA Power. Arab News. 2023. URL: <https://www.arabnews.com/node/2335761/business-economy>.

10. Dubai's concentrated solar power project starts supplying electricity to the grid – statement. *Zawya*. 2022. URL: <https://www.zawya.com/en/projects/utilities/dubais-concentrated-solar-power-project-starts-supplying-electricity-to-the-grid-statement-hv2el4px>.

11. Trina Solar's Shares Rise After Chinese Firm Reveals Plan to Build Large Base in UAE. *Yicai global*. 2023. URL: <https://www.yicaiglobal.com/news/chinas-trina-solar-to-build-large-solar-base-in-uae>.

12. China-Built First Wind Power Project in the UAE Put into Operation. SASAC. 2023. URL: https://en.sasac.gov.cn/2023/10/10/c_15992.htm.

13. UAE's NWTN and China's CMEC plan to co-develop 20MW green hydrogen plant. *Zawya*. 2023. URL: <https://www.zawya.com/en/projects/bri/uaes-nwtm-and-chinas-cmec-plan-to-co-develop-20mw-green-hydrogen-plant-baqvatqd>.

Фролов С. В.

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського
спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державного біотехнологічного університету
м. Харків, Україна*

КИТАЙ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Виходячи із сучасних тенденцій політико-економічного розвитку світу, можна чітко бачити процеси подальшого випереджального розвитку Китаю. Ця країна формує новий світогосподарський устрій. Стратегія Китаю полягає у забезпеченні економічної безпеки шляхом досягнення технологічного суверенітету, фінансово-економічної самодостатності, випереджального економічного розвитку та підвищення рівня життя населення. Реалізація проекту «Один пояс – один шлях». Ідея «поясу» пов'язана з прямим сухопутним коридором з Китаю, через Середню Азію, Туреччину та Іран на ринки Європейського Союзу – в обхід морського шляху, який контролюють США. Це набуває актуальності у зв'язку з майбутнім протистоянням з можливою віссю з Японії, США, Австралії та Індії. Де Австралія найслабша ланка, а Індія – найімовірніший і непримиренний супротивник. «Сучасна зовнішня політика КНР перебуває в стадії перезавантаження. КНР прагне не тільки мати більше вагу в міжнародних організаціях, а й по суті змінювати самі правила гри в глобальній політиці по мірі зміцнення своїх геоекономічних та військових ресурсів. Зовнішня політика Китаю будується на базі основного національного інтересу – економічного виживання, з чим пов'язана його стремління зміцнити свої позиції в різних регіонах світу, багатих на запаси стратегічної сировини, і забезпечити шлях її транспортування. Зовнішня економічна стратегія стає для Пекіна життєво необхідною стратегією» [1, с. 101].

За останні десятиліття Китай досяг значних успіхів в ІТ технологіях. Однак, сучасний Китай живе у умовах глобалізації, Існує залежність КНР від імпорتنих комплектуючих. У серпні 2022 року США прийняли так званий «Закон про чіпи», який встановлює заборону на експорт передових мікросхем та обладнання до Китаю. США мають можливість заборонити будь-які американські інвестиції у високотехнологічні китайські компанії. Крім цього, США домовились

з Японією, Нідерландами, Тайванем про приєднання до експортних обмежень. У Китаю, поки немає можливості виробляти власні високотехнологічні чіпи, необхідні для обробки великих даних і технологій штучного інтелекту. Такий стан справ загрожує просіданням цілих галузей економіки, а також технологічною та військово-технічною відсталістю. Тайвань, на відміну від Китаю, виробляє чіпи останнього покоління. На сьогоднішній день, країн здатних робити верстати для сучасних чипів всього три. Це Голландія, Японія та США.

Курс на воз'єднання з Тайванем – частина офіційної повістки КНР. Китайська влада зробила ставку на якнайшвидше вирішення питання з Тайванем. Керівництво КНР стверджує, що проблема Тайваню – це серйозний виклик американо – китайським відносинам, і що Китай не виявить м'якості у вирішенні тайванської проблеми. В свою чергу США протистоять китайським планам не лише на словах, а й на ділі. Йдеться про постачання зброї Тайваню. Американське керівництво напередодні виборів не бажає демонструвати видимість поступок Китаю. Більш того, візит спікера Палати представників США Ненсі Пелосі до Тайваню (серпень 2022 р.) був викликом Китаю і не залишає мало шансів для виходу з цієї кризи. Після чого Китай і став проводити військово-морські операції за двадцять миль від берегової лінії Тайваню. Однак, повномасштабне військово вторгнення на острів несе серйозні політичні та військові ризики для Китаю. КНР зважиться на пряме вторгнення лише в тому випадку, якщо Тайвань на урядовому рівні офіційно проголосить свою незалежність від Китаю. Ціль Китаю полягає в тому, щоб змусити керівництво Тайваню сісти за стіл переговорів на умовах КНР.

Деякі аналітики зі США прогнозують свій програш на січневих виборах на Тайвані. Якщо це станеться, технологічний потенціал Тайваню працюватиме на військову та економічну міць КНР, що допоможе їй конкурувати на світовій арені. Але, допустити цього США не можуть. Тому, виходячи зі сказаного, можна прогнозувати загострення ситуації в цьому регіоні. «Як будуть розвиватися події, якщо КНР почне вирішувати «тайванську проблему» силою. В цьому випадку постає питання: чи втрутяться в цей конфлікт США? Деякі дослідники вважають, що – ні» [2, с. 73]. Але, як пишуть автори статті, ««Тайванська проблема» у міжнародних відносинах та перспективи її вирішення», «... США втрутяться, оскільки приєднання Тайваню означало б грандіозне посилення економічного та політичного становища КНР на міжнародній арені, а цього США, держава яка ніколи не відмовиться від світового лідерства просто не допустить. В результаті зіткнення держав з таким військовим потенціалом, як

США та КНР, відбудеться значний політичний дисбаланс, який вплине не тільки на міжнародні відносини в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, а й на світову політику в цілому» [Там само]. Мабуть, це питання, також стало предметом для обговорення на зустрічі у Сан-Франциско між лідерами обох держав (листопад 2023 р.).

Література:

1. Комличенко А. А. Зовнішньополітична стратегія КНР. *Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*. 2021. Т. 4. № 1. С. 95–104.

2. Шевчук О. В., Надрага Х. М. «Тайванська проблема» у міжнародних відносинах та перспективи її вирішення. *Наукові праці Чорноморського національного університету імені Петра Могили*. 2007. Т. 76. Вип. 63. С. 69–74.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-30>

Chukhnii O. Yu.

*Postgraduate Student at the Department
of International Economic Relations
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine*

THE GREATER BAY AREA IN PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA: A METROPOLITAN HUB FOR INNOVATIONS

The growing trend of urbanization is leading to not only an increase in the number and size of cities and metropolitan areas, but also to the formation of new clusters of adjacent cities [1]. These clusters, becoming more interconnected and functionally cohesive, are evolving into “mega-regions”. As these regions begin to coordinate and plan for mutual dependency, it becomes increasingly feasible for companies and facilities to be located in one area of the region while catering to the entire region. This integration of the region offers significant benefits for the business sector.

There are three such urban archipelagos in People’s Republic of China: Greater Bay Area (GBA): Guangzhou, Shenzhen, Hong Kong (HK), Dongguan, Foshan, Zhongshan, Huizhou, Zhuhai, Jiangmen, Zhaoqing, Macao; Jing-jin-ji: Beijing, Tianjin, Shijiazhuang, Tangshan, Baoding and

Yangtze River Delta: Shanghai, Nanjing, Hangzhou, Suzhou, Ningbo, Changzhou, Wuxi, Shaoxing, Nantong.

The Greater Bay Area, a dynamic hub for industry, services, and consumption, encompasses eleven major cities – including the special autonomous cities of Hong Kong and Macao, along with nine cities in Guangdong province. Over the past 15 years, this area has been central to coordination and regional economic growth in China. The Greater Bay Area has evolved into one of the wealthiest and most productive regions globally. Hong Kong is renowned for its international finance, high-value trade, and higher education. Macao is a hub for tourism and conferences. Shenzhen leads in information technology, biotechnology, and new materials. Guangzhou is known for its administrative and distribution services. Foshan and Dongguan excel in advanced manufacturing, while Zhuhai specializes in services, tourism, and leisure. Meanwhile, Zhongshan, Huizhou, Jiangmen, and Zhaoqing contribute with their comprehensive industry chains in manufacturing, trade, and logistics.

The primary focus for regional development in the Greater Bay Area is being placed on the four core cities: Hong Kong, Macao, Guangzhou, and Shenzhen, with the remaining seven cities offering support through their unique specializations and complementary roles.

Since 2018, there has been a relaxation of policy by governments concerning movement within the Greater Bay Area. This includes simplified visa regulations, such as extending the duration of visa-free stays from 72 to 144 hours for citizens of 53 countries, and allowing foreign workers (including those from Hong Kong and Macao) to participate in social protection schemes in Guangdong.

Recent developments in transportation infrastructure, including various rail and road projects, have significantly improved inter-city travel within the Greater Bay Area. This enhancement supports a more varied labor and housing market. A notable example is the bridge connecting Zhuhai with Hong Kong and Macao, which has reduced travel time from four hours to just 45 minutes and now accommodates around 70,000 commuters daily. As a result, Zhuhai has become an increasingly attractive residential option for commuters within the Greater Bay Area, offering an alternative to the congested markets of the two autonomous cities.

The synergy of individual city strengths within the Greater Bay Area has created a leading global region in trade. This has led to a growing demand for services in trade certification, supply chain, and logistics, presenting new opportunities for innovative start-ups and SMEs in the maritime sector.

Factories in the Greater Bay Area are responsible for 37% of China's exports, making the region equivalent to the world's fourth largest exporter [3]. This success is supported by a robust network of transportation and

shipping infrastructure, capable of efficiently dispatching goods worldwide. The ports of Hong Kong, Shenzhen, and Nansha not only meet current export demands but also have additional capacity. They are encouraged to identify and cultivate their unique capabilities within the blue economy. Nansha, in particular, has made strides in its marine industry, encompassing advanced sectors such as shipbuilding, high-end marine equipment manufacturing, ocean transport, marine science and technology, and coastal tourism. It recently launched a new maritime research center focusing on sustainable development technologies for islands and reef areas and the sustainable utilization of sea resources in the Greater Bay Area.

The Greater Bay Area's international outreach extends beyond maritime trade. As per the 2019 Outline Development Plan, Macao is designated as the gateway to lusophone (Portuguese-speaking) markets, leveraging its cultural influence and soft power.

The Greater Bay Area is increasingly enhancing its innovation capacity in sectors like high-value manufacturing, biotechnology, fintech, artificial intelligence, and robotics. Its primary strategies include fostering research and development (R&D), expanding access to capital and financing options, and cultivating technological expertise [2].

The Greater Bay Area Development Plan outlines new government initiatives aimed at strengthening intellectual property laws, their enforcement, and protection, which are crucial factors for entrepreneurs. The Hong Kong government is reforming its procurement procedures to facilitate digital service delivery, enabling smaller contract sizes and shorter timescales, thus opening opportunities for startups and SMEs.

Enhancing capital access requires public sector support. City governments have announced industry-specific tax reductions, such as Shenzhen's cuts in the Qianhai Free Trade Zone and Hong Kong's capped 300% tax deduction on corporate R&D spending. Some cities have also introduced dedicated public investment and venture funds, like Hong Kong's HKD2bn Innovation & Technology Venture Fund.

Shenzhen, with its established manufacturing base and comprehensive supply chain, is highly attractive for Chinese entrepreneurs. It enables efficient commercialization of high-tech innovations. The city aims to support talent and emerging companies by establishing new incubators every year.

All these efforts to bolster the innovation and technology sector aim to attract global talent, supported by programs such as the Shenzhen-HK Youth Innovation Entrepreneurship Base, the Nansha Guangdong-HK-Macao Youth Entrepreneur Hub, and various other platforms and bases across cities like Zhongshan, Dongguan, and Huizhou, focused on fostering youth innovation and entrepreneurship.

In summary, mega-regions present significant potential benefits to the cities involved, along with their businesses and residents. However, their success extends beyond mere geographical closeness. It demands careful planning, substantial investment, effective governance, and necessitates adaptations to operations on a new, larger regional scale.

Bibliography:

1. Chukhnii O., Zvarych R., Lutsiv R. The Potential of Asian Urban Archipelagos. 2022. P. 184-187. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/182/3611/8175> ; DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-47>

2. Chukhnii O., Zvarych R., Lutsiv R. AI as a driver of formation of intelligence city geoeconomic clusters in China. *Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів, м.Тернопіль, 28–29 березня 2023 року. Тернопіль, 2023. С. 256–259.

3. Mega-Regions of the 2 Future: GBA and its Global Piers 2019. Issued by HSBC Bank plc.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-31>

Шуляк С. В.

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент міжнародних економічних відносин та регіональних студій
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

АРАБСЬКІ КРАЇНИ У БЛИЗЬКОСХІДНІЙ ПОЛІТИЦІ КНДР

Відносини Кореїської Народно-демократичної Республіки (КНДР, Північної Кореї) з країнами Близького Сходу, не є пріоритетом серед науковців. Стосунки КНДР з США, Китаєм, Росією, Японією і Південною Кореєю привертають набагато більшу увагу, особливо коли йдеться про ядерну та ракетну програми Пхеньяну, що становлять загрозу міжнародній безпеці. Проте, останнім часом, інші аспекти міжнародної активності КНДР усе частіше потрапляють до уваги експертів з міжнародних відносин, у контексті аналізу подій та процесів у різних регіонах світу, що сьогодні визначають політичну

ситуацію у світі. Так, зокрема, занепокоєння світової спільноти викликає співробітництво КНДР з деякими близькосхідними державами у галузі розвитку ядерних і ракетних технологій, а також її причетність до діяльності терористичних груп, що атакують Ізраїль і провокують ескалацію збройного насильства у цьому перенасиченому конфліктами регіоні.

В останні роки все частіше з'являються публікації в яких розглядаються окремі аспекти близькосхідної політики КНДР. Більшість з них зосереджені на військовій співпраці КНДР з Іраном, у зв'язку з проблемою нерозповсюдження ядерного озброєння і ракетних технологій. Разом з тим, деякі з них приділяють увагу співробітництву КНДР з арабськими країнами. Серед них можна згадати, зокрема, праці Л. А. ас-Сауда [1], Л. Чой, Дж. Шин та Х. Лі [2], Дж. Феффера [3], А. Мансурова [4], С. Міямото [5], Н. Сонга [6], Б. Жалонтаї та Дж. Ю [7].

У 1950–1960-ті рр., холодна війна визначала характер стосунків КНДР з державами Близького Сходу. В умовах коли Північна і Південна Кореї вели боротьбу за легітимність, прагнучі дипломатичного визнання, саме логіка холодної війни була основним чинником, що визначав зовнішню політику КНДР. Відповідно, для неї, як для держави з комуністичним режимом, СРСР та його союзники, а також країни-учасниці Руху неприєднання стали пріоритетами з точки зору налагодження дипломатичних стосунків. Це цілком стосувалося й країн арабського світу, з якими КНДР встановила дипломатичні відносини: Алжир (1958), Північний Ємен (1963), Єгипет (1963), Сирія (1963 р.), Ірак (1968), Південний Ємен (1968), Судан (1969), Лівія (1974).

Щоб краще зрозуміти специфіку близькосхідної політики КНДР слід усвідомлювати загальну природу зовнішньої політики КНДР. Йдеться про її яскраву антиамериканську спрямованість, що сформувалася ще під час Корейської війни. Конфронтація з США є важливим елементом легітимації північнокорейського режиму на чолі з сімейною династією Кімів. Тому жорстка антиамериканська риторика та підтримка антиамериканських сил у різних регіонах світу забезпечувала не тільки налагодження на цьому ґрунті партнерських стосунків з різноманітними акторами світової політики (особливо під час холодної війни), але й мала сприяти підтримці його населенням країни.

Ще одна риса близькосхідної політики КНДР – її антиізраїльський характер, пояснюється не якоюсь особливою ворожістю північнокорейського режиму до самої держави Ізраїль, а скоріше загальною антиамериканською спрямованістю його зовнішньої політики.

Це можна розглядати як своєрідну форму антиамериканізму, через союзні стосунки Ізраїлю та США, а також, як ефективний механізмом налагодження стосунків з арабськими країнами.

З 1970-х рр. близькосхідна дипломатія КНДР поступово почала втрачати ідеологічне забарвлення, проте, тримаючись своєї антиамериканської та антиізраїльської риторики, вона надавала першочергового значення розвитку партнерських стосунків саме з антиамериканськими державами, передусім, Лівією, Сирією та Іраном (після ісламської революції 1979 р.). Саме ці три країни, а також Єгипет (через особисту дружбу Кім Ір Сена та Х. Мубарака) стали на довгі роки пріоритетними партнерами для Північної Кореї на Близькому Сході [6, с. 76; 5, с. 51].

Вже починаючи з 1970-х р. акцент у стосунках КНДР з її близькосхідними партнерами було зроблено на військовій сфері, чому сприяла військово-політична ситуація в регіоні. Слід, також, зазначити, що активне військове співробітництво КНДР з країнами Близького Сходу не може бути пояснене лише ідеологічними настановами. За активним експортом зброї поряд з ідеологічними, завжди стояли й не менш важливі економічні міркування. Справа в тому, що Північна Корея завжди гостро відчувала нестачу іноземної валюти, і продаж зброї став чи не єдиним більш менш стабільним джерелом її надходження. Отже пошук джерел надходження валюти є одним з ключових завдань КНДР на Близькому Сході.

Слід зазначити, що численні міжарабські протиріччя суттєво ускладнювали налагодження стосунків з потенційними партнерами, адже налагодження співробітництва з однією країною могло спровокувати погіршення стосунків з іншою. Так, партнерство з Єгиптом спровокувало наприкінці 1970-х рр. розрив з Іраком, що у свою чергу, визначило підтримку Ірану з боку КНДР під час ірано-іракської війни [7, с. 230–232]. Розрив з Іраком і підтримка Ірану, натомість, посприяли зміцненню стосунків КНДР з тими арабськими режимами, що мали напружені стосунки з Іраком (Х. Асадом в Сирії та М. Каддафі в Лівії). Експерти зазначають, що однією з проблем з якою тривалий час стикається Пхеньян на Близькому Сході є протистояння шіїтських і сунітських держав («Sunni–Shiite Dilemma») [2, с. 604], адже серед його найближчих партнерів є представники обох течій.

Лише на межі 1980–1990-х рр., після закінчення холодної війни, КНДР активізувала свою політику стосовно арабських монархій. Після розпаду СРСР та радянського блоку, а також охолодження відносин з Китаєм, Північна Корея втратила значні обсяги іноземної економічної допомоги. Це змусило її шукати нових заможних партнерів. Були встановлені дипломатичні стосунки з Мороко (1989), Оманом (1992)

і Катаром (1993). Пізніше були налагоджені стосунки з Кувейтом (2001), Бахрейном (2001) та ОАЕ (2007).

Через дефіцит валюти КНДР не імпортує енергоносії з Перської затоки і покладається, у цьому сенсі, на імпорт з Китаю. Проте, незважаючи на відсутність енергетичних відносин, вона взаємодіє з країнами-членами РСАДПЗ у трьох сферах: підтримує офіційні дипломатичні відносини з п'ятьма з шести країн; продовжує експорт зброї (хоча він суттєво скоротився через міжнародні санкції); здійснює експорт своєї робочої сили до країн регіону (передусім до Катару) [3]. Останній напрямок викликає підвищену увагу фахівців, адже фактично йдеться про своєрідний механізм уникнення санкцій і забезпечення нового джерела надходження валюти, коли експорт зброї вже не може виконувати цю функцію в умовах санкційного режиму [1].

«Арабська весна» послабила позиції Пхеньяну в арабському світі й спричинила до погіршення стосунків з деякими колишніми партнерами. Через партнерство з М. Каддафі стосунки з новим лівійським режимом (у Тріполі) не склалися і він заклав посольство у КНДР. Після повалення Х. Мубарака (2011) погіршилися стосунки з Єгиптом, який явно надає перевагу стосункам з Південною Кореєю. Під час громадянської війни в Сирії Пхеньян рішуче підтримував режим Асада. Час від часу у пресі з'являлися повідомлення про наявність у Сирії північно-кореїських військ, хоча офіційно Пхеньян це заперечував [4]. Сьогодні саме режим Б. Асада в Сирії є головним партнером КНДР серед арабських країн [5, с. 57].

Отже, що політика КНДР щодо арабських країн, незважаючи на помітне ідеологічне забарвлення, має цілком прагматичний характер та спрямована на забезпечення національних інтересів в умовах переважно несприятливого міжнародного середовища. Фактично йдеться про певне поєднання ідеології та прагматики. У часи холодної війни ідеологічний аспект домінував і КНДР керувалася, переважно, логікою біполярного протистояння, встановлюючи партнерські стосунки з антиамериканськими та антиізраїльськими режимами. Проте акцент на військово-політичне співробітництво завжди мав і економічну складову, адже експорт зброї в регіон розглядався як джерело отримання валюти, необхідної для забезпечення виживання правлячого режиму.

Закінчення холодної війни, а потім «Арабська весна» спонукали КНДР усе більше керуватися прагматичним міркуванням і шукати нових партнерів у регіоні, саме з точки зору можливості отримання фінансових ресурсів, про що свідчить налагодження стосунків з монархіями Перської затоки.

Літэратура:

1. Al Saud L. A. The Hoo-Ha in Doha: Relations between North Korea and Qatar. *Harvard International Review*. November 10, 2019. URL: <https://hir.harvard.edu/the-hoo-ha-in-doha/> (Last accessed: 15.11.2023).
2. Choi L., Shin J., Lee H. The Dilemma of the ‘Axis of Evil’: The Rise and Fall of Iran-DPRK Relations. *The Korean Journal of Defense Analysis*. 2019. Vol. 31, № 4. P. 595–611. DOI: 10.22883/kjda.2019.31.4.007
3. Feffer J. North Korea’s Complicated Relationship With the Gulf. *Fair Observer*. May 20, 2016. URL: https://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/north-koreas-complicated-relationship-gulf-99077/ (Last accessed: 15.11.2023).
4. Mansourov A. North Korea: Entering Syria’s Civil War 38 *North*. November 25, 2013. URL: <https://www.38north.org/2013/11/amansourov112513/> (Last accessed: 15.11.2023).
5. Miyamoto S. North Korea’s Military Cooperation Policy Toward Iran and other Middle East Countries. *ROLES Review*. 2023. Vol. 3. P. 45–68. URL: <https://roles.rcast.u-tokyo.ac.jp/uploads/publication/file/48/publication.pdf> (Last accessed: 15.11.2023).
6. Song N. North Korea’s Middle East Diplomacy and the Arab Spring. *Israel Journal of Foreign Affairs*. 2016. Vol. 10, № 1. P. 75–89. DOI: 10.1080/23739770.2016.1181921
7. Szalontai B., Yoo, J. Maneuvering between Baghdad and Tehran. North Korea’s Relations with Iraq and Iran during the Cold War. *Journal of Cold War Studies*. 2023. Vol. 25, № 2. P. 179–247. DOI: doi.org/10.1162/jcws_a_01119

Ямпольська Л. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ІСЛАМСЬКИЙ ФУНДАМЕНТАЛІЗМ: ПРИЧИНИ АКТИВІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У сучасному ісламі розвиваються дві основні течії: традиціоналізм і модернізм. Традиціоналізм (фундаменталізм, консерватизм) виступає за збереження ісламу таким, яким він склався в період домодерних соціально-економічних, політичних і культурних інститутів і уявлень. Він протидіє будь-яким змінам як у релігійній сфері, так і в суспільному житті. На відміну від традиціоналізму, модернізм прагне реформувати, пристосувати мусульманський догматизм до потреб сучасного розвитку, відкидаючи одні концепції та розвиваючи інші. Найбільшу загрозу для соціуму становлять радикалізм і екстремізм, унаслідок чого ісламський традиціоналізм часто називають «войовничим ісламом», «реваншем Бога». Прихильники фундаменталізму вважають цілком допустимим використання терору і насильства для досягнення поставлених ними завдань, як правило, політичного характеру [1, р. 280].

Ісламський фундаменталізм – це форма радикального ісламу, пов'язана з вірою в те, що для повернення ісламським країнам «колишньої величі» мусульмани повинні відмовитися від усього, пов'язаного із «західними духовними цінностями та способом життя»; передбачає повернення до витоків – «фундаменту» ісламу часів пророка Мухаммада: пріоритету колективізму над індивідуалізмом (згуртованість у межах всемусульманської громади «умми»), рівності перед Аллахом, засудження накопичення багатств і лихварства, виправдання джихаду як священної війни проти «невірних» [2, р. 4–5].

В умовах глобалізації ісламський фундаменталізм є ідеологією, що претендує на інтеграцію деструктивних доктрин і практик в єдине ціле і має ознаки тоталітарної. У своїй політичній риторичі він об'єднує як традиційні мотиви (боротьба Заходу і Сходу, конфлікт цивілізацій, культур і релігій), так і різні форми соціального протесту (антиколоніалізм, націоналізм тощо) [3]. У запереченні принципів ліберального

суспільства і західної культури він виявився здатним набувати вкрай агресивних форм. У цих умовах важливо розмежувати іслам як релігію та політичну ідеологію. Остання, подібно до інших політичних ідеологій (націоналізм, комунізм, фашизм), набуває власної логіки розвитку, незалежної від первинних складових [4, р. 10].

Відмінна риса ісламського фундаменталізму полягає в тому, що він претендує на врегулювання всіх сфер суспільної діяльності: соціально-економічних відносин, політики, ідеології, юриспруденції, моралі, способу мислення. Це впливає з універсального характеру самого ісламу, що безпосередньо бере участь у формуванні державності та економічного устрою мусульманських країн [5, с. 227]. Ісламський фундаменталізм є основою релігійно-політичного екстремізму, що набуває все більш агресивних форм, зокрема міжнародного тероризму.

Основними причинами стрімкого поширення ісламського фундаменталізму в сучасному світі стали наступні: відсутність у більшості мусульманських держав політичних сил демократичної орієнтації; невдачі при проведенні економічних реформ соціалістичного або ліберально-буржуазного характеру; активне проникнення в країни ісламу Заходу, що намагається нав'язати свою модель розвитку та закріпити військову присутність; напруженість в арабо-ізраїльських відносинах (діяльність угруповань «ХАМАС», «Брати мусульмани», «Палестинський ісламський джихад», «Аль-Джихад»); війни в Афганістані та Іраку (рух «Талібан», «Ісламська держава Іраку та Леванту»); «арабські революції» та громадянські війни в Лівії, Сирії, Ємені («Лівійська ісламська бойова група», «Ісламська держава Іраку та Леванту в Лівії», «Ісламський фронт Сирії», «Джебхат ан-Нусра», «Вілаят Ємен»). Радикальний ісламізм спровокований сучасними секуляризаційними процесами в ісламському світі, втратою традиційних релігійних цінностей і послабленням моралі у суспільстві; його успіх обумовлений антизахідною та антимодернізаційною спрямованістю [6].

Основною причиною успіху фундаменталістських ідей став ідейно-політичний контент ісламістської доктрини. Ідеологія ісламських радикалів ґрунтувалася на загальноприйнятих релігійних традиціях і була доступна для розуміння широких мусульманських мас. Відзначимо провідні установки, які схвалюються більшістю теоретиків ісламського фундаменталізму:

1. Ідея універсальності ісламу – нероздільності релігії та суспільства.

2. Заклик повернення до первинного, «чистого» ісламу, під яким розумілося звільнення релігії від різних багатовікових нашарувань, підкреслювалася необхідність жити виключно за Кораном і Сунною.

3. Гасло панісламізму. Оскільки в Корані термін «єдність» («аль-вахда») виражається словом «віра» («аль-іман»), то мусульманська нація, за вченням ісламу, – єдина нація, що об'єднує в своїх межах всіх братів по вірі, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Поняття «аль-іман» включає три основні елементи: словесне визнання істинності Аллаха, його писань і його посланників; внутрішня згода, усвідомлення серцем істинності Аллаха; добрі справи, виконання розпоряджень ісламу, релігійних обов'язків. Звідси і відоме гасло «Братів мусульман»: «Іслам – це батьківщина і громадянство».

4. Ідея відродження халіфату, де світська та релігійна влада були б невіддільні одна від одної, а саме життя мусульманської громади визначалося колективізмом, соціальною та економічною справедливістю. Слід відзначити той факт, що суннітські богослови-правознавці вважали формальною основою існування халіфату не вказівки Корану, а одноголосну думку сподвижників Пророка Мухаммада, найбільш впливових теологів, і потім – всіх мусульман (іджма – узгоджена думка). Саме іджма надавала халіфату юридично обов'язкового характеру, перетворювала його на правову норму, принцип, елемент системи мусульманського права в цілому.

5. Боротьба за ісламське правління, встановлення ісламського порядку. Оскільки іслам – це і влада, і її здійснення, законодавство, освіта, закон, суд, в його межах реальним може стати універсальний для правовірних мусульман порядок, сакралізований сурами Корану, хадисами Сунни, а також положеннями чотирьох провідних суннітських мазхабів (ханіфітів, малікітів, шафіїтів і ханбалітів) [7, с. 67–68].

Таким чином, до другої половини ХХ ст. вже діяла значна кількість об'єктивно сформованих в ході історичного розвитку мусульманського Сходу причин радикалізації ісламу, зокрема:

1) давня традиція протистояння Заходу, яка закріпилася в колоніальний і постколоніальний період і зростає в сучасному світі;

2) обмежений, локальний, незакінчений характер модернізації і «вестернізації» Сходу в цілому, а мусульманського – особливо;

3) розчарування більшості пересічних мусульман у політиці світських націоналістів, а тим більше їхнього соціалістичного крила, не здатного справитися зі складністю постколоніальних проблем у країнах ісламу;

4) підсвідома відмова від усього, що пов'язане з політикою світських урядів, зокрема західних адміністративних, юридичних, ідеологічних систем, включаючи соціалізм і лібералізм як «імпортовані ідеології»;

5) виникнення і швидке поширення ідей ісламського фундаменталізму як реакції на «вестернізацію» мусульманського суспільства, хоча і обмежену, але таку, що підривала монополію ісламу в соціальній і духовній сферах життя;

6) стрімке зростання соціальної напруженості, яке стимулювалося в процесі поляризації мусульманського суспільства, в ході пауперизації села, неконтрольованої урбанізації і гігантських масштабів маргіналізації урбанізованого населення [1, р. 286].

Ключовим фактором активізації ісламського фундаменталізму наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. стали глобалізаційні процеси. Держави мусульманського Сходу випробовують на собі як їхні позитивні, так і негативні наслідки. Західний вплив і великий бізнес принесли в мусульманські країни західний спосіб життя. Традиційна архітектура, східні базари, кав'ярні зникли, замість них з'явилися торгові пасажі, ресторани швидкого харчування і готелі. Часто ненависть до Заходу викликана навіть не військовою присутністю в мусульманських країнах, а саме цими фактами. В наукових і політичних колах мусульманських країн багато хто переконаний у тому, що США в своїй політиці ставлення до ісламського світу керуються концепцією С. Хантінгтона про «зіткнення цивілізацій» [8].

Проте ісламський світ не заперечує глобалізацію як таку, а висуває свій проєкт глобалізації – альтерглобалізацію як альтернативу сьгоднішнім процесам. Він вимагає від сучасного світу, в першу чергу від Заходу, кардинальних змін: для того, щоб знайти механізми адаптації ісламського світу в новий міжнародний порядок, потрібні діалог і поступки з обох сторін. Варіант силового придушення боротьби ісламського світу проти глобалізації виглядає неперспективним. Опора на могутні силові структури дає широкі можливості, але в довгостроковому плані подібний спосіб вирішення питання боротьби з радикальним ісламом виявляється вкрай небезпечним. Необхідна участь ісламського світу і врахування його інтересів, які виражаються сьогодні в самосвідомості, що вибудовується на основі політичної доктрини ісламу, адаптованої до умов глобалізації.

Література:

1. Yampolska L. M. *Radical Islam and Jihad: the Problems of Modern Scientific Discourse. Man and Society in the Dimensions of Socio-Cultural Transformation: Scientific monograph.* Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 276–301. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-14>

2. Jihad and the Islamic Law of War. Amman: The Royal Aal Al-Bayt Institute for Islamic Thought, 2007. 79 p. URL: <https://ammanmessage.com/media/jihad.pdf>

3. Nassaj H. The Causes of Emergence and Development of Takfiri Groups in the Islamic World; from Confrontation of Tribal and Civilized Life to Confrontation of Tradition and Modernity. DOI: <https://doi.org/10.22054/QPSS.2018.15806.1460>

4. Juergensmeyer M. The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State. Berkeley: University of California Press, 1993. 292 p.

5. Ямпольська Л.М. Причини та фактори радикалізації ісламу в мусульманському суспільстві. *Сходознавство. Актуальність та перспективи* : матеріали III Міжнародної науково-методичної конференції (м. Харків, 6 травня 2022 р.) / ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків, 2022. С. 226–229.

6. Voelker McQuaid, Julia. The Struggle for Unity and Authority in Islam: Reviving the Caliphate? (A joint CNA/Wilton Park Conference). URL: https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/d0016777.a2.pdf

7. Ямпольська Л.М. Іслам і сучасний світ: Навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 190 с.

8. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 2011. 367 p.

НАПРЯМ 5. КРАЇНИ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЇ СХОДУ В СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-33>

Белік М. О.

викладач кафедри східних мов

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна*

ІНТЕРНЕТ-ЦЕНзуРА ТА СВОБОДА СЛОВА: ВЗАЄМОДІЯ МІЖ КОНТРОЛЕМ НАД МЕДІАПРОСТОРОМ ТА ВІДКРИТІСТЮ У КИТАЇ

Інтернет, як невичерпане джерело інформації та віртуальна площадка для обміну ідеями, є площиною складних взаємодій між свободою слова та прагненням держави до контролю. У Китаї ця боротьба виявляється особливо яскраво. Країна, де влада активно застосовує систему інтернет-цензури для забезпечення «гармонійного розвитку» і збереження політичної стабільності.

Метою даного дослідження є розкриття та аналіз взаємодій між свободою слова та прагненням Китайської Народної Республіки до контролю, яке виявляється через систему інтернет-цензури, зокрема Великий китайський брандмауер. Особлива увага приділяється визначенню впливу цього контролю на суспільство, політичну стабільність та розвиток інтернет-екосистеми в Китаї.

Актуальність дослідження: Дослідження визначає, як інтернет-цензура служить інструментом Китайської влади для забезпечення політичної стабільності та «гармонійного розвитку» суспільства. Дослідження аналізує, як обмеження свободи слова в мережі впливає на громадянське суспільство, активність інтернет-користувачів, а також їх можливість висловлювати свої погляди та обмінюватися ідеями. У цій тезі досліджується, як інтернет-цензура впливає на розвиток технологій в Китаї, враховуючи успішність великих інтернет-компаній та їхній внесок у світові тренди. Дослідження розкриває конфлікт між потребою в контролі та стрімкістю технологічного розвитку, індивідуальною свободою та стратегічними інтересами китайської влади, роблячи акцент на його актуальності в контексті сучасних глобальних тенденцій.

Контроль над інтернетом у Китаї здійснюється за допомогою Великого китайського брандмауера, який блокує доступ до ряду іноземних веб-сайтів і контенту, що вважається політично небезпечним чи неприйнятним для китайського суспільства. Китайський фаєрвол, відомий як Велика Китайська Стіна Інтернету, представляє собою систему технічних засобів та стратегій, які використовуються китайським урядом для контролю та обмеження доступу до певного контенту в мережі. Цей інструмент інтернет-цензури є ключовим елементом політики КНР щодо інформаційної безпеки та збереження політичної стабільності.

Фаєрвол блокує доступ до численних інтернет-ресурсів, таких як Google, Facebook, Twitter, YouTube та інші. Це робиться для запобігання розповсюдженню іноземних ідей, які можуть суперечити офіційній китайській ідеології. Фаєрвол використовує систему фільтрації для виявлення та блокування контенту, що містить небажані слова або фрази. Це допомагає уникнути розповсюдження небажаної інформації та забезпечити «гармонійний розвиток» суспільства. Китайська влада активно веде моніторинг соціальних мереж, таких як WeChat та Sina Weibo, для виявлення та блокування небажаних думок та висловлювань. Фаєрвол постійно вдосконалюється, використовуючи нові технології, щоб ефективно боротись із зростаючою кількістю інтернет-користувачів та їхньою активністю в мережі. Він суттєво обмежує свободу слова та вираження думок, зокрема в інтернеті, створюючи об'єктивні обмеження для громадян та журналістів. Хоча це обмеження може викликати критику, китайська влада стверджує, що це необхідно для забезпечення політичної стабільності та уникнення потенційних загроз для національної безпеки. Обмеження іноземних платформ сприяло розвитку внутрішнього китайського інтернет-екосистеми з численними платформами та сервісами, які задовольняють потреби користувачів в межах контрольованого середовища.

Китайський фаєрвол залишається об'єктом обговорення та критики як національно, так і міжнародно. Його вплив на інтернет-світ та відносини Китаю зі світом лише посилюється в умовах стрімкого технічного розвитку та зростаючої глобалізації. Інтернет-цензура в Китаї суттєво обмежує свободу слова, викликаючи хвилю обурення серед правозахисників та активістів. Однак, з іншого боку, вона дозволяє китайській владі ефективно контролювати потік інформації та уникнути потенційних загроз для стабільності країни. У контексті інтернет-цензури у Китаї слід зазначити і проактивний підхід влади до формування громадської думки. Контрольовані публікації та створення

альтернативної реальності дозволяють керівництву країни впливати на громадську думку і підтримувати певний образ влади.

Незважаючи на інтернет-цензуру, Китай активно просувається у сфері технологічного прогресу, розвитку штучного інтелекту та цифрової економіки. Інтернет-компанії, такі як Alibaba, Tencent та Huawei, визначають світові тренди і вносять значний внесок у розвиток інтернет-технологій.

Інтернет-цензура також має вплив й на літературу. Проте варто відзначити, що письменники та письменниці, які працюють в Китаї, часто використовують тонкі літературні ходи та виразність мови для того, щоб передати свої думки та враження, уникаючи при цьому прямих конфліктів з цензурою. Деякі можуть використовувати алегорії, метафори або образи, які можуть бути розшифровані читачами, знайомими із контекстом. Китайські письменниці демонструють велику креативність та винахідливість, коли мова йде про обхід інтернет-цензури в Китаї. Оскільки китайський уряд суворо контролює доступ до інформації в Інтернеті та блокує певні веб-сайти та соціальні мережі, письменниці шукають способи, як обійти ці обмеження, щоб донести свої ідеї до широкої аудиторії.

Одним з популярних методів є використання віртуальних приватних мереж (VPN). VPN дозволяють обходити блокування веб-сайтів та шифрувати з'єднання, забезпечуючи анонімність. Китайські письменниці можуть використовувати зарубіжні VPN-сервіси для отримання доступу до заблокованих інтернет-ресурсів та публікації своїх творів. Також, письменниці можуть використовувати соціальні мережі, які є популярними серед китайської аудиторії, такі як Weibo та WeChat, для поширення своїх ідей. Вони можуть створювати акаунти під псевдонімами або використовувати анонімність для захисту своєї особистої інформації, тим самим уникаючи прямого виявлення та цензури.

Деякі письменниці також використовують блоги та платформи для публікації своїх творів. Вони можуть використовувати платформи, що базуються за межами Китаю, або розміщувати свої тексти на інших веб-сайтах, де інтернет-цензура менш сувора. Незважаючи на це, варто зазначити, що китайські письменниці все ще стикаються з ризиком цензури та переслідування з боку уряду. Влада Китаю може приймати заходи для блокування інструментів обходу цензури та перешкоджати поширенню неприйнятних для них ідей. Тому письменницям доводиться бути дуже обережними та кмітливими, щоб залишатися активними в онлайн-середовищі та водночас уникаючи можливих наслідків. Отже, китайські письменниці використовують різноманітні техніки та інструменти для обходу інтернет-цензури в Китаї, так як

використання VPN, анонімні акаунти в соціальних мережах та використання зарубіжних платформ для публікації своїх творів. Однак, важливо пам'ятати, що ці заходи можуть бути пов'язані з ризиком, і письменникам слід бути обережними та усвідомлювати можливі наслідки

У Китаї інтернет-цензура та свобода слова представляють собою складну гру взаємодії, яка визначається балансом між контролем та відкритістю. Строгий контроль інтернет-простору забезпечує політичну стабільність, але обмежує свободу виразу та розвиток громадянського суспільства. При цьому технологічний розвиток створює нові можливості для відкритості та інновацій. Боротьба між свободою слова та контролем інтернет-простору в Китаї визначає сучасний ландшафт інформаційних технологій у країні. Китайський фаєрвол, як ключовий інструмент інтернет-цензури, відображає прагнення влади до збереження політичної стабільності та контролю над поширенням інформації. Обмеження доступу до іноземних платформ і контенту створює закритий інтернет-екосистему, сприяючи розвитку внутрішнього китайського інтернету.

Спроби китайських письменників та письменниць обійти цензуру викликають захоплення своєю креативністю та винахідливістю. Застосування віртуальних приватних мереж, анонімних акаунтів та використання зарубіжних платформ дозволяють їм висловлювати свої ідеї поза межами традиційних цензурних обмежень. Однак існує постійний ризик реакції влади, що може призвести до блокування інструментів обходу цензури та переслідування авторів

Незважаючи на інтернет-цензуру, Китай продовжує активно розвивати технології та цифрову економіку. Інтернет-компанії, що базуються в Китаї, зберігають світове лідерство у сфері технологій. Такий паралельний розвиток інновацій та цензурного контролю ставить Китай у непередбачений контекст глобального технологічного простору. Отже, у Китаї інтернет-цензура та свобода слова продовжують взаємодіяти, визначаючи сучасне обличчя інформаційного суспільства.

Література:

1. Schneider, Florian, 'Introduction', China's Digital Nationalism, Oxford Studies in Digital Politics (2018; online edn, Oxford Academic, 20 Sept. 2018), <https://doi.org/10.1093/oso/9780190876791.003.0001>, accessed 22 Nov. 2023.
2. The Great Firewall of China: How to Build and Control an Alternative Version of the Internet by James Griffiths, Jing Wang;

The Other Digital China: Nonconfrontational Activism on the Social Web WangJing Vol. 25, No. 3/4 (2018), pp. 265–269.

3. Ng, Jason Q, Blocked on weibo: what gets suppressed on China's version of Twitter (and why) New York: The New Press, 2013. 224 pages.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-34>

Калашнікова О.

Ph.D., постдокторант

*Університету імені Фрідріха-Александра міст Ерлангена-Нюрнберга
Ерланген, Німеччина*

**РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯПОНІЇ:
АНАЛІЗ ОНЛАЙН АКТИВНОСТІ
ПРОРОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИКІВ**

В сучасному інформаційному просторі російська пропаганда використовує різноманітні засоби та тактики для впливу на глобальну громадську думку. Наше дослідження зосереджується на проросійських наративах в дискурсі так званих "проксі-агентів" у Японії. Аналізуючи дописи в соціальних мережах політичних діячів, таких як Іссуйкай, Мунео Судзукі та Юкіо Хатояма, ми вивчаємо, як ці актори сприяють поширенню проросійської пропаганди, адаптованої для японської аудиторії, та впливають на формування громадської думки. Оскільки дезінформація продовжує еволюціонувати та адаптуватися в цифрову епоху, розуміння тонкощів проксі-агентів стає критичним для розуміння динаміки інформаційної війни.

Основні канали поширення російської пропаганди включають обліковий запис посольства Російської Федерації в Японії в соціальних мережах, де контент публікується японською, російською та англійською мовами. Контрольовані російським урядом медіа представлені японською версією Sputnik та культурним порталом Russia Beyond. Так звані "проксі-агенти" включають партії та політиків, таких як Іссуйкай і Мунео Сузукі, колишніх прем'єр-міністрів Йошіро Морі (LDP) та Юкіо Хатояма (DPJ), а також Асоціацію японсько-російської дружби. Операції з дезінформації через платформи соціальних мереж за допомогою соціальних ботів у поєднанні з кібератаками та створенням клонованих вебсайтів, ще більше підсилюють пропагандистські

зусилля Росії. Такі випадки, як вибори в США 2016 року, показують, як ця тактика використовується для маніпулювання громадською думкою та зриву демократичних процесів [2].

У випадку Японії дослідження Брауна [1] не підтвердило підозрілу активність до 2021 року. Однак дослідження япономовного Twitter в 2022 році показали стратегічну активність, спрямовану на поширення дезінформації про Україну. Компанія Sola.com [4] та Торіумі [5] виявили облікові записи, які в минулому поширювали дезінформацію про Covid-19, а після 24 лютого 2022 – прокремлівські наративи про Україну. Mythos Labs [3] проаналізувало наративи, які поширювалися в япономовному Twitter в перші місяці повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Для даного дослідження ми зібрали дописи з облікового запису Мунео Судзукі у Facebook та облікових записів політичної групи Іссуйкай та Юкіо Хатоями у Twitter¹ до та після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року. Для отримання уявлення про провідні теми, лексичний вибір, та оцінки будь-якого потенційного зростання проросійської пропаганди, що поширюється цими японськими політичними діячами, був проведений квантитативний дискурс-аналіз. Дописи, що стосуються України чи Росії, були відфільтровані за ключовими словами для дослідження основних проросійських наративів із застосуванням квалітативного дискурс-аналізу.

Отримані результати свідчать, що, хоча лексичний вибір акторів вказує на акцент на зображенні України як агресора або применшенні масштабів війни, лише Іссуйкай робить це послідовно. Щодо поширення наративів, Мунео Судзукі займає виокремлену позицію серед досліджених акторів. Його наративи спрямовані на обвинувачення Сполучених Штатів та так званого Заходу в продовженні війни в Україні, стратегічно уникаючи прямої критики уряду Японії, та акценті на покращенні відносин з Росією. Натомість Іссуйкай та Юкіо Хатояма використовують проросійські наративи для критики уряду Японії, зокрема за альянс з США, та для підкреслення негативного впливу останніх. Іссуйкай застосовує різні тактики, змальовуючи уряд України як повністю корумпований і неспроможний, а саму війну – як етнічний конфлікт, або Україну – як загрозу Азії.

¹ Перейменованій в X в липні 2023 р.

Література:

1. Brown J. D. J. Russian Strategic Communications toward Japan: A More Benign Model of Influence? *Asian Perspective*. 2021. № 3(45). С. 559–586.
2. Ross A. R. N., Vaccari C., Chadwick A. Russian Meddling in U.S. Elections: How News of Disinformation’s Impact Can Affect Trust in Electoral Outcomes and Satisfaction with Democracy. *Mass Communication and Society*. 2022. № 6(25). С. 786–811.
3. Tokariuk O., Priyank M., Zaman T. Mythos Labs. Analyzing Twitter Disinformation/Propaganda Related to Russian Aggression Against Ukraine. 2022. URL: <https://mythoslabs.org/wp-content/uploads/2022/06/Part-IV-Analyzing-Pro-Russian-DisinformationPropaganda-Related-to-Ukraine.pdf> (дата звернення: 21.11.2023).
4. 金森崇之, 八田浩輔 オシント新時代～荒れる情報の海：ロシアのプロパガンダ、誰が拡散？ SNS分析でみえた情報戦の姿. *Mainichi Shimbun*. 2022. 5 травня.
5. 鳥海不二夫 ツイッター上でウクライナ政府をネオナチ政権だと拡散しているのは誰か. *Yahoo News*. 2022.7 березня.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-35>

Комарницька Т. К.

кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

СУГЕСТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПСИСУ І НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У МОВІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЯПОНІЇ

Глобалізація, постмодернізм і постіндустріальне суспільство породили новий культурний феномен – масову культуру, яка орієнтується на посереднього споживача і максимальну капіталізацію своїх продуктів, а також здатна чинити впливи на масову свідомість і ціннісні орієнтири соціуму [2, с. 76] (про гіпноітичний вплив масової культури на її споживачів писав, зокрема, Ф.Р. Лівіс [1, с. 55]). Якщо ж говорити про мову масової культури, то вона доволі сильно відрізняється від літературної мови і, цілком можливо, її можна

протиставити літературній мові так само, як і саму масову культуру культурі високої. Відхилення від літературної мови у мові масової культури можна спостерігати на всіх мовних рівнях. Зокрема, на синтаксичному рівні спостерігаємо значно більшу (порівняно з літературною мовою) частотність еліпсису і номінативних речень, тобто синтаксичних стилістичних виразних засобів, що ґрунтуються на бракові компонентів речення. У цій розвідці нам би хотілося поміркувати над можливим сугестивним потенціалом цих синтаксичних засобів у мові масової культури Японії. Матеріалом нашого дослідження є статті у японському модному журналі *Vogue Japan*.

Відомо, що зазвичай японська мова не послуговується синтаксичними стилістичними фігурами настільки часто, як це робить, наприклад, українська. Так, приміром, еліпсис є характерним здебільшого для газетних заголовків, де він виконує функцію привертання уваги читача, а також для розмовного мовлення, де допомагає підтримувати швидкий темп комунікації. Те саме загалом можемо сказати і про номінативні речення, хіба що ще вони трапляються в експозиції художніх творів. У розмовному ж просторічному мовленні такі неповні речення роблять акцент на предмет, а не дію, в чому, цілком можливо, полягає їхній сугестивний потенціал, адже реципієнтові подається ізольоване уявлення про предмет, і він відразу закарбовується у свідомості. Жанри масової культури, на нашу думку, намагаються максимально близько відтворювати розмовну просторічну мову, щоб таким чином неначе наблизити масову культуру до споживача, зробити мову культурного продукту якомога простішою, буденнішою, яка не вимагає зайвих інтелектуальних зусиль і «засвоюється» на підсвідомому рівні. Через це мова масової культури повсякчас копіює неповні синтаксичні моделі, притаманні просторіччю, а саме, експлуатує еліпсис і номінативні речення, що допомагають неначе «заштовхати» інформацію у свідомість споживача. Нерідко й еліптовані, й номінативні речення при цьому супроводжуються окличною інтонацією або знаками оклику на письмі, що робить їх ще більш уривчастими, емоційнішими і збільшує їхній сугестивний потенціал. Погляньмо на експлуатацію еліпсису й номінативних речень у мові японських модних журналів:

ピカチュウのチャームはどんな服にも合わせやすく、重ね付けをしたり、単体で身につけたりできるようにデザインされているのがポイント。Вказане речення є номінативним, у ньому явно опущена зв'язка *です*, яка в японській мові оформлює іменний присудок.

5万円以下でゲット！オン・オフ兼用できるモードな高見えバッグ6選。使い勝手の良さはもちろん、デザイン性を兼ね備えた上質

なバッグは毎日に欠かせないパートナーのようなもの。今回は秋のコーディネートに映える優秀アイテムを5万円以下のプライスでリサーチ。週末コーデにぴったりなミニサイズから、PCがスマートに収納できるトート型まで、お手頃ながらもきちんと感のある高見えバッグを押さえておいて。キム・カーダシアンやビヨンセなど、海外セレブも愛用するニューヨーク発のブランドン ブラックウッド (BRANDON BKACKWOOD)。パッと目を引くキャッチーなデザインに加え、手頃な価格帯も魅力。今シーズンは、コロンと丸みを帯びたクラシカルな「ELYSE」バッグが仲間入り。レザーのきちんと感にラタン編みの軽やかさがプラスされ、デイリーはもちろんパーティーバッグとしても重宝しそう。ゴールドのロゴプレートもアクセントに。 Цей приклад являє собою цілу журнальну статтю, а тому є доволі показовим та чудово ілюструє масштаби зловживання неповними реченнями у мові масової культури. Абсолютно всі речення у наведеному прикладі є неповними: перше – еліптоване, друге і третє – номінативними, четверте і п’яте – еліптованими, шосте і сьоме – знову номінативними, восьме, дев’яте і десяте – знов еліптованими, тобто у жодному реченні цієї статті немає присудка. Подеколи визначити з абсолютною впевненістю те, чи є речення еліптованим, чи номінативним, доволі складно, адже в японській мові чимало дієслів творяться шляхом приєднання дієслівного суфікса до іменника, отже, з’ясувати, чи перед нами іменник, а чи частина складного дієслова-присудка, доволі важко. Така побудова тексту викликає у нас асоціацію, неначе мовець (автор) недбало «кидає» фрази на реципієнта, вони неначе «вбиваються» у голову; такому ефекту, безперечно, сприяє і живання знака оклику.

その疲れ、ちゃんと取れてる？毎日どんどん溜まっていくストレスや疲れ。心と体のケアはしているはずなのに、なぜか疲れが取れないと感じている人も多いでは。 У вказаному фрагменті спостерігаємо два неповних речення поспіль, які, поєднуючись зі своїм змістом, неначе відтворюють дуже неформальне мовлення з елементами просторіччя. Таку «просторічну» недбалу атмосферу підкріплює ще й редукована дієслівна форма 取れてる у першому реченні, яка є просторічно-розмовною, а не літературною.

アレキサンダーワン (ALEXANDER WANG) のエッセンシャルなコレクション「bodywear / ボディウェア」に新作がお目見え。アンダーウェアとルームウェアを組み合わせたデイリーアイテムをチェック！

アレキサンダーワン (ALEXANDER WANG) のアンダーウェアとルームウェアを組み合わせたエッセンシャルな「bodywear / ボディウェア」より、新作のメッシュコレクションが登場。

「bodywear / ボディウェア」は、クラシックなアメリカーナのスタイルにブランドを象徴するツイストを加え、ブランド初のリーズナブルな価格帯で展開。 Цю статтю ми навели повністю, оскільки її текст також є доволі показовим, адже не містить жодного повного речення. Такий матеріал яскраво демонструє те, що зловживання еліпсисом і номінативними реченнями дійсно притаманне мові японської масової культури.

Як бачимо, типовим для синтаксису мови популярних глянцевиx журналів є опущення присудка або повністю (якщо це дієслівний присудок), або ж його дієслівної частини, вираженої дієслівним суфіксом чи допоміжним дієсловом-зв'язкою. Відповідно, за рахунок цього зникає прив'язка речень до граматичного часу, отже, всі їх можна сприймати як такі, дія яких відбувається саме зараз, тобто повідомлення сприймаються як актуальні й такі, що стосуються безпосередньо читача. Така ізольована подача об'єктів (а це здебільшого предмети зі світу моди), «підсилена» стильними фотографіями (що характерно для «глянцю»), на нашу думку, створює гіпнотичний вплив на аудиторію, навіюючи їй певні «модні» еталони, яких треба прагнути, купуючи всі ці речі.

Отже, вважаємо, що багате використання в мові масової культури еліптичних конструкцій, притаманних недбалому розмовному мовленню, з одного боку, сприяє створенню невимушеної неформальної атмосфери і, на нашу думку, має на меті підкупити своєю неформальністю і простотою, що допомагає мові масової культури використати цей стилістичний ефект для сугестивного впливу на реципієнта. Так само і номінативні речення, на нашу думку, неначе прокладають пряму дорогу до свідомості реципієнта, оскільки йому надається проста констатація поняття, дію над яким він уже додумує сам. Така експлуатація синтаксичних стилістичних засобів, що ґрунтуються на бракові компонентів речення, на нашу думку, має на меті насамперед наблизити масово-культурний текст до посереднього споживача, який бажає розслабитися і не докладати зайвих зусиль до сприйняття складних синтаксичних зворотів, що аж ніяк не збагачує мову масової культури, а радше надає їй уривчастого характеру, близького до спонтанного просторічного мовлення (яке, як відомо, нерідко нехтує мовними нормами), і тому нам здається, що опускання членів речення розвиває синтаксичні мовні норми і знижує культуру

мови, а відтак – мовну свідомість у юного покоління мовців, яке здебільшого і є цільовою аудиторією масово-культурної продукції.

Література:

1. Гундорова Т. Висока культура і популярна культура: слов'янський контекст. *Слово і Час*. 2008. № 9. С. 52–63.

2. Мельник І. В. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління. Механізми публічного управління*. 2020. Том 31(70), № 4. С. 76–80.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-36>

Комісаров К. Ю.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри японської мови і перекладу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ У СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Тема політичної коректності не є новою і ніколи не втрачала своєї актуальності. Чи не найзрозуміліший вияв політкоректності – це перефразування дискримінативних чи просто образливих висловлювань, і найбільшу кількість таких прикладів можемо спостерігати у текстах реклами та новин, позаяк можна сказати, що саме через ці тексти переважна більшість людей підтримує контакт зі світом, і тут не лише приділяється пильна увага належному використанню одиниць-замінників, а й постійно ведеться активний пошук найвлучніших мовних засобів, які відповідали би потребам мінливого часу. Так, наприклад, суфікс ~屋 споконвічно вживається на теренах Японії на позначення крамниць та закладів харчування, і такі слова, як 写真屋 (фотостудія), 八百屋 (овочева крамниця), ラーメン屋 (раменна) тощо усе ще можна зустріти навіть на сторінках підручників з японської мови для іноземців, а ознакою саме сучасного мовлення можна вважати наявність і таких одиниць, як ピザ屋 (піцерія). Проте, попри значне

поширення у повсякденному житті японців, суфікс ～屋 почав вважатися дискримінативним через своє історичне підґрунтя, адже у давнину він часто використовувався з деяким презирством, зневагою до людей, що займалися торгівлею. Тому останнім часом спостерігається тенденція в офіційному (формалізованому) мовленні замінювати його на ～店 – інший суфікс, що не має негативних конотацій. І таких, “свіжих”, міркувань можна зустріти у сучасному японському суспільстві чимало. Що ж до класичних прикладів, то це, насамперед, заміна 保母さん (няня) на гендерно нейтральне 保育士さん (фахівець/фахівчиня з догляду за дітьми); рекомендація на позначення осіб, що займаються бізнесом, вживати переосмислене запозичення з англійської мови ビジネスパーソン (business **person**) замість звичного ビジネスマン (business**man**); відмова від подальшого уживання англіцизму カメラマン (cameraman) на користь політично коректного еквівалента フォトグラファー (photographer); порада уникати вживання слів 彼氏 (коханий хлопець) та 彼女 (кохана дівчина) у мовленні щодо особи, про особисте життя якої нічого не знаєте, – краще натомість послуговуватися гендерно нейтральною одиницею パートナー (партнер/партнерка) [5].

Згідно з Оксфордським словником, “політкоректність – це уникнення форм вираження або дій, які сприймаються як ті, що можуть виключити, ізолювати або образити групи соціально обмежених чи дискримінованих людей” [1]. Зауважимо, що вивченням цієї проблеми ми вже займалися раніше, і, за нашими спостереженнями, одиниці мови, які в Японії не рекомендується вживати з міркувань політкоректності, належать, переважно, до п’яти великих тематичних груп: 1) неповага до особистості й прав людини: 部落民 (буракумін, представники соціальних низів), 特殊学級 (спецклас у школі); 2) презирливе ставлення до фізичних та психічних вад людини: かたわ (каліка), つんぼ (глухий); 3) зневага до професійної діяльності особи: 汚穢屋 (асенізатор), 隠亡 (спалювач трупів); 4) неповага до людей певної расової чи національно-етнічної приналежності, вихідців із певних територій: くろんぼ (чорновидий), チャンコロ (китайоза); 5) арго, просторіччя, жаргон: サツ (копи), パクる (“пакувати”, тобто “арештувати”). Також ми зазначали, що до самого терміну “політкоректність” в Японії спостерігається досить неоднозначне ставлення. Так, слово “ポリティカルコレクトネス” (чи, скорочено, “ポリコレ”) часто асоціюється у японців з іншим словом – 言葉狩り (“полювання на слова”), що означає табу на активне вживання певних

лексичних одиниць. Це слово має негативні конотації, оскільки у більшості японців асоціюється з полюванням на відьом (魔女狩り) чи полюванням на слабких (おやし狩り). На протигагу йому пропонується робочий термін 社会的に正しい言葉の置き換え (заміна на суспільно прийнятні слова). Однак, тут наголошується на тому, що мова повинна відповідати потребам часу, оскільки існує не так для того, щоб її зберігати, як для того, щоб нею користуватися [3]. Це, з-поміж іншого, і спонукало нас повернутися до теми репрезентації політичної коректності в японській мові.

За словами Ямагучі Шін'ічі, провідного наукового співробітника Центру глобальних комунікацій Міжнародного університету Японії, у той час, як політкоректність спостерігається в усіх сферах, і можна очікувати, що вона допоможе ліквідувати дискримінативні висловлювання, дехто у США вже скаржиться на “втому від політичної коректності”. Дослідник виділяє два головні моменти, які слід враховувати задля уникнення “надмірної політкоректності” (行き過ぎたポリコレ). Перший із них – це прояви агресії у спробі нав'язати іншим свої погляди (іноді політкоректність спекулятивно використовується як “культура скасування” для нападу на неприємні особисто вам речі). По-друге, необхідно чітко усвідомлювати, що в світі не існує якихось жорстких стандартів політичної коректності, тому далеко не завжди доцільно вдаватися до суттєвих обмежень себе та інших у висловленні думок. В основі політкоректності лежить концепція визнання різноманітності, тобто цінностей і способів мислення також інших людей, а не тільки своїх власних [2].

Ще одна причина нашого повернення до теми політкоректності полягає в тому, що на підприємствах Японії нині повсякчас наголошують на необхідності забезпечення сприятливого для роботи колективу психологічного клімату, і головна увага приділяється заходам, спрямованим на запобігання сексуальним домаганням [4]. Якщо проаналізувати такі висловлення, як 最近いつエッチしたの? (Коли у тебе востаннє був секс?), ○○ちゃんの初体験はいつなの? まだなの? (В якому віці у тебе був перший досвід? Ще не було?), 今まで何人と付き合ったことがあるの? (Скільки в тебе було партнерів до цього часу?), 胸小さいね。(У тебе такі маленькі груди...), 安産型の体型だよ。(У тебе така статура, що зручно народжувати), イライラしてるけど生理? (笑) (Ти така драгітлива! Місячні? /сміх/), то щодо їхньої недоречності на роботі не виникає жодних сумнівів. Проте, існують й інші продукти мовленнєвої діяльності, зіткнувшись із якими

варто поводитись вкрай обережно і вчасно захистити свої особистісні кордони. Так, かわいいね。(Така мила!), きれいだね。(Така гарна!), スタイルいいね。(Така стильна!), 色気があるね。(Така сексуальна!), 良い匂いがするね。(Так приємно пахнеш!), 今日特にきれいだけどデートでも行くの? (А ти сьогодні по-особливому причепурилася. Побачення?), 髪、切ったんだ。何かあったの? 心境の変化? 彼氏と別れたの? (О, підстриглася! Щось сталося? Що в тебе на душі, серйозні зміни? Розлучилися з коханим?) та інші схожі висловлювання на перший погляд можуть сприйматися як доброзичливі, і щось подібне можна зустріти й у підручниках з японської мови для іноземців. Насправді ж, тут може мати місце некоректний підтекст. На окрему увагу заслуговують висловлення, пов'язані з гендером та віком, і стосуються вони не лише сексуальних домагань, а й інших видів харасменту – можна навіть сказати, що такі речі складають стрижень проблеми політичної коректності: 男のくせに根性がない。(Наче й чоловік, а такий безхребетний!), 女には仕事を任せられない。(Доручити роботу жінці? У жодному разі), 女性は感情的に動くからなあ。(Жінки підходять до всього так емоційно!), 子どもが小さいうちは、母親は子育てに専念すべき。(Поки дитина мала, обов'язок матері – усю себе присвячувати догляду за нею), 30歳を超えたみたいだけど、結婚はまだかな。(“Розміняла” вже третій десяток, а заміж, схоже, не збирається), もう更年期だからな。(Це що вже, клімакс?). До цієї ж категорії належить використання на підприємстві (переважно, керівним складом) суфікса ちゃん із прізвищами чи іменами жінок та суфікса くん із прізвищами чи іменами чоловіків (це – пестливо-зменшувальні суфікси, за допомогою яких можна транслювати, зокрема, зневагу і зверхнє ставлення до особи).

Коротко підсумуємо сказане вище. По-перше, політична коректність повинна сприйматися як принцип, що вимагає відмовлятися від використання в мовленні всіх тих одиниць, котрі можуть уразити гідність індивіда, і вдаватися до заміни їх нейтральними або позитивно забарвленими. По-друге, більшість пересічних громадян Японії вважають за необхідне утримуватися від дискримінативної мовленнєвої поведінки, але висловлюються проти запровадження надмірних обмежень у публічному мовленні. По-третє, задля створення сприятливого психологічного клімату в колективі (і не лише з цією метою) необхідно вчасно відстежувати некоректні висловлення, що можуть сигналізувати про сексуальні домагання та інші прояви харасменту.

Література:

1. Oxford Languages | The Home of Language Data. Oxford Languages | The Home of Language Data. URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/political_correctness (date of access: 24.11.2023).
2. Suzuki N. 「行き過ぎ」を防ぐには？ポリティカルコレクトネスと向き合う方法. Cosmopolitan. URL: <https://www.cosmopolitan.com/jp/trends/society/a40343769/political-correctness> (date of access: 24.11.2023).
3. Комісаров К. Політична коректність як лінгвопрагматична категорія (на матеріалі сучасної японської мови). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Східні мови та літератури*. 2017. № 1. С. 19–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Sm_2017_1_6 (дата звернення: 24.11.2023).
4. ポリコレとは？具体的な事例と、企業が対策しておきたい5つのこと | PR TIMES MAGAZINE. PR TIMES MAGAZINE. URL: <https://prtimes.jp/magazine/political-correctness> (date of access: 24.11.2023).
5. ポリティカルコレクトネス (PC) とは・意味 | 世界のソーシャルグッドなアイデアマガジン | IDEAS FOR GOOD. IDEAS FOR GOOD. URL: <https://ideasforgood.jp/glossary/political-correctness> (date of access: 24.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-37>

Кучеренко А. О.

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ X (НА МАТЕРІАЛАХ ДОПИСІВ ПРО ІЗРАЇЛЬСЬКО-ПАЛЕСТИНСЬКИЙ КОНФЛІКТ)

Сьогодні складно знайти сферу життя, на яку не вплинули б глобалізаційні процеси та новітні технології. Перехід до активнішого використання соціальних медіа в рутинних робочих справах торкнувся й галузі дипломатії. Термін «цифрова дипломатія» (англ. digital

diplomacy, e-diplomacy) з'явився відносно недавно та застосовується для позначення різних видів комунікації дипломатичних відомств держав та їхніх представників у глобальному медіапросторі [4, с. 4]. В арабській мові ЦД відповідають поняття *دبلوماسية رقمية* «цифрова дипломатія» або *دبلوماسية إلكترونية* «електронна дипломатія».

Дипломатичний дискурс в онлайн-просторі реалізується на формальному й неформальному рівнях і дає змогу проводити ефективну зовнішню політику, реагуючи на події, такі як нинішній ізраїльсько-палестинський конфлікт, в режимі реального часу. Складно переоцінити роль цього явища у вирішенні міждержавних питань, налагодженні мовно-культурних, політичних, економічних та інших зв'язків по всьому світу.

З одного боку, донедавна дослідники відзначали недостатній рівень залучення деяких арабських зовнішньополітичних відомств до робочої комунікації в соціальних мережах (зокрема, в Палестині та Судані) [2; 5]. Інші ж арабські країни, згідно з наявними дослідженнями, активно займаються просуванням своєї політики засобами ЦД. Наприклад, метою ЦД Кувейту, є забезпечення інформаційної присутності в медіа, підтримка позитивного іміджу держави, здійснення різноманітних кампаній в соціальних мережах та інше [1, с. 80]. О. Атві-Боатенг та Х. Аль Мазруві звертають увагу на виклики, перед якими постає ЦД в ОАЕ, включаючи вирішення конфліктів. Серед проблем арабської ЦД наводять і мовний аспект. Крім того, дипломатичні повідомлення у соціальних медіа ризикують перетворитися на знаряддя масового введення в оману [3, с. 4580], що є актуальним для українських медіа, цифрової та публічної дипломатії в умовах активної інформаційної війни.

Попри наявність наукових праць у галузі вивчення арабської ЦД як засобу комунікації в налагодженні міжнародних відносин, мова дипломатичного дискурсу в мережі X лишається малодослідженою в Україні. Водночас мережа X (Twitter) лишається популярною платформою для поширення стислих політичних меседжів (як прямих, так і завуальованих). Відтак, **актуальність** запропонованої праці зумовлена необхідністю виявлення особливостей арабської мови в контексті її використання в медіапросторі на стику офіційно-ділового та публіцистичного стилів, а також потребою виявлення тенденцій розвитку сучасного арабськомовного онлайн-дискурсу, оновлення української науково-практичної бази досліджень з арабістики. **Новизна** роботи пов'язана з тим, що це одна з перших спроб з'ясувати мовні й комунікативні особливості арабського дипломатичного дискурсу в соціальних мережах щодо ізраїльсько-палестинського конфлікту 2023 року.

Метою цієї розвідки є встановлення мовних параметрів публікацій на тему військового конфлікту в мережі X (раніше – Twitter), враховуючи вплив технологій, англійської мови та регіонального варіювання на арабську онлайн-комунікацію. Матеріалом дослідження слугували дописи зовнішньополітичних відомств Саудівської Аравії, Йорданії та Єгипту в мережі X [6; 7; 8].

На підставі аналізу близько 100 повідомлень здійснено спробу класифікації дописів за комунікативною метою (інформування щодо зустрічей, самітів, тощо; цитати виступів міністрів та інших посадовців з висловленням політичної позиції держави; офіційні заяви про зовнішньополітичні позиції держави щодо різних питань, ситуацій, конфліктів тощо; адміністративні повідомлення для громадян; уривки з виступів посадовців у ЗМІ, що містять як іміджеві, так і політичні меседжі та інше). Дописи переважно представлені полікодовими текстами, які містять як вербальний опис, так і долучені фото- і відеоматеріали. Сам текст за структурою є неоднорідним, охоплює гештеги ключових назв, теги імен посадовців-учасників заходів або інші адресати, засоби візуалізації (наприклад, емоджі рукостискань, прапорів та інше).

Виявлено фонографічні, лексичні, синтаксичні та інші відмінності у публікаціях відомств трьох країн. Найпомітнішою є різниця в текстовому контенті сторінки речника єгипетського МЗС, на якій зафіксовано ознаки телеграфного стилю (опущення окремих членів речення, заміну назв країн зображенням відповідних прапорів тощо), типового для мережі X; регіональну специфіку графічної передачі (наприклад, субституцію *ى ني*); використання англійських інтерферентів, на кшталт *لايف* «наживо» (англ. live); та інше [6]. Повідомлення про зустрічі з неарабськими колегами можуть дублюватися англійським перекладом для закордонної аудиторії.

Визначено ключові мовні штампи та кліше, які домінують в політичних повідомленнях трьох держав щодо ізраїльсько-палестинського конфлікту 2023 року. Серед них виділено часто повторювані фрази, що експліцитно виражають спонукання до вирішення ситуації: *ضرورة وقف هذه الحرب* «необхідність припинення цієї війни», *تحقيق السلام* «досягнення миру», *ترسيخ السلام* «зміцнення миру», *وقف إطلاق النار فوراً \الوقف الفوري لإطلاق النار* «негайне припинення вогню», *وقف التهجير القسري* «припинення примусової депортації», *منع توسيع رقعة الصراع* «недопущення розширення зони конфлікту», *إغاثة المدنيين وإنقاذ الأطفال* «допомога мирному населенню та порятунок дітей», *اعتماد هدنة إنسانية* «встановлення гуманітарного перемир'я» тощо. Окрему увагу приділено способам опису самої ситуації, у яких демонструється як поступова інтенсифікація подій в регіоні, так і реакція на них: *القضية*

الفلسطينية «палестинське питання», التصعيد العسكري «військова ескалація», اعتداء عسكري «військова агресія», الحرب المستعرة «колонізаторська війна» та інше. Попри переважне використання номінативу حرب «війна», зафіксовано також лексеми صراع / نزاع «конфлікт», اعتداء «напад / агресія». Для порівняння, на позначення війни проти України арабські відомства донині можуть використовувати поняття أزمة «криза» [8].

Також встановлено лексичні засоби, які виражають ставлення до дій Ізраїлю. Поруч із лексемою ندين «ми засуджуємо» передусім вжито фрази, пов'язані з порушенням міжнародного права: اعتداء عسكري واستهداف المدنيين «військова агресія і напад на мирне населення», انتهاكات سلطة «порушення міжнародного гуманітарного права окупаційною владою Ізраїлю», سلسلة الانتهاكات لكافة «низка порушень усіх міжнародних норм і законів», القوانين والأعراف الدولية «те, що [Ізраїль] чинить, є воєнними злочинами» тощо. Виходячи з таких заяв, представники міністерств формулюють меседжі для міжнародної спільноти, на кшталт إصلاح مجلس الأمن ليكون أكثر عدالة «реформування Ради безпеки [ООН], щоб вона стала більш справедливою» та ما تقوم به هو جرائم حرب والسلام لن يتم إلا بقيام دولة فلسطينية «мир буде досягнуто лише із заснуванням палестинської держави».

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у виявленні мовних засобів, які віддзеркалюють вплив російських наративів на арабський дипломатичний дискурс в соціальних медіа, та у пошуку мовних інструментів покращення онлайн-комунікації між Україною та арабським світом.

Література:

1. Сегеда О., Смолянюк В. Сучасні процеси цифровізації в дипломатичній службі України та Кувейту. *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : зб. наук. ст. Чернівці, 2020. Т. 42. С. 77–88. DOI: 10.31861/mhpi2020.42.77-88
2. 'Abd Allah A. Ad-diblūmāsiyya ar-raqmiyya wa dawru-hā fī muwājahati azmati al-irhābi (as-sūdānu unmūdajan). *Humanities & Natural Sciences Journal*. 2022. 3(11). DOI: <https://doi.org/10.53796/hnsj31110>
3. Antwi-Boateng O., Al Mazrouei K. Al Ahmed. The Challenges of Digital Diplomacy in the Era of Globalization: The Case of the United Arab Emirates. *International Journal of Communication*. 2021. № 15. P. 4577–4595.
4. Manor I. The Digitalization of Diplomacy: Toward Clarification of a Fractured Terminology. *DigDiploROx Working Paper (Jan 2018)*. Oxford Digital Diplomacy Research Group. 2018. № 2. 20 p. URL: <http://www.qeh.ox.ac.uk/sites/www.odid.ox.ac.uk/files/DigDiploROxWP2.pdf> (дата звернення: 23.11.2023).

5. Zytoon M., Husain S. Digital Diplomacy as Tools of Communications Networks in foreign policy. *Wireless Personal Communication*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11277-022-10124-2>

Джерела ілюстративного матеріалу:

6. Офіційна сторінка речника МЗС Єгипту. X (Twitter). URL: <https://twitter.com/mfaegypt?lang=en> (дата звернення: 23.11.2023).

7. Офіційна сторінка МЗС Йорданії. X (Twitter). URL: <https://twitter.com/ForeignMinistry> (дата звернення: 23.11.2023).

8. Офіційна сторінка МЗС Королівства Саудівської Аравії. X (Twitter). URL: <https://twitter.com/KSAMOFA> (дата звернення: 23.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-38>

Стрижко Н. В.

*аспірантка кафедри теорії та історії мистецтв
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
м. Київ, Україна*

ЕСТЕТИКА ЛІНІЙ ТА КРАПКИ В СУЧАСНІЙ КАЛІГРАФІЇ КИТАЮ: ОБРАЗНА ТА ВІЗУАЛЬНА СКЛАДОВА

Традиційна китайська каліграфія базується на п'яти основних елементах – лініях: точка (дянь 点), горизонталь (хен 横), вертикаль (шу 竖), натискання (пе 扑) та гачок (гоу 钩) ці компоненти є основою для побудови складних ієрогліфічних знаків. У традиційній каліграфії крапка використовується для позначення початку і кінця лінії, а також як складова більш складних ієрогліфів [1]. У сучасній каліграфії крапка перетворилася на самостійний об'єкт, що несе певне смислове навантаження. Вона уособлює мінімалізм та лаконічність, в той же час маючи величезний потенціал для інтерпретації. Вона може символізувати початок і кінець, порожнечу і повноту, простір і форму. Залежно від розміру, кольору, фактури та розташування, крапка набуває різних візуальних і смислових властивостей [2].

Лінія завжди була центральним елементом китайської каліграфії, оскільки самі ієрогліфи складаються з ліній різної конфігурації. Однак сучасні каліграфи розширили уявлення про лінію, експериментуючи з її

формою, напрямком, динамікою та виразністю [3]. В сучасній каліграфії ці базові елементи набувають нового звучання та інтерпретації.

Їх новаторство в роботі з естетикою крапки, виходить за межі правил та принципів китайської каліграфії та знаходиться на межі з абстрактним живописом. У ХХ столітті ця форма отримала назву безпредметна або абстрактна каліграфія.

Взагалі стилістика вдовоної абстрактності є однією з ключових рис сучасної каліграфії Китаю. Так вдована абстрактність робіт Гу Ганга – це його характерний стиль. В своїх роботах він додає живописні прийоми, що абсолютно не властиво для лаконічних ліній традиційної каліграфії та різні кольори, хоча і в стриманій палітрі.

В його роботі «Серце Китаю» виділяється роль крапки. Надихнувшись ієрогліфом «серце» (心 xīn), в якому крапки відіграють головну роль, майстер створює композицію плямами, в якій про каліграфію нагадує баланс чорного та білого, а також заповненість та пустота.

**Рис. 1. Гу Ганг, Серце Китаю, 1988,
чорнило на папері, 103x102 см [4]**

Ці дві складові є демонстрацією, як в сучасних каліграфічних роботах виглядає закладена ще на початку естетика гармонії та філософської категорії «Інь та Ян». Окремо варто зупинитись на використанні автором печаток Джуань: 28 відтисків розміщено навколо відбитку зображення Будди. Вони концентрують увагу та транслюють ідею автора про роль віри для Китайців. Дозволивши собі так вільно імпровізувати з печатками, Гу Ганг, все ж ставить одну з них в традиційний спосіб, віддаючи дань традиціям та правилам.

Робота демонструє, наскільки величезний смисловий та емоційний потенціал може нести в собі єдина крапка. Вона уособлює Всесвіт в мініатюрі та зосереджує всю енергію полотна в одній точці. Це доводить, що найпростіший елемент може передавати найскладніші ідеї. Таким чином демонструються різноманітні можливості використання крапки в сучасній каліграфії. Його експерименти з матеріалами та форматами розкривають нові грані цього традиційного елемента.

Головною відмінністю образності лінії в сучасній каліграфії Китаю є її свобода. В той час як традиційна каліграфія диктує правила та послідовність, сучасна каліграфія не має методологій та правил. Лінії, що створюються сучасними каліграфами демонструють свободу та повну розкутість рухів майстра. Традиційним залишається простір та відчуття композиції. Лінія в сучасній каліграфії не ставить за мету передати інформацію лише в мовному вираженні. Вона формує та розділяє простір твору, демонструє безперервність та нескінченність і що особливо важливо – показує експресію рухів каліграфа, які за своїм походженням ідуть від традиційного мистецтва, але пронизані розкутістю та незарегульованістю.

На це, крім застосування нових матеріалів та технологій вплинув міжкультурний обмін. Коли на західних митців з бекграундом класичної західної філософії відкрилась філософія Сходу та навпаки – виховані в східній філософській думці митці відкрили для себе філософську думку та сучасні художні техніки країн Заходу.

Яскравим прикладом, що демонструє міжкультурний обмін є сучасна каліграфія Ван Дуліна. Композиційний устрій його картин осмислений під впливом філософських категорій буддизму та сповнений свободи, натхненної мистецтвом країн Заходу. Зокрема його досвід праці в США надихнув на розкуті рухи та вільне образне вираження, зберігаючи при цьому естетику традиційного мистецтва [5]. У своїх творах Ван Дулінг часто використовує довгі безперервні лінії чорної туші, які утворюють химерні плавні петлі та завитки. Митець достеменно точно знає написаний ним текст, який крім нього можуть прочитати лише високоосвічені в скорописній каліграфії вчені.

Ці лінії передають загальний енергетичний стан та динаміку руху, подібно до танцю чи музики. Вони радше передають загальний енергетичний стан та динаміку руху, подібно до танцю чи музики. Лінії Ван Дуліна демонструють абсолютну свободу та плинність, що відображає внутрішній світ художника. Показовою в цьому плані є його робота «Подорож в 1000 миль починається з першого кроку» [6].

Композиція передає безперервний рух та оновлення світу, його вічну змінність та циклічність, де лінія є втіленням складних ідей та почуттів автора.

Роботи Пу Лі Пінга важко класифікувати, та зрозуміти його абстракції як каліграфію. Так, наприклад «Музична серія 1», що складається з крапки трансформованої в пляму та ліній, створених розкутими рухами при поверхневому аналізі може здаватись абстракцією. Проте плями та лінії зберігають структурне використання лінії та форми, що піддається каліграфічній традиції, крім того, додаються стародавні піктограми, які органічно вписані в фактурну абстрактну композицію. Ці трансформації виглядають досить живописно та фактурно, що не є властивістю каліграфії. Митець вдається до різних візуальних технік, щоб створити об'єм: крапки розмиваються водою та переходять від прозорого шару до темних насичених акцентів. Завдяки цьому в роботі з'являється багатоплановість, яка потім з'єднується лініями-похідними від рисок каліграфії.

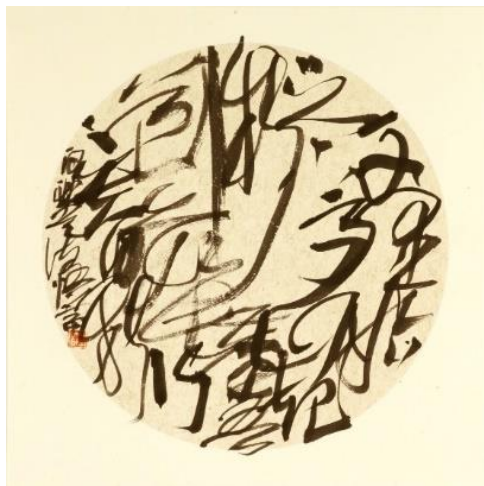

Рис. 2. Ван Дулін. Подорож в 1000 миль починається з першого кроку. 2015, чорнило на папері, 130 x 130 [7]

**Рис. 3. Пу Лі Пінг. Музична серія 1. 2007.
Чорнило на папері [8]**

Сучасні китайські митці розглядають точку і лінію не просто як технічні прийоми, а як самоцінні об'єкти, здатні нести певний концептуальний зміст. Крапка у їхніх роботах може символізувати Всесвіт, людське життя, енергію ці тощо, а лінія перетворюється на втілення руху, часу та емоційного стану. Важливою сучасною тенденцією є використання крапки та лінії для створення мінімалістичних абстрактних композицій, що відображають певні філософські ідеї та стани, а також набування геометричними елементами складних конотативних значень.

В сучасній каліграфії Китаю крапка та лінія постають засобом вираження традиційних китайських уявлень символізуючи такі даоські й буддистські концепції, як циклічність, змінність, єдність протилежностей.

Важливим новаторським кроком є поєднання сучасними митцями традиційних матеріалів китайської каліграфії (папір, туш) з новітніми західними техніками (акрил, полотно, скло тощо), що створює ефект зіткнення традиції та новаторства. В такий спосіб значно розширилось уявлення про виразний потенціал крапки та лінії в мистецтві: форма, колір, фактура та динаміка стали ключовими художніми інструментами для втілення різноманітних ідей та станів. Крапка та лінія стали універсальним засобом самовираження митців.

Таким чином, базові елементи традиційної каліграфії – крапка та лінія – набули нового концептуального значення в руках сучасних китайських художників. Вони перетворилися на самостійні виразні

об'єкти, здатні втілювати абстрактні ідеї та стани. Це свідчить про еволюцію каліграфії від суто прикладного мистецтва до концептуальної сучасної форми. Провідні каліграфи Китаю в своїй творчості піднімають традиційні графічні елементи на якісно новий рівень. Точка і лінія з технічних прийомів перетворюються на самодостатні об'єкти концептуального мистецтва, здатні втілювати абстрактні ідеї та глибокі смисли. Це демонструє еволюцію китайської каліграфії у напрямку сучасності від прикладного ремесла до концептуального мистецтва.

Література:

1. Liu Xiang, Lilian Lee Shiau Gee. FORMS IN VISUAL TYPES OF MODERN CHINESE CALLIGRAPHY. *Jurnal Gendang Alam (GA)*. 2022. Vol. 12, no. 1. P. 49–60. URL: <https://doi.org/10.51200/ga.v12i1.3831> (дата звернення: 19.11.2023).

2. ZUI T. Characteristics of Water Quality Parameters of Qinghai Lake in 2020. *Theory and Practice of Science and Technology*. 2020. Vol. 1, no. 3. P. 47–52. URL: <https://doi.org/10.47297/taposatwsp2633-456907.20200103> (дата звернення: 19.11.2023).

3. Xiang L., Gee L. L. S. THE IMPORTANCE OF LINES: THE MODERN CALLIGRAPHY OF WANG DONGLING AND QIU ZHENZHONG. *SSRN Electronic Journal*. 2021. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3800559> (дата звернення: 17.11.2023).

4. Гу Ганг, Серце Китаю, 1988, чорнило на папері, 103x102 см <https://www.mutualart.com/Artwork/Heart-of-China/8B661116AD6F13A0> (дата звернення 20.11.2023).

5. Lian D. Narratology for Art History: Narrativizing Western Influence and Chinese Response in the Modern Era. *Critical Theory*. 2019. Vol. 3, no. 2. P. 92–133. URL: <https://doi.org/10.47297/wspctwsp2515-470205.20190302> (дата звернення 20.11.2023).

6. Ван Дулін. Подорож в 1000 миль починається з першого кроку. 2015, чорнило на папері, 130 x 130 <http://www.chambersfineart.com/artists/wang-dongling?view=slider#11> (дата звернення 20.11.2023).

7. Ван Дулін. Подорож в 1000 миль починається з першого кроку. 2015, чорнило на папері, 130 x 130 <http://www.chambersfineart.com/artists/wang-dongling?view=slider#11> (дата звернення 20.11.2023).

8. Пу Лі Пінг. Музична серія 1. 2007. Чорнило на папері, <https://www.chinesenewart.com/chinese-artists16/pulieping.htm> (дата звернення 20.11.2023).

Хоменко А. О.

викладачка

*ВСП “Фаховий коледж інженерії, управління та землевпорядкування”
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МЕДІАПРОСТОРІ КИТАЮ

Характерною ознакою китайського соціалізму є жорсткий контроль медіа представниками правлячої партії. Тож досліджуючи медіапростір цієї країни, важливо розглянути ідеологічні прогнози китайських науковців.

Актуальність дослідження щодо висвітлення впливу трьох ідеологічних моделей (російський ультра націоналізм, ісламський фундаменталізм і китайський соціалізм) на міжнародні стосунки представлено у світлі російського вторгнення в Україну. У результаті встановлено, що “ліберальна демократія виграла битву в 1989 році, але не виграла війну. Усі три моделі розглядають себе як альтернативу ліберальній демократії. Хвиля демократії, яка прокотилася Східною Європою після 1989 року, не такою ж мірою досягла Євразії, Азії та Близького Сходу. Збереження цінностей ліберальної демократії, свободи особистості, національної незалежності, системи поділу влади, вільних і демократичних виборів буде категоричним імперативом у найближчому майбутньому. Навіть усередині демократичних країн може пробудитися антиліберально-демократичний потенціал, який буде спрямований на трансформацію цінностей ліберальної демократії” [1].

Дослідження здатності сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) (на прикладі TikTok) порушувати державне регулювання та ринок у Китаї. Зокрема, стверджується, що платформа соціальних медіа для відео з необмеженим вмістом і низькими порогами використання в поєднанні з відсутністю правової обізнаності громадян дозволяє легко викрити конфіденційність, зіткнутися з шахрайством і порушувати інтелектуальну власність. Ці фактори посилюються відеоформатом TikTok, оскільки відеоконтент важче своєчасно піддати цензурі. Пропонується впровадження модернізованих законів і нормативних актів для подолання окремих викликів і ризиків, пов’язаних із передовими технологіями [2].

Дослідження використання зовнішньою журналістикою конструктивного підходу розглядає раціоналізацію новинних рамок міжнародної економічної взаємодії, пов'язаної з валютою. Таким чином проаналізовано статті із колонки «China Focus» у китайському державному інформаційному агентстві Xinhua: «Тематичний аналіз основних тем у новинних статтях показує домінуюче позитивне висвітлення економічного розвитку Китаю. Використовуючи якісний контент-аналіз, досліджено «появу» практик конструктивної журналістики в Китаї. Виявлено, що Сінхуа надає перевагу рамкам вирішення конфлікту і проблем, згадує соціальну та економічну стабільність, стійкість та процвітаючий розвиток. Рамки морального судження, конфлікту, його формування та людських інтересів менше застосовуються в новинних статтях. Вона має елементи конструктивної журналістики, але все ж потребує зусиль для чіткого розмежування журналістики рішень та партійної журналістики [4].

Порівняльний огляд досліджень політичних комунікацій між Китаєм та Країнами Заходу у трьох аспектах (загальних, тематичних та теоретичних) демонструють зосередженість на нових темах, зокрема – розробці штучного інтелекту. Застосовуючи технологію штучного інтелекту до дослідження, зроблено висновок, що науковці зосереджуються на трьох темах: комунікаційний механізм, кризова комунікація та комунікація монетарної політики. Дослідження політичних комунікацій надали нам багаті практичні матеріали та корисні теоретичні дослідження, але все ще бракує уваги до китайських передових практик політичних комунікацій та глибокого розуміння викликів у контексті штучного інтелекту, який є напрямком, гідним використання майбутніми дослідниками. Результати кластеризації графів Wordcloud демонструє загальний закон комунікації політики та містить повідомлення про політичні ризики та кризу, про монетарну політику. Дослідження політичних комунікацій у Китаї та західних країнах на основі big data та штучних алгоритмів розвідки точно передбачають майбутні тенденції в комунікаційній новинній політиці [5].

Розроблено нову модель розуміння участі китайських користувачів мережі в онлайн-дискусіях. Китайська нова медіа-культура в перехідний період демонструє, що участь в онлайн-дискурсі та спільнотах у Китаї, які не відверто політичні, а розважальні, може призвести до розширення прав і можливостей громадян [3].

У 2023 році спостерігається активізація китайських науковців щодо використання штучного інтелекту у журналістиці (за результатами пошуковика наукової бази Scopus).

Жирепатыра:

1. Kiçmari, S. Conclusion. In: History Continues. Palgrave Macmillan, *Singapore*. 2023. DOI:10.1007/978-981-19-8402-0_8
2. Wu, Jingwen. The Disruptive Nature of Short Video-Based Social Media Platforms in China: The Case of TikTok. Government Response to Disruptive Innovation: Perspectives and Examinations, edited by Sam B. Edwards, III and James R. Masterson, *IGI Global*. 2023. Pp. 252–274. DOI: 10.4018/978-1-6684-6429-8.ch013
3. Wu, M. Chinese New Media Cultures in Transition. New York, United States of America: *Peter Lang Verlag*. 2019. DOI: 10.3726/b15312
4. Xin Zhao & Yu Xiang. Does China's outward focused journalism engage a constructive approach? A qualitative content analysis of Xinhua News Agency's English news. *Asian Journal of Communication*. 2019. 29:4, 346–362. DOI: 10.1080/01292986.2019.1606263
5. Zhang, Yuyun. Policy Communication Through Artificial Intelligence in China and Western Countries: General Situations, Topics, and Prospects. *IJCINI*. 2022. Vol. 16, no. 1. Pp. 1–22. DOI: 10.4018/IJCINI.307154

НАПРЯМ 6. ПІДТРИМКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ: 2023–2024 РР.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-356-2-40>

Кулешір М. М.

*викладач кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету
м. Київ, Україна*

КРИМ У МУЗИЦІ ТА ПІСНЯХ

Українська співачка кримськотатарського походження, сценічне ім'я якої Джамала, а справжнє – Сусана Джамаладінова, у травні 2023 року випустила новий музичний альбом «Qırım», у перекладі «Крим». Особливістю альбому є те, що до нього увійшли старовинні пісні кримськотатарського етносу. Реліз альбому відбувся 5 травня 2023 року. Ця дата важлива для кримців, адже у цей день кримські татари святкують Хидирлез, що є головним святом весни у календарі кримців. Плейлист альбому налічує чотирнадцять композицій. Всі пісні музичної збірки Джамала відшукувала у містах та селах півострова. Всі тексти пісень записані в автентичній народній вербальній версії, яку інколи доводилося реконструювати, вдаючись до допомоги багатьох джерел. Прем'єра альбому відбулася 5 травня на сцені Національної опери в Києві у супроводі Національного симфонічного оркестру під керівництвом Володимира Сіренка. Потім, а саме 11 травня, всі пісні колекції було презентовано наживо у Ліверпулі, у Великій Британії, під магічне виконання BBC Philharmonic Orchestra. До того ж презентація у Ліверпулі відбулася в рамках фестивалю «EuroFestival» до міжнародного пісенного конкурсу «Євробачення-2023», який проводився там від імені України, яка не могла прийняти конкурс через війну. Слід згадати, що Джамала є переможницею «Євробачення-2016», першою співачкою кримською татаркою, яка за всю історію існування конкурсу взяла в ньому участь, і до того ж одночасно перемогла. Також важливо зазначити, що авторська пісня Джамали «1944», з якою співачка виграла «Євробачення – 2016», написана двома мовами: англійською і кримськотатарською, і тоді вперше на сцені конкурсу звучала у пісні кримськотатарська мова. Тож

конкурс «Євробачення» для Джамали має особливе значення, і, відповідно, Джамала є важливою виконавицею для цього конкурсу. У 2022 році Джамала отримала «Нагороду за визначне лідерство артиста» від Атлантичної ради США.

Пісні для альбому «Qırım» Джамала збирала в різних куточках улюбленого Криму. Пісенний матеріал збірки доволі репрезентативний та версатильний.

Робота над альбомом тривала впродовж тривалого часу, що обчислюється десятками років, починаючи від збору текстів. До креативної команди, яка згуртовано працювала над альбомом, долучився композитор-аранжувальник Артем Роценко, а також Сергій Круценко, який виконував звукове продюсування. У проєкті було задіяно понад вісімдесят музикантів симфонічного оркестру та народних музикантів. Повномасштабне вторгнення поставило долю альбому під загрозу, адже станом на 24.02.2022 вже майже завершена збірка залишалася у приміщенні студії звукозапису на Київщині і потрапила під ворожі обстріли. Проте колеги Джамали, які разом з нею працювали над альбомом, врятували збірку.

Альбом «Qırım» Джамала вважає справою свого життя. Кожна з чотирнадцяти старовинних кримськотатарських народних пісень є наче ілюстрація тієї чи тієї локації різномірного Криму. У звучанні кожної з цих неповторних композицій відтворюються таємничі Кримські гори, голі незаселені степи півострова і, звичайно, славнозвісний курортний південний берег з приморськими селами та містами, наповненими гамором та галасом, що не вщухає весь день. В альбомі, зазначає Джамала, втілено історію кримськотатарського народу, яку потрібно берегти, щоб пізнати свою тожсамість, свою етнічну культуру, що десятиліттями потерпає від гніту, стигматизації, заборон, хибної пропаганди. У піснях засобами сучасної музики та народних старовинних текстів, що збереглися в народній пам'яті, оживають стежки Криму і постають фольклорні традиційні сюжети, що залишилися досі в тіні, поза увагою, у забутті, в пилюці часу, але продовжують пульсувати, випромінюючи живі вібрації вітальної народної культури.

Пісня «Alım» розповідає про кримськотатарського народного героя Аліма, такого як Робін Гуд у англійців чи Олекса Довбуш та Устим Кармелюк в українців. Алім, як і його побратими-аналоги, допомагав бідним майном, яке він забирив у товстосумів як нечесно нажите. Місцем, де відбуваються описані у пісні події, є місто Карасубазар. Слава народного месника гриміла у XIX столітті. У пісні зафіксовано як одного дня містом поширилися чутки про можливу загрозу смерті для Аліма. Мешканці та гості міста жваво обговорювали лякаючу новину. Більшість людей не вірила балачкам, адже герої так просто

не помирають – вони не можуть залишити напризволяще тих, хто вірить у них і потребує їхньої дієвої допомоги та захисту від несправедливості та гніту. Народний герой втілює дух свободи та справедливості, надію на краще життя, є джерелом натхнення та сили боротися щодня за життя. Алім не може померти – він має жити і підтримувати простих знедолених людей. Коли хтось усе ж таки насмілювався підтвердити, що Алім загине, то у відповідь недоброчливцям прихильники ватажка вигукували слова, що звучали як прокляття: «Тоді ти сам помри!», наче намагалися вберегти свого улюбленця від біди. Сама виконавиця Джамала дуже любить цю пісню, і під час професійного студійного запису композиції вона вдалася до прийому, який би передав атмосферу Карасубазару означеного XIX століття. Для цього було записано реальні звукові сцени кримськотатарського міста, особливо на центральній ринковій площі, яка є звично осередком активного громадського життя. Потім потрібні звуки міста та базарної площі було вмонтовано у звукову доріжку пісні. Крім того, батько Джамали зветься Алім, а співачка відповідно Сусана Алімівна. Тож батько виконавиці є тезком народного кримськотатарського героя. Пісня «Alim» відкриває альбом – вона перша у списку з чотирнадцяти пісенно-музичних народних історій. До слова, місто Карасубазар зберігало свою автентичну кримськотатарську назву до 1944 року, а потім радянською владою його було перейменовано на Білогірськ, як і інші численні кримськотатарські топоніми.

Друга пісня має заголовок «Gider Iseñ». У цій композиції звучить настанова від предків, яка передавалася з покоління у покоління, і цінувалася як заповіт, як життєва максима. У цій пораді втілена життєва мудрість, яка також може трактуватися як народна філософія. Повідомлення пісні звучить як мотиваційна афірмація, заклик не боятися жити, не пасувати перед труднощами, не шукати легких стежок, не очікувати, що можна прожити без поразок. На життєвій ниві досить легко спіткнутися і впасти, та важливо підвестися і продовжувати йти далі, вперед, назустріч життю. Життєствердний настрій композиції робить її особливою та універсальною. Ця пісня підбадьорює, розраджує, заохочує, зміцнює моральний дух, додає рішучості, нагадує, що життєвих викликів не уникнути, тому і не треба ховатися від них, а з чистою совістю приймати їх, як завдання, виконання яких сприяє особистісному розвитку, дорослішанню.

Усі пісні альбому пронизані почуттями турботи, вдячності, відданості – ключовими волевиявленнями, завдяки яким люди почуваються людьми. Аксиологічний код збірки апелює до всіх і кожного, хто слухає цей так гарно презентований у музичному та вокальному виконанні матеріал.

В альбомі, звичайно, є пісні про нерозділене кохання та рефлексії з цього приводу; про те, як відбуваються кримськотатарські заручини. Увійшла до збірки пісня про розлуку між закоханими. Хлопець сповнений впевненості, що він повернеться. Тому він переконує свою кохану дівчину не тривожитися, бо їхній союз скріплений на небесах. Є також пісня, у якій висвітлюється релігійна тема. Зокрема, сюжет пісні побудовано навколо паломництва на гору Арафат та почесну винагороду, яку паломник отримав за свою витривалість та непохитність у виконанні обітниць. У іншій пісні мова йде про епізод, який був типовим для доби Кримського ханату. В той період, як відомо, одна з гілок «Великого шовкового шляху» проходила через славнозвісне приморське місто-порт Керч. Ця «керченська» гілка була стратегічно важлива для сфери торгівлі і активно функціонувала. Траплялися, однак, випадки, коли караван мусив іти в негоду. Тоді нерідко верблюд, який був на чолі каравану, міг збитися зі шляху. Ці випадки призводили до великих збитків, іноді купці навіть опускалися до того, що розорення було неминуче. Торгівля тоді була пов'язана з сильним ризиком. Значні матеріальні збитки підкошували навіть загартованих і досвідчених купців.

Сама виконавиця так пояснює послання альбому: «Боротьба за правду ніколи не була простою справою. Напевне, саме тому робота над «Qırım» тривала роки мого життя. Цим альбомом я втілила свою велику мрію – показати всьому світу, що попри будь-які спроби переписати історію Криму ми не дамо забути правду. А вона ж криється саме у фольклорі, у цих неймовірних сюжетних лініях, які розкривають перед нами щоденники «Qırım». У цьому ґрунтовному коментарі співачки оприявнюється споконвічна сила пісні, її потужний кумулятивний, інспіруючий, інфлюенсерський потенціал.

У жовтні 2023 року альбом «Qırım» транслювався в ефірі американського трансклобального світового музичного чарту (Transglobal World Music Chart). А також альбом отримав медійну підтримку від Тоні Пенначії (Tony Pennaccia) відомої як ді-джей Мадам Бі (DJ Madam B), адже збірку було включено до її авторської програми «WorldWideWaves», що транслюється на численних радіостанціях США. Тоні Пенначія присвячує окремі випуски свого музичного шоу музиці, яку створюють жінки в усьому світі.

На сторінці у Твіттері Інститут державної та глобальної політики USC імені А. Шварценеггера 31 жовтня 2023 року опублікував офіційну обкладинку альбому із промоційною рекомендацією послухати українську співачку Джамалу та її «кримський» альбом «Qırım». Публікація станом на 23 листопада набрала майже сім тисяч переглядів. Сам Арнольд одразу після повномасштабного вторгнення

публічно висловив підтримку українцям і залишається «на боці народу України».

Джамала написала на своїй сторінці у ФБ теплі слова подяки американським колегам за сприяння промоції альбому. При цьому вона наголосила, що поширення її альбому для неї має значення не так з огляду на статистику прослуховувань, а значно глибше. Альбом «Qırım» співачка вважає каналом, засобом глобального зв'язку. Важливим є, переконана виконавиця, знайомство з музикою та народними піснями історіями корінного кримськотатарського етносу, у мелодіях та сюжетах яких слухач у будь-якому куточку світу знайде щось близьке собі до душі, щось, що відгукнеться теплом, відчуттям затишку, приналежності, нагадуванням, що світ великий, версатильний, а життя прекрасне і цікаве.

Альбом «Qırım» було включено до довгого списку «Греммі» в категорії «Best Global Music Album». В одному з інтерв'ю Джамала поділилася своїм прагненням, щоб її альбом отримав цю визначну світову премію. Цього разу, однак, збірку виконавиці не було номіновано до фінального списку. Проте співачка не збирається зупинятися і відмовлятися від поставленої мети.

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим у публікації в Телеграмі відзначило цінність альбому «Qırım», яка полягає у актуалізації глибокого нерозривного іманентного комплексного взаємозв'язку пісні, музики, культури, мови, географії та історії корінного кримськотатарського народу. Джамала здійснила важливу місію, спрямовану на відродження, збереження, плекання, популяризацію традицій кримськотатарської музичної народної культури, що є необхідно з огляду на теперішню воєнну трагедію в Україні, яка охопила так само і кримських татар у Криму.

Отже, Крим є споконвічною етнічною батьківщиною кримських татар, у чийй історії багато болючих сторінок, як, зрештою, і в українській. Незважаючи на всі випробування, біди, лихоліття, трагедії, перешкоди, переслідування, культура, мова та історія кримли продовжує жити. Зокрема, завдяки таким цінним і надихаючим проектам як альбом Джамали «Qırım».

НОТАТКИ

НОТАТКИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VII КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ

(м. Київ, 27 листопада 2023 року)

Підписано до друку 28.11.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 8,84. Тираж 100. Замовлення № 0224-007.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.